

[282] Rapport

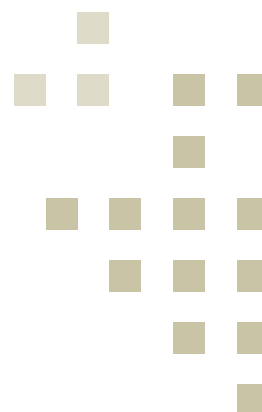
Væpnet hjelp utenfra i norsk sikkerhetspolitikk

John Kristen Skogan

Nr. 282 August – 2004

Norwegian Institute
of International Affairs

Norsk
Utenrikspolitisk
Institutt

Utgiver: NUPI
Copyright: © Norsk Utenrikspolitisk Institutt 2004

ISSN 0804 - 72 35
ISBN 82 7002 105 9

Alle synspunkter står for forfatternes regning. De må ikke tolkes som uttrykk for oppfatninger som kan tillegges Norsk Utenrikspolitisk Institutt. Artiklene kan ikke reproduseres - helt eller delvis - ved trykking, fotokopiering eller på annen måte uten tillatelse fra forfatterne.

Any views expressed in this publication are those of the authors. They should not be interpreted as reflecting the views of the Norwegian Institute of International Affairs. The text may not be printed in part or in full without the permission of the authors.

C.J. Hambros plass 2 d
Visiting Address:
P.O. Box 8159 Dep.
Postal Address: N-0033 Oslo Norway

www.nupi.no
Internet:
pub@nupi.no
E-Mail:
[+ 47] 22 36 21 82
Fax:
[+ 47] 22 99 40 00
Tel:

Væpnet hjelp utenfra i norsk sikkerhetspolitikk

John Kristen Skogan

[Abstract] Denne rapporten undersøker hvilken rolle muligheten for å få væpnet hjelp fra andre land har spilt i norsk sikkerhetspolitisk tenkning og planlegging gjennom de siste vel hundre år. Studien ser på hvilke forestillinger man i Norge på begynnelsen av forrige århundre hadde om denne muligheten, på et tidspunkt da den av hensyn til nøytralitetspolitikkenes troverdighet ikke burde nevnes høyt. Hvordan tanken om væpnet hjelp utenfra, fra å være stilltiende spekulasjon, kom inn som tema i den offentlige debatt, og hvilke motforestillinger den møtte, blir også viet oppmerksomhet. Noen av de problemstillinger som i denne sammenheng ble reist, blir også viet særskilt oppmerksomhet når det deretter blir sett nærmere på den betydning forutsetningen om væpnet hjelp fra allierte i tilfelle aggresjon fikk i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk etter siste verdenskrig. De muligheter denne forutsetningen åpnet, de dilemmaer den reiste og de krav den stilte, blir særskilt belyst. Til slutt blir søkelyset satt på hva forutsetningen om væpnet hjelp fra allierte i tilfelle behov, har fått å si for sikkerhetspolitisk planlegging og for forsvarets rolle og utforming etter den kalde krigen, med et NATO under sterk endring i bakgrunnen.

Innhold

Innledning.....	5
Hjelp fra Storbritannia.....	6
Hjelp fra verdenssamfunnet.....	9
Folkeforbundet og forslagene fra Forsvarskommisjonen.....	9
Perspektiver under omlegging og nedbygging av forsvaret.....	15
Tanken om hjelp utenfra og tilbakekomsten til nøytralitetspolitikk....	19
Etter krigsutbruddet: Spørsmålet om hjelp fra Storbritannia.....	25
Hjelp fra allierte.....	28
Etterkrigstid: Hjelp utenfra i lys av nære erfaringer og nye utfordringer..	28
Væpnet hjelp fra allierte i nytt norsk sikkerhetspolitisk opplegg.....	33
Forutsetninger for effektiv alliert hjelp – og ledsagende dilemmaer.....	40
Holdetid.....	40
Tilrettelegging for hjelp fra allierte.....	42
Tilgjengelighet av alliert hjelp.....	49
Tilkomst for alliert hjelp.....	52
Hjelp utenfra i den kalde krigens kjølvann og etter.....	58
1990-tallet.....	58
Inn i et nytt tiår.....	63
Mot fremtiden: Noen tilbakeblikk og sammenligninger.....	73
Litteraturliste.....	81

Innledning

Hensikten med denne studien er å undersøke hvordan den opprinnelig uvante tanken om væpnet hjelp utenfra i tilfelle militær aggresjon mot Norge kom inn i norsk sikkerhetspolitisk planlegging, hva den fikk å si i forsvars- og sikkerhetspolitikken, samt se noe nærmere på hvilken plass og funksjon den nå har der.¹

I det nøytrale Norge på begynnelsen av forrige århundre var væpnet hjelp fra andre land ikke bare en uvant, men nærmest en unevnelig tanke. Til forskjell fra dengang er det i dag ikke noe uvant ved forestillingen om slik hjelp. Under siste del av den kalde krigen var tvert om forutsetningen om allierte militære forsterkninger til Norge i tilfelle sovjetisk angrep på landet blitt en av de mest sentrale faktorer i den norske sikkerhetspolitiske kalkyle. At Norge kunne regne med væpnet hjelp fra allierte i en slik situasjon, ble også sett på som en naturlig følge av NATO-medlemskapet – selv om direkte hjelp til Norge slett ikke var så opplagt gjennom medlemskapets første vel ti år som senere ofte antatt.

Men tanken om væpnet hjelp utenfra kom ikke inn i norsk sikkerhetspolitisk planlegging som et resultat av medlemskapet i NATO. En antatt sannsynlighet for slik hjelp ble allerede før Atlanterhavspaktens tilblivelse i 1949 lagt inn som forutsetning ved tilretteleggingen av norsk sikkerhetspolitikk. Og enda tidligere ble muligheten for å få væpnet bistand fra andre land i tilfelle angrep trukket inn i norske sikkerhetspolitiske vurderinger og ved én anledning lagt til grunn i tilrådinger fra en offentlig oppnevnt kommisjon til regjering og storting.

Det siste skjedde til og med mange år før Norge for godt forlot nøytralitetspolitikken som sikkerhetspolitisk kurs. Med den som bakgrunn var tanken om å ta sikte på væpnet hjelp utenfra både uvant og problematisk. En slik tanke lot seg vanskelig forene med siktemålet om nøytralitet i krig, som hadde sterk og bred støtte i den norske befolkning. Tanken minnet mer om alliansepolitikk, som det rådte utbredt skepsis til. Det gjør det ekstra interessant å undersøke hvorfor, ut fra hvilke argumenter, forestillinger og behov, tanken om væpnet hjelp utenfra ble trukket inn i sikkerhetspolitiske overlegninger på et tidspunkt da den ikke, slik tilfellet var etter 1949, fremsto som et selvsagt element i den valgte sikkerhetspolitiske strategi. Under samme synsvinkel blir likeså de innvendinger tanken ble møtt med, av interesse. I hvilken grad knytter i det hele tatt tanken om væpnet hjelp utenfra før 1949, og før nøytralitetspolitikken sammenbrudd i 1940, an til temaer, problemstillinger og avveininger som vi i forbindelse med spørsmålet om slik hjelp også gjenfinner senere – både etter 1949, og etter slutten på den kalde krigen?

I denne sammenheng er det også interessant å undersøke hva forutsetningen om alliert militær hjelp har å si i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk i dag, godt over ti år etter den kalde krigens definitive slutt. I den grad henvisningene til den er mer enn rituelle gjentakelser, hvilke formål tjener den og hvilken betydning har den? Hvordan preger den forsvarsplanleggingen? Hva har den å si for forsvarrets rolle og utforming? Hvilke forestillinger og

---

1. Studien er muliggjort av økonomisk støtte fra det norske forsvarsdepartement til et prosjekt om utformingen av norsk sikkerhetspolitikk og utviklingen i NATO.

antagelser ligger bak, også sammenlignet med fortiden i et langtidsperspektiv som peker inn i fremtiden?

Hjelp fra Storbritannia

Tanken om å innrette seg med det for øye å få væpnet hjelp utenfra i tilfelle militær aggresjon mot landet, kom inn i norsk sikkerhetspolitisk tenkning i forbindelse med Folkeforbundet. Imidlertid strekker tanken om mulig hjelp fra andre i en slik situasjon seg lenger tilbake, også til tiden før unionsoppløsningen i 1905. Dette var likevel dengang dels tanker som ikke gikk særlig lenger enn de forhåpninger man også i enkelte andre land hadde, eller tidvis hadde hatt, om å få hjelp fra vennligsinnede land om ens egne foranstaltninger mot væpnet overfall ikke skulle strekke til.² Dessuten var slike tanker om hjelp utenfra gjennomgående heller upresise når det gjaldt hva slags hjelp man så for seg.

Blant de aller fleste nordmenn som hadde gjort seg tanker om dette, var det Storbritannia man håpet, eller endog regnet med, ville komme Norge til hjelp i tilfelle overfall på landet, eller overhengende fare for det. Dette var tilfelle både før og etter 1905. Troen på hjelp fra Storbritannia bygget på en antagelse om at britene, blant annet for å sikre sitt sjøherredømme i Nordsjøen, ikke ville tillate konkurrerende makter å få militært utnyttbare støttepunkter i Norge og langs norskekysten. Det var ut fra en slik antagelse Bjørnstjerne Bjørnson i 1896 hevdet at “nest os selv og vort lands beskaffenhet” er England “vort naturlige værn”.³ Kort sagt, Norge ble beskyttet av de interesser som for Storbritannia naturlig fulgte av landets stilling som stormakt og flåtemakt.

Denne antagelsen ble enda viktigere da norske myndigheter under og etter unionsoppløsningen i 1905 selv måtte ta det fulle ansvar for Norges forhold til utlandet og derved for landets sikkerhet. Men samtidig ble det også viktigere ikke åpent å tilkjenne forventninger om hjelp fra Storbritannia i tilfelle trusler eller overgrep mot norsk selvstendighet og territoriell integritet. Å tilkjenne slike forventninger kunne så tvil om Norge aktet å forbli nøytral ved et eventuelt krigsutbrudd. Det ville i så fall undergrave nøytralitetspolitikken som såvel myndigheter som nordmenn flest hadde stor tro på som virkemiddel for å holde Norge utenfor krig og sikre landets selvstendighet og territoriale integritet.⁴

2. I lys av den senere og vesentlige styrking av allment aksepterte normer for internasjonal adferd som forbyr angrepskrig, er riktignok slike forhåpninger mer vanlig i dag, og trolig også nå mer velbegrunnet for flere land. Før krigsavslutningen i 1918 og Folkeforbundets komme hvilte forhåpninger om hjelp fra andre land mot væpnet overfall i større grad bare på antatte egeninteresser hos disse i å hindre de endringer overfallet ellers ville føre til – slik belgiske antagelser om britisk vilje til inngripen til forsvar av Belgias selvstendighet og nøytralitet gjorde. Men antagelig er rene egeninteresser hos andre land fremdeles det mest solide fundament for forhåpninger om hjelp fra dem mot væpnet aggresjon. Se John Kristen Skogan, “Sikkerhetspolitikk: mål, utfordringer og virkemidler” i Jon Hovi og Raino Malnes (red.), *Normer og makt* (Oslo: Abstrakt, 2001), s. 71ff.

3. I “Det store Tyskland og det lille Norge”, *Verdens Gang* 28.11.1896.

4. Med andre ord, man burde ikke nevne – i høyden bare tenke på – den andre delen av det Olav Riste har kalt “dobbel-garantien”: “ein meir eller mindre einsidig tiltru til at dersom Norge kom i faresonen, ville Storbritannia i eigen interesse

Her ligger utvilsomt en viktig forklaring på hvorfor antagelsen om hjelp fra Storbritannia sjelden kom til uttrykk offentlig, og fra myndighetshold da bare indirekte gjennom antydninger. Flere av de ganske få tilfellene der så skjedde finner vi riktignok nettopp i 1905, særlig i forbindelse med valg av statsform og konge, og i de to–tre første årene etter.⁵ De aktuelle utsagn og antydninger er imidlertid jevnt over lite konkrete med hensyn til hvilken form for hjelp man håpet på eller ventet seg. Det gjelder også ytringer som fremkom i fortrolige sammenhenger. En fellesnevner er at de synes å hvile på forestillingen om at Storbritannia hadde åpenbare interesser hva gjaldt norsk territorium som ville bidra til å skremme andre makter fra å forgripe seg mot landet. En form for *indirekte* hjelp til Norge i en truende situasjon ville følgelig være en sterkere britisk markering av slike interesser, enten ad diplomatisk vei eller signalisert gjennom militære disposisjoner. Slik hjelp kunne vise seg tilstrekkelig til å avverge det som måtte true Norge.

Men forutsetningen for at en britisk markering av interesser vedrørende Norge skulle virke slik, var at Storbritannia ble oppfattet å være i stand til, og innstilt på, å reagere på manglende respekt for de markerte interesser på en måte som virket avskrekkende overfor andre makter. Og skulle de angjeldende britiske interesser likevel bli utfordret gjennom væpnet aggresjon mot Norge, ville de motreaksjoner fra britisk side som da var å vente, også være en form for hjelp til landet, og om reaksjonene var militære, en form for væpnet hjelp. Det synes å være muligheten for slik væpnet hjelp de hadde i tankene som stilte spørsmål ved sannsynligheten for hjelp dersom Storbritannia skulle bli opptatt på annet hold, for eksempel i India.⁶

Men også væpnet hjelp kunne være indirekte, eksempelvis militære motiltak et annet sted enn i Norges umiddelbare nærhet. Fra dette var det en glidende skala til *direkte* hjelp, for eksempel i form av tropper til Norge for å stå side om side med norske mot en inntrenger. Men så langt som det siste gikk neppe det man så for seg, og slett ikke den sparsomme konkretiseringen av det. En form for væpnet hjelp, forøvrig både til Norge og Sverige, som imidlertid ble noe nærmere konkretisert, og som ble pekt på som en mulighet i tilfelle angrep fra Russland, var “at en anden stormagt, som er overlegen tilsjøs, blot ved en ekspedition af mindre omfang, kunde stænge angrebshæ-

---

sørgje for at vårt område og vårt sjølvstende ikkje vart krenka av andre makter” (Olav Riste, “Isolasjonisme og stormaktsgarantier”, *Forsvarsstudier*, nr.3 1991, s. 8 og 10).

5. Dette har Roald Berg redegjort for i “Det land vi venter hjælp af”, *FHFS notat*, nr.6 1984. At antagelsen om hjelp fra Storbritannia kom åpent til syne i forbindelse med statsform og kongevalg skyldtes at enkelte som gikk inn for monarki, hadde et sterkt ønske om å få frem at norsk kongedømme, samt valg av en konge som var gift med den engelske kongens datter, ville gjøre støtten fra Storbritannia mer pålitelig, mens en del republikanere på sin side følte et tilsvarende sterkt behov for å tilbakevise nettopp dette og for å understreke at sannsynligheten av den forventede hjelp fra Storbritannia ikke ville påvirkes av statsform og kongevalg.
6. Se *ibid.*, s. 15 og s.38–39. Likeså er det muligheten for væpnet innsats til hjelp for Norge som Francis Hagerup, med tanke på en mulig unionsoppløsning, peker på og for egen del stiller seg tvilende til, når han ved årsskiftet 1904-05 skriver til Christian Michelsen: “Jeg tror heller ikke at vi kan stole på England, hvis interesser i Nordsøen neppe er store nok til at det vil føre krig for at hindre at Russland får en isfri havn i Nordland...” (sitert i *ibid.*, s. 20).

rens forbindelser over havet og kunde true hele den lange, utsatte landforbindelse med at afskjæres...”.⁷ Men dette var fortsatt en form for indirekte hjelp, selv om den lå noe nærmere direkte assistanse til den angrepne.⁸

Mye tyder på at blant de nordmenn som håpet på og dels regnet med hjelp fra Storbritannia, var de former for væpnet hjelp de eventuelt så for seg, som oftest indirekte snarere enn direkte. Det de ofte synes å ha hatt i tankene, var former for britisk væpnet inngripen til hjelp for Norge som kunne betraktes som en naturlig følge av konkurransen og maktbalansspolitikken de europeiske stormaktene imellom. Det mest nærliggende da å tenke på i forbindelse med Norge, var britiske sjømilitære operasjoner. Kanskje er det endogtil noe misvisende å bruke ordet hjelp om en slik inngripen. Selv om den ble antatt å ville være til fordel for Norge, ville den bli foretatt ut fra britiske interesser og på bakgrunn av betraktninger som meget vel kunne være ribbet for enhver omsorg for Norge som noe annet og mer enn en militærstrategisk viktig kyststrekning.

Det siste innebar til og med at en slik inngripen ikke nødvendigvis ville være til Norges fordel og ønsket av norske myndigheter. Om ordet hjelp fortsatt skulle brukes, ville den i beste fall da bli å karakterisere som *uvelkommen hjelp*. Dette var en ubehagelig mulighet enkelte, deriblant flere stortingsrepresentanter, var oppmerksomme på og fant grunn til å minne om.⁹ Nettopp i denne forbindelse ble det dessuten både pekt på og dels også konkretisert mulige britiske aksjoner som gikk lenger enn bare sjømilitære operasjoner. Det ble antydnet britisk besettelse av deler av Norge, enten for å komme en annen stormakt i forkjøpet, eller som kompensasjon for russisk besettelse av norsk territorium i nord.¹⁰ Det kan forøvrig være verd å merke seg at det uansett ville fremstå som uvelkommen hjelp dersom det fra britisk side ble grepet inn på en måte som gikk på tvers av det norske myndigheter

7. Andreas M. Hansen i “Tidens tanker. Vort forsvar”, *Samtiden*, 1906, s. 619. Forfatteren vurderer her et mulig russisk angrep mot Nord-Sverige og Nord-Norge, helt eller delvis ført frem over Østersjøen. Referansen til en stormakt som er overlegen til sjøs, peker klart mot Storbritannia.

8. I den norske regjeringens første utkast til det som året etter skulle bli Integritets-traktaten av 1907, synes imidlertid siktemålet å ha vært en forpliktelse til ihvertfall å yte væpnet hjelp i Norges nærområde, når både Storbritannia, Frankrike, Tyskland og Russland alle ble invitert til enkeltvis å forplikte seg til med militære midler og etter anmodning å komme Norge til hjelp i forsvaret av landets territorielle integritet (se Roald Berg, *Norge på egen hånd 1905–1920. Norsk utenrikspolitikkens historie*, bind 2 (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), s. 74–75). Men om siktemålet her gikk lenger, om det til og med strakk seg til væpnet hjelp direkte på norsk territorium, er vanskelig å vite. Kanskje er det snarere tvilsomt om siktemålet i så måte var særlig klart gjennomtenkt: Det omfattet alle fire stormaktene, ikke bare Storbritannia; hovedsaken var å sikre at norsk nøytralitet og territoriell integritet ble respektert; å underbygge dette var hovedpoenget med å be om forpliktelsen til *militær* hjelp. Og nettopp den oppnådde forøvrig Norge heller ikke i den endelige traktaten, bare en forpliktelse til å gi støtte til vern av landets integritet med de midler som ble ansett egnet til det (*ibid.*, s. 80).

9. Se her Berg, “Det land vi venter...”, s. 24 og s. 37. Slik de som var opptatt av den så det, skyldtes denne ubehagelige muligheten både særskilte britiske interesser for norske kystområder, og at Storbritannia, om behovet skulle melde seg, ikke var bedre enn andre stormakter når det gjaldt å ta seg til rette overfor mindre stater.

10. Se *ibid.*

ønsket – også om det skulle ha seg slik at intensjonen på britisk hold faktisk var å hjelpe nordmennene, om enn kanskje ut fra den oppfatning at disse selv ikke visste sitt eget beste.

Kort sagt, de norske forestillingene før første verdenskrig om mulig væpnet hjelp fra Storbritannia synes ikke bare vage med hensyn til konkretisering av forventede britiske tiltak til hjelp for Norge, men også noe problematiske hva angår bruken av ordet hjelp om samtlige av de mulige tiltak man så for seg. Det skyldes at de aktuelle tiltak fra britisk side syntes å være ventet ut fra en antagelse om at Storbritannia ville la seg lede av typiske stormaktsinteresser og maktbalansebetraktninger. Hva angikk tanken om hjelp hadde imidlertid slike interesser og betraktninger en bakside. Én ting var at de kunne føre til britiske militære tiltak som bare tilfeldigvis ville være til hjelp for Norge, uten noen britisk omtanke for norske ønsker og behov. Men denne typen interesser og betraktninger kunne også føre til britiske militæraksjoner i direkte strid med norske ønsker, og i verste fall med britisk krenkelse av norsk territorium og norsk selvstendighet som resultat. Væpnet britisk inngripen som berørte Norge kunne rett og slett bli noe annet enn hjelp.

Dette betyr at samtidig som nøytralitetspolitikken var ledsaget av et håp om britisk hjelp dersom den skulle svikte, kan den også – ihvertfall et stykke på vei, og kanskje mer for særskilt mistroiske enn for andre nordmenn dengang – ses som en beskyttelse mot faren for uønsket britisk inngripen. Men også under en slik synsvinkel forbød nøytralitetspolitikken norsk tilkjenneivelse av eventuelle forhåpninger om britisk hjelp i tilfelle angrep mot Norge fra annet hold. Slik tilkjenneivelse ville ikke bare true nøytralitetspolitikken troverdighet; den kunne også bli søkt utnyttet for å rettferdiggjøre, og kanskje endog anspore til uønsket britisk inngripen. Dette kan være med og forklare den sparsomme omtale og manglende konkretisering av former for mulig hjelp fra Storbritannia.

Men kanskje ligger likevel hovedforklaringen i den store og utbredte tiltroen til at nøytralitetspolitikken, sammen med den beskyttelse som Norges plassering i utkanten av Europa gav landet, ville holde det utenfor krig. Det var ikke noe følbart behov for å konkretisere mulige former for britisk hjelp, og enda mindre for å planlegge med tanke på det. Etterhvert som inntrykket av en fortsatt trussel fra Sverige bleknet, og behovet for forsvar mot denne avtok, ble dessuten hovedformålet med norsk militær planlegging å skulle forsvare nøytraliteten. Det måtte nødvendigvis skje uten noen direkte hjelp utenfra.

Hjelp fra verdenssamfunnet

Folkeforbundet og forslagene fra Forsvarskommisjonen

At Folkeforbundet brakte tanken om å planlegge med sikte på væpnet hjelp utenfra inn i norsk sikkerhetspolitisk tenkning, burde kanskje ikke overraske. En av Folkeforbundets grunnpilarer var jo prinsippet om kollektiv sikkerhet. I sin daværende og opprinnelige, “wilsonianske” form gikk dette nettopp ut på at forbundets øvrige medlemmer skulle komme en medlemsstat som måtte bli utsatt for angrep, til hjelp, og om nødvendig med militære midler på stedet. Riktignok ble prinsippet i planlagt praktisk anvendelse noe svekket

gjennom forbundets regler for når og hvordan det skulle gjøres gjeldende, og likeså for hvordan medlemsstatene skulle bidra til dette.

Det som derimot kan virke litt overraskende, er hvor liten interesse som på norsk side i forbindelse med spørsmålet om medlemskap i forbundet ble viet muligheten for å få væpnet eller annen hjelp fra dets medlemmer i tilfelle aggresjon mot Norge. I forslaget til Stortinget om medlemskap nevnes denne muligheten bare i den refererte uttalelse til saken fra Forsvarsdepartementet – men da ganske kort, dels bare indirekte og gjennomgående som noe tvilsom. Muligheten omtales først i en sammenfatning av Generalstabens vurdering der det opplyses at denne finner det tvilsomt “om en angrepet stat i alle tilfelle kan påregne støtte av forbundet”.¹¹ For egen del finner Forsvarsdepartementet det “lite tvilsomt” at slik støtte vil måtte utbli i de tilfelle der forbundets organer ikke kommer frem til en løsning på den underliggende tvist; skulle denne gjelde Norge, kunne landet da måtte utkjempe en eventuell krig mot et annet land alene. Dessuten minnet Forsvarsdepartementet om at mangelen på en stående internasjonal krigsstyrke innebar at den enkelte stat i alle tilfelle kunne komme til å måtte stole på egne stridskrefter i første omgang mot et angrep. Forøvrig pekte departementet på at selv om forbundspakten ikke ville forplikte Norge til å bidra med stridskrefter utenfor eget land til en militær aksjon fra forbundets side, ville et eventuelt norsk avslag på en anmodning om dette trolig føre til at dets øvrige medlemmer ville finne det mindre rimelig å gi Norge militær støtte om landet senere selv skulle få behov for det.¹²

Under Stortingets debatt om medlemskap i Folkeforbundet som strakk seg over to hele dager, og der et tyvetalls talere hadde ordet, var det bare én av disse som tok opp muligheten for gjennom forbundet å få hjelp fra dets medlemmer overfor fiendtlig angrep. Dette var representanten Christian B.E. Rud, som fant liten grunn til å tvile på at en stat som ble utsatt for angrep kunne regne med å få støtte fra forbundets øvrige medlemmer. Derimot stilte han spørsmål ved om støtten ville komme i tide og på en tilstrekkelig virksom måte. Hva Norge angikk synes det å være væpnet støtte direkte til landet han her hadde i tankene. Han nevner konkret en “forbundscontingent” som eventuelt kunne “skride ind” til hjelp for Norge, men han hadde åpenbart liten tro på at slik hjelp kunne komme tidsnok.¹³

Større interesse enn muligheten for selv å få væpnet hjelp, vakte spørsmålet om medlemskap i praksis ville forplikte Norge til å avse stridskrefter til eventuelle forbundsaksjoner mot andre land. Interessen her skyldtes særlig at dette dreide seg om noe som kunne bli en meget konkret og fra norsk synspunkt trolig uønsket manifestering av den oppgivelse av landets nøytralitet som medlemskap i Folkeforbundet syntes å kreve. Men fra representanten Rud ble det også pekt på at problemet med mulig manglende hjelp i tide til

11. *St.prp.* nr.33 1920, “Om Norges tilslutning til Folkenes Forbund”, s. 10.

12. *Ibid.*, s. 14-15.

13. *St.tidende* 1920, s. 475. Rud var valgt inn for Venstre fra Trondenes krets av Troms fylke. Han var medlem av militærkomiteen og satt på Stortinget i perioden 1920–21 (etter omvalget i 1919). I 1916 var han blitt utnevnt til generalmajor og sjef for 6.divisjon med standkvarter i Harstad. Ved Stortingets avstemning 4. mars 1920 om medlemskap i Folkeforbundet stemte han for, idet han hevdet at fordelene ved medlemskap tross alt var større enn ulempene.

Norge fra forbundets side ville bli forverret om deler av norske stridskrefter skulle være “optat andet sted” og således “forhindret fra at delta i landets forsvar”.¹⁴

I utgangspunktet virket likevel hverken interessen for eller troen på mulig væpnet hjelp fra Folkeforbundet særlig stor. Både politiske og militære myndigheter registrerte og aksepterte riktignok muligheten for slik hjelp som et resultat av medlemskap i forbundet. Alene det innebar en klar endring. At tanken om væpnet, direkte hjelp utenfra slik i full åpenhet ble omtalt og godtatt fra norsk myndighetshold, representerte noe helt nytt i norsk sikkerhetspolitikk. Men så langt var det stort sett alt. For norsk militær planlegging og i synet på forsvarets rolle ble fortsatt muligheten for å få væpnet hjelp utenfra tillagt liten eller ingen betydning.

Ikke lenge etter, i dens første innstilling fra desember 1921, kom imidlertid Forsvarskommisjonen av 1920 til å fremholde nettopp den mulighet for væpnet hjelp utenfra som forbundet gav, som et viktig grunnlag for fortsatt satsing på evne til væpnet motstand i norsk sikkerhetspolitisk planlegging. Antagelig skyldtes dette langt på vei en uvant utfordring som argumenter og forslag fra et mindretall i kommisjonen stilte dens flertall overfor. I alle tilfelle innvarslet flertallets argumentasjon på dette punkt en tilnærming til forsvarets rolle som skulle bli langt mer vanlig senere, også i norsk forsvarsplanlegging.

Kommisjonen var oppnevnt i april 1920, vel en måned etter Stortingets vedtak om norsk tilslutning til Folkeforbundet. Medlemmene var alle sivile, noen av dem stortingsrepresentanter. Kommisjonens sekretær var imidlertid fagmilitær. Sammensetningen gjenspeilte de ulike politiske retninger på Stortinget, også sosialistene. Det innebar at kommisjonen i utgangspunktet var sterkt splittet i synet på forsaret.

Av dens 11 medlemmer dannet tre som representerte Arbeiderpartiet et mindretall som i tråd med rådende oppfatninger i partiet gikk inn for full avvæpning av Norge.¹⁵ Kommisjonens omfattende mandat åpnet da også for å vurdere “spørsmålet om hel avrustning”.¹⁶ Forslaget om full avvikling av landets militære forsvar, sammen med den argumentasjon som mindretallet førte i marken for dette, stilte flertallet overfor den formodentlig litt uvante utfordring å måtte begrunne i en offentlig utredning hvorfor Norge fortsatt burde ha et militært forsvar.¹⁷

---

14. *Ibid.*

15. En av de tre var Ole Gausdal, stortingsrepresentant siden 1913 fra Troms og medlem av militærkomiteen, som tidligere også i Stortinget hadde satt frem forslag om full avvæpning. Gausdal hadde forøvrig, som den eneste, brutt med partilinjen og subsidiært stemt for medlemskap i Folkeforbundet under Stortingets avstemning i mars. Det førte til at han høsten 1920, ikke lenge etterat kommisjonen hadde startet sitt arbeid, ble ekskludert fra Arbeiderpartiet. Ved partisplittelsen året etter gikk han inn i sosialdemokratenes stortingsgruppe. Se Per Maurseth, *Gjennom kriser til makt (1920–1935). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 3 (Oslo: Tiden, 1987), s. 29–31.

16. *Innstilling I fra Forsvarskommisjonen av 1920* (Kristiania: Industritrykkeriet, 1922), s. 6 (vedlagt som særskilt hefte til *St.prp.nr.33 1926*, “Om ny hærordning”).

17. Flertallet i dette spørsmålet besto av 7 av kommisjonens medlemmer. Ett av dens medlemmer, Ivar Tveit, redaktør av *Velgeren* på Gjøvik, inntok et mellomstand-

Mindretallets forslag om full avvikling av alt norsk militært forsvarsvesen ble dels understøttet av argumenter som flertallet ikke behøvde å gå inn på og heller ikke berørte i sin avvising av forslaget: Flertallet følte neppe noe behov for å ta opp mindretallets påstand om at krig skyldtes privat eiendomsbesittelse og derav følgende konkurranse og grådighet. Heller ikke berørte flertallet påstanden om at det ikke lenger var mulig å skjelne klart mellom forsvarskrig, tradisjonelt betraktet som berettiget, og angrepskrig, og at selv små medlemsland i Folkeforbundet derfor måtte være forberedt på å bli innblandet i enhver type krig om de utstyrte seg med militære forsvarsmidler. Etter innmeldelse i Folkeforbundet innebar følgelig det å ha et militært forsvar, også for Norge, i seg selv en fare for å bli viklet inn i krig, slik mindretallet så det.¹⁸

Men ett argument for mindretallets forslag var det nødvendig for flertallet å tilbakevise for å kunne begrunne fortsatt bibehold av et norsk militært forsvar. Mindretallet viste til påstanden fra motstandere av dets syn om at et land som gikk til avvæpning derigjennom ville legge seg åpent for fremmed invasjon.¹⁹ Til dette innvendte mindretallet at denne påstanden for å være riktig forutsatte at det aktuelle land hadde en økonomisk evne som i stedet tillot det å holde et militært forsvar som var sterkt nok til å gjøre landet “stengt” for den eller dem som kunne komme til å angripe. Var ikke dette tilfelle, var det “fullstendig latterlig å opprettholde et regulært militærvesen”.²⁰ Underforstått, og derved angivelig også tilfelle for Norge med sin beskjedne økonomiske evne, ville landet så allikevel ligge åpent for fremmed invasjon, og begrensede økonomiske midler brukt på et militært forsvar være bortkastet. Dette argumentet for full avvæpning og om det fåfengte i å bruke penger på forsvaret ble søkt ytterligere understøttet ved å hevde at Norges utstrekning og geografiske forhold forøvrig gjorde landet ekstra vanskelig å forsvare, samtidig som det gjennom sin beliggenhet til gjengjeld var gunstigere stillet enn andre europeiske småstater hva gjaldt farlige ytre trusler, og for tiden ikke sto overfor noen slike.

---

punkt der han gikk inn for snarlig og sterk norsk nedrustning, men avviste full avvæpning.

18. Hva Norge angikk, bygget den siste påstanden dels på en antagelse som mindretallet delte med mange også på ikke-sosialistisk side, nemlig at medlemskapet i Folkeforbundet, til tross for at det rent folkerettslig ikke innebar noen absolutt plikt til å delta i militære aksjoner på forbundets vegne utenlands, likevel i praksis ville utsette Norge for et uimotståelig press om å gjøre det i tilfelle slike aksjoner kom på tale og norsk deltagelse ble ønsket. Men i tillegg bygget påstanden på en oppfatning som langt på vei var særegen for sosialistene i Norge og som gikk lenger tilbake enn Folkeforbundet: Fremfor å være et vern mot krig og overfall, kunne et nasjonalt militært forsvar med sine styrker, fartøyer og faste forsvarsanlegg gjøre Norge mer attraktivt for de krigførende, hva enten som medspiller eller med tanke på okkupasjon og etterfølgende kontroll. Se her Øyvind Bjørnson, *På klassekampens grunn (1900–1920). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 2 (Oslo: Tiden, 1990), s. 333–35 og Nils Ørvik, *Sikkerhetspolitikken 1920–1939*, bind I: “Solidaritet eller nøytralitet?” (Oslo: Johan Grundt Tanum, 1960), s. 91–93.

19. Påstanden var også lagt til grunn i flertallets argumentasjon mot avvæpning, se *Innst. Ifra Forsvarskom. av 1920*, s. 11.

20. *Ibid.*, s. 31.

I begrunnelsen for sin avvisende tilrådning i spørsmålet om avrustning bestred ikke flertallet argumentet om at det for et lite land med en liten hær og små midler til rådighet ikke ville være mulig å stå imot et angrep fra en av de store militærmakter. Men flertallet avviste derimot at dette innebar at det for Norge ville være nytteløst å prøve å yte motstand dersom landet ble overfalt. I denne forbindelse gikk flertallet også på en litt retorisk måte i rette med forslaget om full norsk avrustning ved å vise til at erfaring tilsa at det ikke akkurat ville være noe universalmiddel mot å bli overfalt at man på forhånd tilkjennega at man i tilfelle ikke ville sette seg til motverge.

Men flertallets hovedargument mot norsk avvæpning, og likeså for hvorfor det ikke var nytteløst å opprettholde et norsk militært forsvar til tross for utilstrekkelighet i forhold til det en mulig angriper kunne stille opp med, var et annet. Flertallet viste til en kommentar til Folkeforbundspakten som den britiske regjering i 1919 hadde oversendt det britiske parlament. Der ble det til innvendingen om at forbundet ville reagere for langsomt overfor et plutselig angrep mot en medlemsstat, pekt på at i fravær av en stående internasjonal militær styrke som ville være rede til straks å gripe inn ethvert sted i verden, måtte de enkelte medlemmer selv “treffe sine egne foranstaltninger for øieblikkelig selvforsvar imot enhver krigsmakt som plusselig kan samles imot dem, samtidig med at de støtter seg til avtaler de kan ha truffet i forveien med sine naboer for denne mulighet”. I det utsnitt fra kommentaren som flertallet refererte, ble dette ytterligere presisert: “Statene må derfor, for å møte det første angreps-støt, stole på sin egen motstand og på hjelp fra sine naboer”.²¹

Videre pekte flertallet på at selv for en stat som hadde “en absolutt sikker internasjonal makt å falle tilbake på for å søke beskyttelse” – hvilket riktig nok ingen stat ennå hadde – kunne det likevel bli “spørsmål om å ty til nødverge inntil verdenssamfundet kunne komme til undsetning”. Under deloverskriften “Kan vi forsvare oss?”, fremholdt så flertallet at militært forsvar for “et lite land med en liten hær og små midler” bare var umulig om man forutsatte “at det lille land må ta op kampen og kjempe den til ende alene”. Men, fortsatte flertallet, “går man ut fra at det lille land må kunne regne med bistand fra andre makter, – og det er jo det vår inntreden i Folkenes Forbund skal sikre oss – vil den med en vel øvd og vel rustet liten hær allikevel kunne oppholde en større hær så lenge at hjelpen kan komme tidsnok”. At denne begrunnelsen gjaldt det norske forsvaret, fremgikk av følgende tilføyelse: “Dette er ikke ensbetydende med at vi skal måtte innlate oss på alliansepolitikk.”²² Selve tilføyelsen kan tenkes foranlediget av den britiske kommentarens henvisning til avtaler om hjelp fra naboer. Uansett, flertallets klareste begrunnelse for norsk militært forsvar, slik også mindretallet oppfattet den, syntes klar: Tross mulig underlegenhet overfor en angriper, hadde et slikt forsvar likevel mening fordi det kunne oppholde angriperen til Norge fikk væpnet hjelp fra andre land.

Flertallet søkte å understøtte sin begrunnelse for fortsatt norsk forsvarinnsats ytterligere ved å vise til topografiske og andre trekk ved norsk territori-

21. *Ibid.*, s. 10. Den britiske kommentaren, som også Forsvarsdepartementet hadde vist til i sin uttalelse vedrørende medlemskap i Folkeforbundet, er som del av bilag nr. 4 i oversettelse vedlagt *St.prp.nr.33 1920*, s. 99–106.

22. *Innst. Ifra Forsvarskom. av 1920*, s. 12 og 13.

um som ved å forårsake redusert fremkommelighet, ville gjøre det vanskelig for en angriper å utnytte sin eventuelle numeriske overlegenhet, såvel som å dra nytte av enkelte nye våpentyper.²³ Dette i seg selv ville gjøre et virkningsfullt forsvar mot en inntrenger lettere for Norge.

Men samtidig reservert flertallet seg mot en nedsettelse av landets “forsvarsstyrke” og “vår hærs forsvarsevne”. Etter dets mening burde så ikke skje før Folkeforbundet hadde “vunnet i styrke” og også andre nasjoner hadde gått til nedrustning.²⁴ Idet det slik hadde minnet om Folkeforbundets foreløpig antatt mangelfulle evne til å gi medlemmene beskyttelse, anførte flertallet deretter denne utilstrekkelige evne som et ytterligere argument mot full avvæpning.

Mindretallet bygget imidlertid ikke sitt forslag om full avvæpning på noen tillit til Folkeforbundet. Derved kunne argumentet om forbundets antatt sviktende evne til å beskytte medlemmene tvert om brukes av mindretallet overfor flertallet ved å påpeke at flertallet – som jo ved å trekke frem denne sviktende evnen selv hadde erkjent den – ikke desto mindre i sin begrunnelse for fortsatt norsk militært forsvar og for å gå mot avvæpning, nettopp gjorde regning med væpnet hjelp fra Folkeforbundet. Men dette var ikke mindretallets fremste argument mot flertallets begrunnelse.

Hovedargumentet var faren for at bibehold av et norsk militært forsvar basert på en antagelse om væpnet bistand fra andre, slik flertallet foreslo, uansett ville føre Norge inn i allianselignende forhold der det ville bli forlangt noe til gjengjeld for den forventede bistand. Å bygge forsvarspolitikken på et slikt grunnlag ville ifølge mindretallet ikke bare innebære en fare for landets politiske selvstendighet. Dersom grunnlaget var en forutsetning om væpnet bistand på vilkår som først ville bli avtalt når og hvis landet ble truet av krig, eller kanskje endog etter at det var blitt viklet inn i krig, ville dette i realiteten være “å overlate landets skjebne i en ren tilfeldighets vold”.²⁵

---

23. Vedrørende det siste pekte flertallet på at “frembringelsen og anvendelsen av det svære skyts, som kom til å spille sådan dominerende rolle under Verdenskrigen, vil for en fiende i vårt land falle overmåte vanskelig. Om anvendelsen av kampvogner – de såkalte tanks – kan der i det hele neppe bli tale” (*ibid.*, s. 14). Omtalen av hva nye våpentyper hadde å si, knyttet an til en påstand i kommisjonsmedlemmet Ivar Tveits særvotum, der han ut fra det syn at små land militært ville sakke stadig mer akterut overfor stormakter, hevdet at Norge var havnet i en situasjon der “de nye kampmidler mere og mere får bukt med den sikkerhet som landets beliggenhet tidligere har gitt oss”. Og Tveit tilføyde: “Der finnes typer av krigsskib som kan ferdes i nær sagt alle våre farvann, luftskibene kan seile over våre fjell og skoger, og de giftige gasser fyller våre daler” (*ibid.*, s. 53). Inntrykket av at nye våpentyper økte avstanden militært sett mellom små og store land, underbygget forøvrig forestillingen blant mange norske sosialister om at et militært forsvar var blitt fåfengt for små land. Et lignende inntrykk, med tendenser til en tilsvarende forestilling finner vi også tilløp til i dag, og kanskje på flere hold.

24. *Ibid.*, s. 15.

25. *Ibid.*, s. 38.

Perspektiver under omlegging og nedbygging av forsvaret

Resultatene fra Forsvarskommisjonens arbeid ble ikke lagt frem for Stortinget før i 1926 i en stortingsproposisjon om ny hærordning.²⁶ I tillegg til sin første innstilling hadde kommisjonen da utarbeidet ytterligere åtte innstillinger, blant annet om forsvarets ledelse og hærens organisasjon, den siste av dem avgitt i februar 1924. I nevnte stortingsproposisjon ble spørsmålet om avrustning, hovedsaken i kommisjonens første innstilling, av Forsvarsdepartementet viet knapt én side. Departementet støttet her kommisjonsflertallets avvisning av avrustning, men berørte hverken formålet med forsvaret eller spørsmålet om væpnet hjelp utenfra.²⁷ Sistnevnte spørsmål var heller ikke nevnt i den vedlagte uttalelse fra Kommanderende general til kommisjonens innstillinger.

Derimot ble det i vedlagte uttalelse fra Generalstaben pekt på at når så store verdier sto på spill som ved et angrep mot landet, nyttet det ikke "å stole på fremmed hjelp". Selv om kommisjonen bare hadde foreslått meget beskjedne nedskjæringer, var Generalstaben skeptisk til dem, og det kan virke som den fryktet at muligheten for væpnet hjelp utenfra kunne bli brukt som argument for disse og ytterligere nedskjæringer. I alle tilfelle pekte den på at erfaring hadde vist "at den første betingelse for at et angrepet land skal få hjelp av andre makter, er at det selv viser en redelig vilje til å forsvare sig".²⁸ Følgelig kunne tilfredsstillende egen militær evne ikke erstattes av andres hjelp. Kort sagt, så langt lot ikke muligheten for hjelp utenfra til å ha fått noen utvidet plass i norsk militær planlegging.

Heller ikke var det tilfelle i den særskilte utredning om hærens organisering som daværende Kommanderende general, Th. Holtfodt, avgav ved utgangen av 1929.²⁹ Her ble betydningen for norske forsvarsplaner av mulig væpnet hjelp fra andre land nærmest helt avvist. Utredningens foranledning var at regjeringen ønsket utredet forslag som var kommet opp om et billigere forsvar til bare 30 millioner kroner i året, hvorav 20 millioner eller mindre til hæren. Som en innledning til sin utredning gikk Kommanderende general i kortfattet form forholdsvis inngående inn på Norges sikkerhetspolitiske stilling, herunder også muligheten for å få væpnet hjelp fra andre land som forutsett i Folkeforbundspakten.

Kommanderende general stilte seg ytterst kritisk til denne muligheten og fant den umulig å bruke i planlegging. Dette bygget blant annet på en mer detaljert vurdering av muligheten for væpnet hjelp utenfra enn til da vanlig i åpne redegjørelser. Han viste til at fordi forbundets medlemmer ikke var forpliktet til, men hver for seg selv kunne avgjøre om de ville yte militær assis-

26. *St.prp.nr.33 1926*.

27. Slik sett synes departementets behandling av kommisjonens første innstilling å bære preg av noe vi kanskje også i dag ser klare skimt av både hos ansvarlige myndigheter og mange forsvarsinteresserte: Man er langt mer opptatt av hvordan forsvaret skal se ut enn av hvorfor vi skal ha et forsvar, og finner det tydelig lettere å mene noe om det første enn om det siste.

28. "Gjenpart av Generalstabens skrivelse av 5te januar 1925 til Kommanderende General", s. 2, vedlegg til *St.prp.nr.33 1926*.

29. *Kommanderende Generals utredning om Organisasjon av et landforsvar til ca. 20, 15 og 10 millioner kroner* (Oslo: Steenske boktrykkeri Joh. Bjørnstad A/S, 1930), bl.a. vedlagt som Trykt bilag nr.1 til *St.meld.nr.23 1930*, "Om ny forsvarsordning".

tanse til andre medlemmer, ville det på forhånd være umulig å vite om Norge ville få slik assistanse eller ikke. Dette ville være en ukjent størrelse, et stort X, som følgelig ikke kunne legges inn landets forsvarsplaner.

Men selv om man på norsk side skulle forutsette slik assistanse, ville det for planleggingsformål også kreves kjennskap til hvilke styrker som kunne påregnes og etter hvor lang tid. Igjen var det snakk om ukjente størrelser. Spesielt tiden det ville ta å få slik assistanse på plass, var en uberegnelig faktor. Erfaring andre steder fra, pluss særskilte forhold i Norden, tilsa at det for et nordisk land ville være snakk om måneder før det kunne få militær assistanse fra andre. I tillegg ville terreng og klima sterkt begrense muligheten for fremmed assistanse til Norge. Likeså ville ulikheter i språk og våpenutrustning by på problemer. Og kommandoforholdene ville “fremby uløselige vanskeligheter”, slik Kommanderende general så det.³⁰

For ytterligere å understreke sin skepsis trakk han dessuten frem et annet, angivelig svært viktig problem med militær assistanse til Norge, idet han hevdet at “fremmede troppers tilstedeværelse innenfor vårt land vil være en stadig fare for dettes selvstendighet”. Og, føyde han til: “Det kan med sikkerhet forutsies, at vi i en eller annen form må betale for hjelpen – uten at det blir Norges Storting som bestemmer prisen.”³¹ Det siste var omtrent nøyaktig det samme som mindretallet i Forsvarskommisjonen av 1920 hadde anført mot å satse på hjelp fra andre slik flertallet gikk inn for.

General Holtfodts åpenbare motstand mot å trekke muligheten for væpnet hjelp utenfra inn i norske forsvarsplaner kan et stykke på vei skyldes at også han nærte den samme engstelse som Generalstabens kan ha hatt for at utsiktene til å få hjelp fra andre kunne friste de politiske myndigheter til å bruke mindre på eget forsvar. Men hovedmotivet synes å ha vært hans sterke mistro til Folkeforbundet og en fortsatt preferanse for norsk nøytralitetspolitikk. I utredningen kommer mistroen til Folkeforbundet tydelig til syne, men også en fortsatt tro på nøytralitetspolitikk som den beste sikkerhetspolitiske kurs for Norge skinner gjennom.³² Derfor hadde han, til tross for at han til slutt

30. *Kommanderende Generals utredning...*, s. 13

31. *Ibid.*

32. Den kommer enda klarere til syne i en artikkel i *Samtiden* i 1927 der han blant annet skriver at “i verdensfredens interesse har vi ofret en av Norges viktigste forsvarsinteresser – retten til at være nøytral under krig” (Th. Holtfodt, “Norges militærpolitikk innenfor Folkeforbundet”, *Samtiden*, nr. 1, 1927, s. 33), for deretter å uttrykke sitt håp om at de små land ved en endring av Folkeforbundspakten kunne gjenvinne sin rett til å være nøytrale på linje med den rett til nøytralitet som Sveits var blitt innrømmet. General Holtfodt bar her med seg en holdning til nøytralitetspolitikken som syntes utbredt blant høyere norske offiserer; de hadde gjennom sin yrkeskarriere lært seg at forsvarets oppgave nettopp var å forsvare landet og dets nøytralitet – og Holtfodt selv hadde som norsk forsvarsminister under første verdenskrig hatt ansvaret for det samme. Mange av dem så neppe på medlemskapet i Folkeforbundet som noe endelig farvel til nøytralitetspolitikken. Akkurat det siste later imidlertid til å ha vært ganske vanlig også utenfor militære kretser, blant annet blant ledende politikere. Det kan til og med stilles spørsmål om norske politikere egentlig noen gang mentalt brøt med nøytralitetspolitikken. Medlemskapet i Folkeforbundet var på et vis å sammenligne med en seilas på fredens hav der man fortsatt betraktet nøytralitet som den tryggeste havn i uvær og var innstilt på å søke dit om det skulle blåse opp – hvilket man da også gjorde utpå 1930-tallet. Se her forøvrig Ørvik, *Sikkerhetspolitikken...*, bind 1, s. 141 og s. 209–211.

“på det mest bestemte” advarte mot senkningen av bevilgningsnivå og krigsberedskap, ikke innvendinger til kravet om at forsvaret med reduserte bevilgninger burde omlegges til et rent nøytralitetsforsvar. Dette kravet bygget på den oppfatning at tross medlemskapet i Folkeforbundet kunne nøytralitet i enkelte unntakstilfelle likevel komme på tale ettersom det fortsatt forelå en liten mulighet for krig der forbundspaktens bestemmelser ikke ble krenket.

Samtidig som han minnet om at nøytralitet *også* kunne bli aktuelt i tilfelle Folkeforbundet rett og slett skulle bryte sammen, pekte Kommanderende general på at det norske forsvaret gjennom de siste tiår faktisk hadde vært et utpreget nøytralitetsforsvar. Han håpet dessuten at det aldri kom på tale å foreta en omlegging som ville bryte med det som hadde vært og fortsatt var et grunnprinsipp, nemlig “at vi lengst mulig skal stå på egne ben og bare stole på oss selv”. Og han tilføyde: “Ikke på noe punkt er der regnet med militær assistanse fra noe annet land.”³³ Kommanderende general tok til gjengjeld ikke rent prinsipielt til orde mot reduksjoner og besparelser under vanskelige økonomiske forhold i fredstid. Det viktige her var derimot å beholde en struktur som var tilstrekkelig til ved behov å kunne bygges opp igjen til påkrevet nivå. I denne sammenheng gav general Holtfodt uttrykk for den oppfatning at “det er en utenrikspolitisk oppgave å skaffe hæren og forsvaret fornødent varsel”.³⁴ Samme oppfatning kom til å ligge til grunn for den forutsetning om “en forutseende utenriksledelse” som ikke lenge etter ble gjort gjeldende.³⁵

---

33. *Kommanderende Generals utredning...*, s. 19.

34. *Ibid.*

35. Det skjedde i en uttalelse våren 1931 fra daværende Kommanderende general Kristian Laake i anledning de nedskjæringer regjeringen hadde foreslått. General Laake tok disse til etterretning, men pekte på at de innebar at hæren ble så liten at det forutsatte “en forutseende utenriksledelse som i tide tar initiativet til å få forsvaret styrket når situasjonen blir truende” (“Gjenpart av skrivelse av 1. mai 1931 fra Kommanderende General og chef for Generalstaben (Laake) til Forsvarsdepartementet – Hæren”, *St.prp.nr.57 1931*, “Om ny forsvarsordning”, s. 75). Selve uttrykket “forutseende utenriksledelse” hevdes imidlertid å komme fra daværende major Otto Ruge (se Ørvik, *Sikkerhetspolitikken...*, bind I, s. 185). I en epilog til sine i nær tid etter nedtegnede erindringer fra kampene i 1940 skriver Ruge at bruken av uttrykket i nevnte uttalelse fra Kommanderende general, som Ruge var medforfatter, kanskje hovedforfatter av, “var ment ironisk” for å gjøre oppmerksom på hvor dårlig krigsforberedt landet ville bli (Otto Ruge, *Felttoget*, redigert av Olav Riste (Oslo: Aschehoug, 1989), s. 214). Det virker imidlertid ikke like ironisk ment når Ruge, i et PM han utarbeidet vinteren 1930, skriver at det ved en omlegging til et mindre, billigere, men samtidig modernisert forsvar som han gjorde seg til talsmann for, “vil gå år fra man begynner forberedelsene, inntil vi virkelig kan mobilisere fullt ut. Her er et risikomoment som *utenriksledelsen må møte ved forutseende orientering om situasjonen*”(siteret i Ørvik, *Sikkerhetspolitikken...*, bind I, s. 191 (min utheving)). Både denne formuleringen fra Ruges side, og Holtfodts like forut om den utenrikspolitiske oppgave med hensyn til “fornødent varsel”, kom på et tidspunkt da det for svært mange var blitt vanskelig å se for seg noen større krig i Europa i overskuelig fremtid. Et utbredt syn synes å ha vært det opphavsmannen til forslaget om et forsvar til bare 30 millioner, redaktør i *Tidens Tegn* og stortingsrepresentant Rolf Thommessen, gav uttrykk for når han uttalte: “Ingen skal få meg til å tro at der kommer nogen ny stor krig i Europa, så lenge den nuværende generasjon er i live.” (*St.tidende 1929*, s. 228).

Etter general Holtfodts oppfatning var det derimot en rent militær oppgave å ordne forsvaret slik at det etter opptrukne planer kunne møte alle eventualiteter dersom et slikt varsel skulle komme. Med bakgrunn i to særskilte antagelser om Norges “militærpolitiske stilling” angav han videre et formål med et norsk militært forsvar som skilte seg fra det flertallet i Forsvarskommissjonen av 1920 hadde skissert. Han antok at ingen stormakt kom til å anvende sine militære maktmidler utelukkende mot Norge, og likeså at det for ingen av dem ville bli et “livs-spørsmål” å komme i besittelse av noen del av norsk territorium. Det første begrenset hvor store styrker en angriper ville sette inn mot Norge. Det andre hvor mye en angriper ville være villig til å ofre for å nedkjempe et norsk forsvar. Følgelig var det mulig for Norge “å holde et vern som gjør det ulønnsomt å angripe oss”.³⁶

Med sistnevnte formulering pekte derved general Holtfodt på et annet formål enn det Forsvarskommissjonens flertall hadde trukket frem, som fortsatt kunne gi mening til et militært forsvar som ikke lenger var i stand, eller tok mål av seg, til å kunne stanse en angriper hvis denne satte mye inn på å vinne frem – med andre ord, et forsvar som ikke lenger kunne gjøre eget land “stengt” i terminologien til Forsvarskommissjonens mindretall. Det formål Kommanderende general her pekte på, kom til å bli det erklærte for det betydelig mindre forsvaret som Stortinget etter noe frem og tilbake på nyåret i 1933 endelig gav sin godkjennelse gjennom den såkalte forsvarsordningen av samme år. Forsvaret skulle nå ifølge Stortingets militærkomité utgjøre “et nøytralitetsvern av begrenset styrke som alltid er mobiliseringsklart og som innen en rimelig tidsfrist kan utvikles videre til et virkelig krigsforsvar, hvis situasjonen endrer seg slik at krigsfaren blir mer truende”.³⁷

Det omlagte og mindre forsvaret ble søkt utformet med sikte på å kunne møte det krav til et nøytralitetsvern som departementet hadde anført om at nøytraliteten skulle “bli så effektivt forsvart, at enhver av de krigførende kan regne med, at den som først krenker den, løper en *vesentlig* risiko – og at denne risiko er relativt stor i forhold til de ved en nøytralitetskrenkelse oppnåelige fordeler”.³⁸ Også senere forsvarssjef Otto Ruge, som både før og etter at han ble sjef for generalstaben i 1933, hadde betydelig innflytelse på såvel planene for som utformingen av det i omfang reduserte, men planlagt

36. *Kommanderende Generals utredning...*, s. 8. Det siste var et formål med forsvaret som Norge ikke var alene om. Den svenske forsvarskommissjonen på begynnelsen av 1920-tallet beskrev siktemålet med det svenske forsvaret å være “att göra oss så dyra, att ett anfall på vårt land komme att kosta mera, än vad angriparen kunde antagas vara villig att offra” (sitert i Ørvik, *Sikkerhetspolitikken...*, bind I, s. 142). Dette forble en kalkulasjon som det svenske forsvaret fortsatt bygget på under den kalde krigen, og denne var også da i sin tur tuftet på tilsvarende antagelser for Sveriges vedkommende som de to general Holtfodt i 1929 viste til hva gjaldt Norge dengang. Se her Nils Andrén, “Sverige alliansfritt mellan öst och väst” i Nils Andrén (red), *Säkerhetspolitik i Norden* (Stockholm: Centralförbundet Folk och försvar, 1984), s. 103–104.

37. *Innst.S. nr.11 1932*, s. 26. Men dette var et forsvar som i omfang var klart mindre enn det general Holtfodt hadde hatt i tankene, og der det i tråd med ideen om “den lille, men gode hær” var foretatt beskjæringer i strukturen med tanke på heller å tilgodese kvalitet i det som ble igjen, samtidig som dette skulle utgjøre en basis for eventuell gjenoppbygging.

38. Se *St.prp.nr.57 1931*, s. 7 (departementets krav) og s. 73 (Kommanderende Generals henvisning til dette).

mer moderne norske forsvaret, så for seg dette som siktemålet med det.³⁹ Manglet Norge et forsvar, kunne en eventuell fiende skaffe seg fordeler på landets bekostning uten særlig risiko, og bli fristet til å gjøre det. Men hadde landet et militært forsvar, ville betenkelighetene straks melde seg, og sterkere jo sterkere forsvaret var. Dessuten ville Norge ikke utgjøre noe hovedmål i en europeisk krig og geografisk sett være krevende å angripe. Derfor skulle det ikke nødvendigvis så mye til før betenkelighetene ble store nok. Formålet med et norsk militært forsvar var i alle tilfelle at ved “sin blotte eksistens skal det gjøre det klart at det å krenke nøytraliteten vil koste mer enn det smaker – at det ikke lønner sig å prøve på det”, slik Ruge litt senere under eget navn formulerte det.⁴⁰

For et forsvar som, i en terminologi som kom to–tre tiår senere, i det store og hele hadde oppgitt sin ambisjon om effektiv nektelse, var siktemålet, og den gjenværende ambisjon, avskrekking – og helst utslagsgivende avskrekking der fryktede kostnader ved et angrep oversteg forventede vinninger for en mulig angriper. Dette kan synes ganske forskjellig fra siktemålet om å kunne oppholde en inntrenger til væpnet hjelp fra andre ankom – i håp om effektiv nektelse som resultat – som Forsvarskommissjonens flertall et godt tiår tidligere hadde trukket opp for et fremtidig norsk militært forsvar.

Men for det første var dette to siktemål som slett ikke sto i konflikt med hverandre. Tvert om kunne kommisjonsflertallets siktemål om oppholdende strid i påvente av hjelp fra andre bli høyst aktuelt om det skulle vise seg at avskrekkingen ikke var kraftig nok til å hindre et angrep. For det andre dreide det seg dessuten her langt på vei om ett og samme siktemål: Som vi senere skal gå nærmere inn på, kunne også muligheten for direkte militær hjelp fra andre i seg selv bidra til avskrekking overfor en mulig angriper. Det gjaldt også om hjelpen skulle vise seg utilstrekkelig for effektiv nektelse. Likevel kunne den påføre angriperen kostnader.

Tanken om hjelp utenfra og tilbakekomsten til nøytralitetspolitikk

I forbindelse med tilretteleggingen i 1937 av de første større øvelsene for det norske forsvaret på mange år, skal generalstabssjef Otto Ruge ha vært inne på tanken om at dets oppgave i tilfelle et tysk overraskelsesangrep mot Sydvest-Norge kunne bli å føre oppholdende strid til hjelp fra britisk side kom.⁴¹ Dette hadde tilknytning til de scenarier han utarbeidet som bakgrunn for

39. Se Ørvik, *Sikkerhetspolitikken...*, bind I, s. 186 og bind II: “Vern eller vakt”, s. 151.

40. “Norges stilling under en europeisk krig”, Et foredrag av generalstabschefen, oberst Ruge, *Vor Hær*, nr.7 1936, s. 52.

41. Dette ifølge Rolf Hobson og Tom Kristiansen, *Total krig, nøytralitet og politisk splittelse. Norsk forsvarshistorie*, bind 3: 1905-1940 (Bergen: Eide, 2001), s.232. På denne bakgrunn peker Hobson og Kristiansen på at Ruge derved ser ut til å være den første i norsk forsvarshistorie som hadde en forestilling om det som senere skulle bli kalt “holdetid” og bli et sentralt begrep i norsk forsvarsplanlegging. Imidlertid er det neppe helt riktig. Det å “kunne oppholde en større hær så lenge at hjelpen kan komme tidsnok”, som Forsvarskommissjonen av 1920 nærmere 15 år tidligere så for seg som oppgave for det norske forsvaret, synes å bygge på en like klar forestilling om holdetid. Selve begrepet “holdetid” ble først tatt i bruk ved Forsvarets forskningsinstitutt i dets forsvarsanalyser i siste halvdel av 1970-tallet.

øvelsene.⁴² Kanskje hadde Ruge gjort seg slike tanker også tidligere. Oppholdende strid ville i så fall være en slags reserveoppgave i tilfelle det primære siktemål, avskrekkingen, ikke skulle lykkes.

Men med den tiltagende vekt som nå igjen ble lagt på norsk nøytralitet i tilfelle enhver krig, ble det uansett vanskeligere å diskutere en slik reserveoppgave for forsvaret. Det utelukket likeså aktiv bruk av den i avskrekkingsoyemed. Det gjaldt også om enhver uttrykt forventning om britisk hjelp ble utelatt. Tilliten til en konsekvent, troverdig nøytralitetspolitikk kunne bli svekket om et inntrykk av betinget nøytralitet i krig ble skapt av en militær planlegging med sikte på å ta imot væpnet hjelp, og derved gå inn i et allianseforhold hvis nøytraliteten ble krenket.⁴³ Norges tilbakevenden til nøytralitetspolitikken tjente kort sagt til å fraråde enhver åpen omtale av det som Forsvarskommisjonen av 1920 klarest hadde anført som formålet med et fortsatt norsk militært forsvar.

Mye av grunnen var at det særskilte forholdet til Storbritannia uansett ikke lot seg skjule. Forholdet skyldtes dels den av geografiske årsaker naturlige britiske interesse for, og av å passe på, norsk territorium. I tillegg kom nå tydeligere norske politiske sympatier i britiskvennlig retning og tidligere demonstrerte tilbøyeligheter til britisk fordel i utenrikspolitikken. Tilsammen la dette grunnlaget for en klar mistanke om at hvis man på norsk side skulle vurdere å oppgi nøytraliteten, ville det være på en måte som kom Storbritannia i møte, kanskje endog til fordel for et allianseforhold til Storbritannia. Ytterligere næring til en slik mistanke kunne øke faren for uheldige tyske motreaksjoner i en gitt situasjon, i verste fall endog væpnede aksjoner for å

42. For generalstabsøvelsen på Jæren sommeren 1937 hadde han utarbeidet to scenarier. Til grunn for begge lå en antagelse om at sørlandskysten, sammen med den nylig ferdigstilte Sola flyplass, var mulige landingssteder for angripende styrker. Det ene scenariet forutsatte klar britisk sjømilitær overlegenhet i Nordsjøen og en britisk blokade av Tyskland. Et ønske om å bringe blokadelinjen enda nærmere Tyskland kunne da føre til sterk britisk interesse for støttepunkter på norsk jord og utløse en væpnet aksjon for å skaffe seg slike på tross av norsk nøytralitet. Som øvelsesgrunnlag hadde imidlertid Ruge valgt det andre scenariet. Det forutsatte mer labile sjømilitære styrkeforhold i Nordsjøen, et tysk ønske om å forbedre sin stilling, samt forhåpninger på tysk hold om ved hjelp av flyvåpenet å kunne oppnå en kortvarig, men tilstrekkelig overlegenhet til å sikre en rask, uventet overføring av et ekspedisjonskorps til Sydvest-Norge og landsetting i området for å skaffe seg støttepunkter og sette seg fast der. Storbritannia ville selvsagt søke å hindre dette, men kunne tenkes å oppfatte hva som skjedde for sent, eller være for sterkt bundet opp andre steder til å kunne gripe inn tidsnok. Foruten *ibid.*, s. 231–32, se her Magne Skodvin, “Norwegian Neutrality and the Question of Credibility”, *Scandinavian Journal of History*, nr.1–2, 1977, s. 131–32, samt særskilt Jon Rustung Hegland, *Marineholmens Historie. En skildring av Sjøforsvarets i Bergens Distrikt 1807–1962* (Oslo: Gyldendal, 1966), s. 200–202. Av Ruges beskrivelse går det klart frem at forsvarets første oppgave her var å virke avskrekkende. Skulle et slikt overraskelsesangrep lykkes, måtte ekspedisjonskorpsets størrelse kunne begrenses tilstrekkelig for ikke å gjøre overføringen for krevende og lett å oppdage. Og, påpekte han: “Da det i første rekke er vår påregnelige motstand som bestemmer ekspedisjonskorpsets størrelse, blir det altså også vår påregnelige motstand som avgjør om forsøket vil bli gjort eller ikke” (som sitert i *ibid.*, s. 202).

43. Slike problemer med en nøytralitetspolitikk er diskutert av John Sanness i “Svensk mønster for norsk alliansefrihet?”, *Internasjonal Politikk*, nr.4, 1977, særlig s. 596–598.

komme britene i forkjøpet. Det gjorde det desto viktigere for Norge å tilkjenne klar vilje til å overholde en konsekvent nøytralitet, og tilsa likeså ekstra varsomhet med hensyn til å gjøre noe som hva militære forhold angikk kunne synes å sette Storbritannia i en fordelaktig særstilling.

Men også en annen betraktningmåte talte mot å se nærmere på muligheter for væpnet hjelp utenfra i norsk forsvarspolitik. Knyttet til den oppfatning at et militært forsvar til ingen nytte var hva gjaldt vern av landet mot krig, var det tradisjonelt også en utbredt oppfatning innenfor Arbeiderpartiet at et militært forsvar tvert om kunne bidra til å trekke landet inn i en krig. Dette kunne enten skje ved at en selv ved eventuelle provokasjoner ble fristet til å bruke et militært forsvar på en måte som brakte en inn i krigen, eller ved at andre søkte å bringe ens eget forsvar inn på sin side mot en motstander. Begge disse farene ved et militært forsvar ble trukket frem som argument for avrustning av mindretallet i Forsvarskommisjonen av 1920 i dens første innstilling.⁴⁴ På begynnelsen av 1930-tallet ble imidlertid Arbeiderpartiets avvisning av at et militært forsvar kunne tjene som et vern mot krig, noe mindre bastant. Dels skyldtes det et litt endret syn på nytten av et militært forsvar.⁴⁵ Etterhvert, og særlig etter regjeringsovertagelsen i 1935, skyldtes det også en tilpasning til det politisk mulige og samlet sett mest hensiktsmessige for partiet med tanke på regjeringsmakt.

Men den oppfatning at det å ha et militært forsvar også medførte en fare for å bli dratt inn i krig holdt seg. I 1933 ble den tilkjennegitt slik av partiets fraksjon i Stortingets militærkomité: «Vårt lands beliggenhet utenfor krigsoperasjonenes alfarvei gjør det i sig selv lite sannsynlig at vi vil bli trukket inn i en krig, hvis vi ikke selv er tåpelige nok til å påkalle krigsfaren ved å holde et militært forsvar som det under visse kombinasjoner kunde være fristende for den ene maktgruppe å kaste i ryggen på den andre.»⁴⁶ Påpekningen av farer ved forsvaret for å bli trukket inn i krig, ble gjentatt også etterat partiet vårvinteren 1935 med støtte fra Bondepartiet hadde overtatt regjeringsansvaret og i store trekk valgt å videreføre forsvaret slik det var både hva utforming og bevilgningsnivå angikk. I trontale- og finansdebatten på nyåret i 1936 fremholdt konstituert forsvarsminister Oscar Torp: «Vi må ikke bygge op et militærvesen som kan trekke oss inn i krigerske forviklinger. Vi skal vokte oss vel for å skilte med en krigsarmé eller krigsmarine, som kan friste andre eller oss selv til militære spekulasjoner.»⁴⁷

44. Se spesielt s. 32 i *Innst. I fra Forsvarskom. av 1920*.

45. Ett utslag av dette var partiets forslag i 1932 om å erstatte det militære forsvaret med et sivilt vaktvern som, dels utstyrt med det samme materiell og de samme våpen som det tidligere militære forsvaret, skulle stå for grensebevoktning, inspeksjon og overvåkning, blant annet med sikte på å kunne avvæpne eventuelle inntrengende bander og likeså «hindre tilfeldige nøytralitetskrenkelser» (se *Innst S. nr. 11 1932*, s. 62). Men partiet rommet fortsatt mange som sto på en rent pasifistisk linje. En av dem var Ingvald Førre, som var den eneste av dets stortingsrepresentanter som tok konsekvensene av dette ved at han til slutt i 1938 meldte seg ut i protest mot det han oppfattet som et voksende svik fra regjeringens side mot partiets tidligere konsekvente anti-militaristiske linje.

46. *Innst.S. nr. 2 1933*, s. 23.

47. *St.tidende 1936*, s. 167. En slikt forsvar kunne derfor bli en trussel mot landets nøytralitet som jo nettopp var det forsvaret skulle bidra til å verne. «I samme utstrekning som vi rustet, forringes våre muligheter til å kunne bli nøytrale i en kommende krig», påpekte Torp (*ibid.*).

Dette var en oppfatning som heller ikke var begrenset til Arbeiderpartiet. Tidligere stats- og utenriksminister J.L. Mowinckel sluttet seg langt på vei til den når han senere i 1936 bak lukkede dører i utenrikskomiteen presiserte: “Jeg tror nemlig ikke vi er istand til *eller bør anstrenge oss for* å få et forsvar av den art at man vil si at vi kan bli en effektiv bistand for en av de krigførende makter i en krig...Det vil jeg gjerne ta avstand fra allerede nu.”⁴⁸

Det syn på hvordan andre makter kunne komme til å opptre overfor Norge som lå under slike oppfatninger, befordret neppe særlig interesse for å undersøke mulighetene nærmere for væpnet hjelp fra dem. Den oppfatning at en styrking av det norske forsvaret kunne gjøre det mer fristende for en annen makt å prøve å bringe det inn på sin side i en krigssituasjon, innebar snarere en advarsel mot også å ta andre skritt som kunne anspore en annen makt ytterligere til å forsøke dette i en slik situasjon. Ett slikt skritt kunne nettopp være planlegging med sikte på å kunne få væpnet hjelp utenfra etter en nøytralitetskrenkelse. Ble slik planlegging kjent, kunne det skape, eller styrke, uønskede forventninger hos andre – og dette gjaldt i særdeleshet Storbritannia – om å få Norge med seg som villig alliert, og i verste fall tenkes å føre til væpnede operasjoner i håp om å utvirke eller regelrett fremtvinge norsk tilslutning til egen side.

I en slik betraktningssmåte lå det trolig motforestillinger selv mot bare å skulle vurdere muligheten for væpnet hjelp utenfra og oppholdende strid i påvente av slik hjelp som mulig reserveoppgave for forsvaret. Dets oppgave måtte tvert om, ifølge forsvarsminister Torp, “begrenses til et nøytralitetsvern med politimessig karakter”.⁴⁹ For regjeringen var det helt overordnede siktemål å bli holdt utenfor krig, og ikke gjøre noe som kunne trekke landet inn i krig.

Nettopp her lå det dessuten ytterligere en mental hindring for å legge planer for oppholdende strid med tanke på væpnet hjelp fra andre. Ønsket om å unngå å foreta seg noe som kunne trekke landet inn i krig, ble ut gjennom siste halvdel av 1930-tallet et voksende problem i spørsmålet om hvordan forsvaret skulle forholde seg til eventuelle militære nøytralitetskrenkelser. Lyktes det ikke å avskrekke dem, skulle de markeres klart om de inntraff. Men hvor mye lenger skulle det norske forsvaret gå? Skulle det risikere å havne i skuddveksling og regelrett kamp med fremmede militære enheter som brøt norsk nøytralitet? Skulle i så fall kampen mot disse føres videre? Det siste ville jo ihvertfall bringe Norge inn i krig med det land enhetene tilhørte.

Én ting er at sett i en slik sammenheng ville det å legge planer for oppholdende strid lett fortone seg tvilsomt ut fra den tradisjonelle frykt blant sosialister for at et militært forsvar skulle friste til uforstandig motstand og

---

48. *Stortingets utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, Referat av komitemøter 1936* (Stortingsarkivet), s. 30 (møte 16. desember, min utheving). Det kan også tenkes at det både hos Mowinckel og innenfor Arbeiderpartiet bidro til å gi en slik oppfatning ekstra vekt at den samtidig var et argument for å holde utgiftene til forsvaret nede. Men selve oppfatningen var uansett reell nok og delt av mange, særlig i Arbeiderpartiet.

49. *St.tidende 1936*, s. 167. Og med referanse til marinen presiserte han dette ytterligere: “Vi må skaffe oss det verktøi som er best tjenelig til nøytralitetsvakten, og heller ikke mer”(ibid.).

krigsdeltagelse.⁵⁰ Poenget med slike planer ville jo nettopp være å bedre mulighetene for å yte væpnet motstand ved en alvorlig nøytralitetskrenkelse, ikke å unngå krig i et slikt tilfelle. Men trolig viktigere er det at ut fra en slik synsvinkel kunne det å legge planer for oppholdende strid også fremstå som risikabelt i forhold til den aktualitetspregede og etterhvert høyst reelle frykten for å havne “på feil side”, som utenriksminister Halvdan Koht uttrykte det.⁵¹

Ikke bare kunne planer for væpnet motstand og oppholdende strid, i tilfelle de ble utarbeidet og forelå, gjøre det enklere og mer nærliggende å starte en i realiteten fåfengt motstandskamp etter en nøytralitetskrenkelse. Men om slike planer ble utarbeidet, kunne det også øke sannsynligheten – og faren – for at de ved en konsekvent, upartisk norsk nøytralitetshevdelse ville bli tatt i bruk overfor den part som man på norsk politisk myndighetshold ønsket å stå sammen med om nøytraliteten måtte oppgis. Flere ledende politikere vurderte det etterhvert slik at det ikke bare var Tyskland – eller Russland – som kunne komme til å krenke norsk nøytralitet på en måte som ville gjøre slutt på den, men også, og kanskje til og med snarere, Storbritannia.⁵²

50. Synet på væpnet motstand som fåfengt og uforstandig var ikke begrenset til sosialistisk side, selv om det hos dets tilhengere der tenderte mot å være mer absolutt. Eksempelvis ble væpnet motstand noen ganger beskrevet som nytteløst og uklokt også av Mowinckel, som i slike sammenhenger åpenbart hadde i tankene et angrep fra britisk side. I åpent stortingsmøte uttalte han: “Der er ingen stormakt, som vi kan tenke oss vil bryte vår nøytralitet, som ikke er sterk nok til – når den vil bryte denne nøytralitet – å sette en så stor makt inn at vi ikke kan forsvare oss.” (*St.tidende 1937*, s. 1329). I et lukket stortingsmøte 3.mai 1939 var han enda tydeligere: “Men la oss se en annen sannhet i øinene, at kommer en stormakt og vil ha fotfeste her på land, kan vi alltid markere vår stilling og alltid skyte på den, men jeg tror det vil være kortsynt å tro, at vi kan avverge et sådant kupp. Jeg tror det vilde kunne komme til å koste oss ofrer som vi vilde beklage å ha satt inn på et formål som var så håpløst. Sådan ser jeg det, og dette har jeg ønsket å si for lukkede dører.” (*Møter for lukkede dører, Stortinget 1925-1939* (CD-ROM: Oslo: Stortingsarkivet, 2000), 390503, s. 23).

51. Utad med dette ordvalg selvsagt først senere, og såvidt vites første gang på engelsk, og på svensk, i henholdsvis Halvdan Koht, *Norway neutral and invaded* (London: Hutchinson & Co., 1941), s. 41 og Koht, *Norge neutralt och överfallet* (Stockholm: Natur och Kultur, 1942), s. 34. Koht påpekte her at i prinsippet behøve ikke “feil side” bety noe annet enn en annen side – for eksempel den tapende – enn den man ønsket å være på om man måtte velge. Men han medga samtidig at hans grunnleggende, om enn uuttalte tanke i dølgsmål, likevel hadde vært at Norge ut fra både moralske og materielle betraktninger absolutt ikke kunne alliere seg med Nazi-Tyskland (se *ibid.*, s. 34–35).

52. Det var en mulighet som ganske snart ble åpenbar for svært mange etter krigsutbruddet høsten 1939. Men lenge før så utenriksminister Koht for seg faren for en klar militær nøytralitetskrenkelse fra britisk side. Og Mowinckel vurderte på vårparten 1939 faren for en britisk krenkelse å være størst. I det lukkede stortingsmøte 3.mai 1939 fremholdt han at faren for Norge lå i at en krigførende part kunne komme til å betrakte Norge, eller en del av Norge, som et militært objekt som det ville være ønskelig for vedkommende å få kontroll over for å beseire den annen part. Dernest stilte han spørsmålet: “Er det sikkert at det er Tyskland som her først og fremst vil ha et militært objekt på vår kyst således som situasjonen er idag?” Det tvilte han på. Etter å ha gitt noen grunner for slik tvil, uttalte han så: “Når der blir tale om et militærobjekt for en stormakt her i landet, da er etter min mening faren, risikoen fra britisk side størst.” “Vi har også der nogen erfaring”, tilføyde han, og minnet om tilsynelatende manglende respekt på britisk

Koht så tidlig for seg faren for at Norge gjennom uheldige, delvis instinktivt pregede reaksjoner på en nøytralitetskrenkelse kunne komme bringe seg selv ut av nøytraliteten og inn på en side man ikke ønsket og ikke var tjent med å være på. Han tillot seg å illustrere denne faren ved å vise til reaksjonen på det britiske bombardementet av København i 1807, da dette, sammen med det såkalte “flåteranet”, fikk kronprins Frederik og regjeringen i det til da nøytrale Danmark til å slutte seg til Napoleon, tross den forutgående intensjon om å gå sammen med Storbritannia hvis det ble krig – og med de svært uheldige konsekvensene som fulgte for Danmark-Norge.⁵³

Denne faren ble en viktig grunn, trolig viktigere enn lojalitet overfor den pasifistiske tradisjon i Arbeiderpartiet, til at både Koht og forsvarsminister Christian Fr. Mønsen konsekvent vegret seg mot å svare nærmere på hva regjeringen ville gjøre om en nøytralitetskrenkelse etter å ha blitt markert ikke ble brakt til opphør, og på hvordan forsvaret da videre skulle forholde seg til krenkelsen. Vegringen på dette punkt gjaldt også overfor forsvarets ledelse.⁵⁴ Følgelig omfattet den ikke bare uttalelser og redegjørelser til offentligheten. Heller ikke synes den begrenset bare til Koht og Mønsen. Eksempelvis fant Undersøkelseskommissjonen av 1945 at spørsmålet om forsvaret skulle fortsette kampen etterat nøytraliteten var blitt brutt og landet utsatt for et angrep, aldri var blitt drøftet i regjeringen.⁵⁵

I det som kan oppfattes som et svarskrift til kommisjonens innstilling, peker Koht på at det var vanskelig “å slå fast fullklare reglar” om hvor langt forsvaret skulle gå for “å hindre at Norge vart dregi inn i krig”. Deretter skriver han: “Når eg nekta å svara på offentlege spørsmål i Stortinget om kva eg meinte Noreg skulle gjera imot nøytralitets-krenkingar, så var det ikkje berre for di eg var imot å drøfte slike hypotetiske spørsmål, – ein kunne aldri veta så visst om ålmenne reglar ville svara med kvart einskild praktisk tilfelle, og det måtte alltid vera rom for serskild avgjerd etter de serskilde høva som låg føre.”⁵⁶ Utarbeidede planer og retningslinjer for eventuell væpnet motstand etter en alvorlig nøytralitetskrenkelse ville ut fra en slik betrakt-

---

side for norsk nøytralitet da man der under første verdenskrig drøftet “om man skulde angripe centralmaktene i flanken syd eller nord.” (Se *Møter for lukkede dører, Stortinget 1925-1939*, CD-ROM, 390503, s. 22).

53. Se Koht, *Norge neutralt och överfallet*, s. 35. Alt i desember 1936 viste han til hendelsene i 1807 under et møte i Forsvarsrådet, se Ørvik, *Sikkerhetspolitikken...*, bind II, s. 155.

54. Se *ibid.* På direkte spørsmål om hvordan regjeringen ville reagere overfor et klart nøytralitetsbrudd, svarte Koht i åpenhet i 1936 blant annet: “Det løner seg alltid gruelig lite å svara på slike hypotetiske spørsmål.[...] Vi må alltid ha det modet å kunne venta til situasjonen ligg fyre, og då døma um kva vi skal gjera.” (*St.tidende 1936*, s. 711). Året etter karakteriserte Mønsen et tilsvarende spørsmål som å være av “stor teoretisk interesse”, men påpekte “at for hvert enkelt tilfelle som inntreer, må vi forbeholde oss å ta standpunkt til de realiteter som foreligger. Og jeg tror det er unødvendig og lite ønskelig å diskutere dette, så hypotetisk som det må være det på det nuværende tidspunkt.” (*St.tidende 1937*, s. 1333).

55. *Innstilling fra Undersøkelseskommissjonen av 1945* (Oslo: Aschehoug, 1946), bind I: “Utenriks- og forsvarspolitik under regjeringen Nygaardsvold til 7. juni 1940”, s. 45.

56. Halvdan Koht, *Norsk utanrikspolitik fram til 9.april 1940* (Oslo: Tiden, 1947), s. 19.

ning klart ha en meget betenkelig side: Når de først forelå, kunne de i vanvare eller uforstand bli tatt i bruk i en situasjon der væpnet motstand ville være uforstandig og bortkastet, eller til og med kunne bringe Norge inn i krig på gal side.⁵⁷

For å oppsummere: Flere betraktningmåter, dels knyttet til nøytraliteten, og noen til mer særskilte, ofte nedarvede forestillinger – særlig, men ikke bare, innenfor Arbeiderpartiet – bidro til heller karrig grobunn og liten mottagelighet hos norske politiske myndigheter gjennom siste halvdel av 1930-tallet for tanker om væpnet hjelp utenfra og om oppholdende strid i påvente av slik hjelp som en strategi det norske forsvaret om nødvendig kunne falle tilbake på. Avstanden ble derved større til den tanke at kombinasjonen av mulig hjelp utenfra og en slik strategi kunne gi mening til væpnet motstand også etterat et angrep hadde funnet sted: Sammen kunne slik motstand og slik hjelp komme til å stanse angrepet. Heller ikke ble det så lett å se at nettopp dette kunne bety at satsing på et norsk militært forsvar ikke behøvde være fåfengt, trass i at et norsk militært forsvar selv aldri kunne gjøres sterkt nok til på egen hånd å hindre at “i ein krig mellom Norge og ei stormakt ville vi inga von ha om å stå oss”, som Koht etter krigen anførte som forklaring på sin manglende tro forut for krigen på nytten av økte ressurser til forsvaret.⁵⁸

Tvert om synes spørsmål om mulige siktemål for norske militære disposisjoner i kjølvannet av en alvorlig krenkelse og et sammenbrudd av landets nøytralitet gjennomgående å ha ligget langt ute i – og dels utenfor – periferien av politiske beslutningstageres oppmerksomhet. Fokus var fremfor alt rettet mot å redde nøytraliteten, hos enkelte kanskje også ledsaget av en frykt for å undergrave den ved å legge planer forbi dens eventuelle sammenbrudd. Selv om utviklingen i verden omkring måtte ha svekket troen på nøytralitetspolitikken noe, virker *håpet* hos mange desto sterkere om at den likevel skulle lykkes å holde landet utenfor krig. Det samme gjelder ønsket om ikke å gjøre noe som kunne bidra til det motsatte. På militært hold kan det være at flere enn Otto Ruge var inne på tanker om oppholdende strid med sikte på å få hjelp utenfra, men uten at det i så fall synes å ha ført til så mye mer.

Etter krigsutbruddet: Spørsmålet om hjelp fra Storbritannia

Etterat krigen var brutt ut høsten 1939, ble imidlertid muligheten for militær hjelp fra Storbritannia trukket frem på politisk hold, ved minst ett tilfelle helt eksplisitt – og da av Mowinckel. Det skjedde under et møte i utenrikskomiteen litt ut i desember 1939 i anledning Sovjetunionens nylige angrep på Finland. I sin redegjørelse opplyste Koht også at han kort tid i forveien hadde mottatt et urovekkende telegram fra den norske legasjon i Berlin. Ifølge dette hadde legasjonen, fra en informant med høytstående tjenestemenn i det tyske utenriksdepartement som kilde, fått vite at når sovjetregjeringen hadde fått gjennom kravene overfor Finland, ville den komme med et ultimatum over-

57. Som Ørvik har påpekt: “Faste instruksjer ble ansett som farlige, fordi brushoder, militære og andre uansvarlige elementer kunne begå ukloke handlinger og med noen få skarpe skudd bringe landet opp i store vanskeligheter i forholdet til stormaktene.” (Ørvik, *Sikkerhetspolitikken...*, bind II, s. 361).

58. Koht, *Norsk utanrikspolitikk...*, s. 17.

for den norske regjering om å avhende isfrie fjorder i Finnmark. Fra tysk side skulle man ha lovet å forholde seg passiv overfor et slikt sovjetisk fremstøt.⁵⁹

Dette fikk Mowinckel, tilsynelatende i en blanding av overraskelse og bekymring, til å uttale at “hvor det gjelder denne meddelelse om krav på nordnorske havner, der tror jeg det er ganske nødvendig underhånden og i stillhet å sette sig i forbindelse med Storbritannia. Det må Storbritannia få kjennskap til. Og selv om Storbritannia dessverre ikke kan hjelpe Finland på grunn av Finnlands geografiske situasjon, så ligger gudskjelov vi slik til at Storbritannia meget lett og hurtig kan hjelpe oss. At vi derved kommer i krig med Tyskland, det er nok gitt; men hvorledes vil vår stilling bli hvis vi isolert og uten hjelp skal forsvare oss mot et sovjet-overfall i nord?”⁶⁰

Det virker imidlertid som om det Mowinckel her sa, var preget av en viss grad av impulsivitet i øyeblikket. Koht tok umiddelbart etter ordet og opplyste at spørsmålet om å henvende seg til England i den aktuelle saken hadde vært drøftet i regjeringen, men var problematisk. Han minnet om det sterke “engelske trykket på dei nøytrale”. Ikke bare fryktet han at ved å utbe seg et løfte om hjelp fra britisk side “vilde vi vera endå meir valdgjevne den britiske tvangen”, men også at en slik henvendelse ville bli møtt med britiske krav som kort og godt ville bringe Norge i allianse med Storbritannia. Mowinckel kom da straks tilbake og presiserte at det hadde vært utenfor hans tanke at man i den foreliggende situasjon skulle ta skritt overfor England som kunne oppfattes som forespørsel om allianse. Han fikk straks støtte fra Ivar Lykke, tidligere stats- og utenriksminister fra Høire, som opplyste at han for sin del ikke hadde forstått det slik at Mowinckel foreslo å rette noen “bønn om hjelp” til England.⁶¹ Strengt tolket hadde Mowinckel heller ikke gjort det; han hadde kun trukket frem en mulighet, og omtalt fordeler som den ville innebære for Norge i en tenkelig fremtidig situasjon. Men han hadde ikke desto mindre gjort dette ut fra en tanke, kanskje litt spontan, som ikke ble fulgt opp og undersøkt nærmere bak komiteens lukkede dører – tross dens fortsatte uvitenhet om sannhetsgehalten i den illevarslende melding fra Berlin. Frykt for lekkasje kan være én grunn, men kanskje spilte også en vedvarende uvilje mot å tenke forbi nøytralitetspolitikens sammenbrudd inn.

59. *Stortingets utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, Referat av komitemøter 1939* (Stortingsarkivet), s. 325 (møte 9. desember). Som en innledning til opplysningen om telegrammet innrømmet Koht i forkant å ha båret på en viss “otte” for hva som kunne skje i forhold til norsk område “når Russland ein gong var ferdig med det det vilde ha i Finland”. Han pekte her på at alt det sovjetiske krav om den finske del av Fiskerhalvøya i nord, tilsynelatende ut fra et annet motiv enn kravene i syd, da det ble fremsatt, uvilkårlig måtte få ham og andre norske observatører til å “tenkja at dette vilde segja det same som eit steg på vegen fram mot Noreg.” *Ibid.*, s. 324-25.

60. Og, tilføyde han litt etter, “det er mulig at vi kan se denne Berlin-historien på den bakgrunn at her gjelder det et samarbeide mellom Tyskland og Russland for krig mot Skandinaviens. Det er mulig. Men nettopp derfor er det jeg mener det er nok så nødvendig å være i kontakt med Storbritannia, for efter min mening er det ganske nødvendig i det øieblikk at Sovjet virkelig skulle fremkomme med en slik forespørsel, at vi ikke alene kan svare nei på bakgrunn av hva vi selv kan by av motstand, men svare nei på bakgrunn av den støtte vi får fra vestmaktene”. *Ibid.*, s. 328-29.

61. *Ibid.*, henholdsvis s. 330-31, 332 og 334.

Overfor norske myndigheter ble det forøvrig ved to anledninger høsten 1939 fra vestmakthold tilkjennegitt vilje til å komme Norge til unnsetning overfor et eventuelt tysk fremstøt. Det skjedde første gang i form av en forsikring om slik vilje fra Storbritannia, formidlet til utenriksminister Koht i midten av september gjennom den britiske sendemann i Oslo. Forsikringen ble ved mottagelsen ikke kommentert av Koht, som en tid fremover holdt den for seg selv, før han informerte resten av regjeringen. Det er ikke kjent om dette avstedkom noen form for drøfting i regjeringen av muligheten for britisk militær hjelp.⁶²

Neste gang var like før nyttår da den franske og den britiske regjering, ved sin forespørsel til Sverige og Norge om gjennomførelse over de to lands territorier av materiell og tekniske spesialister til Finland, og med henvisning til betydningen av Norges og Sveriges integritet og uavhengighet som et ledd i den europeiske sikkerhet, erklærte seg beredt til “å undersøke på hvilken måte og på hvilke vilkår Norge og Sverige måtte kunne sikres med hensyn til en fransk-britisk hjelp” mot eventuelle følger av bistand til Finland.⁶³ I den rådende situasjon virket det rimelig å oppfatte dette som et tilbud som også omfattet militær hjelp. Men samtidig ble behandlingen av tilbudet påvirket og overskygget av selve transittforespørselen, og ikke minst av den etterfølgende, urovekkende henvendelse med varsel om fremtidige britiske operasjoner i norsk territorialfarvann.⁶⁴ Overfor utenrikskomiteen fortalte Koht at hans første reaksjon på tilbudet var å tenke på Novembertraktaten fra 1854 og Integritetstraktaten av 1907 – begge traktater som han hadde ment innebar farer for Norge.⁶⁵ Dette kan også ha innvirket på utformingen av svaret, der den norske regjering erklærte seg “takksam for tilbudet um trygd for integriteten og sjølvstendet åt landet”, men samtidig gav uttrykk for at den i øyeblikket ikke hadde noe ønske om å få et slikt løfte om sikring nærmere utformet.⁶⁶

Mulighetene for militær hjelp utenfra kom raskt i fokus etter 9.april, men på politisk hold for få eller ingens vedkommende som del av noen uttenkt

62. Se Odd-Bjørn Fure, *Mellomkrigstid 1920–1940. Norsk utenrikspolitikk historie*, bind 3 (Oslo: Universitetsforlaget, 1996), s. 340–41.

63. *Stortingets utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, Referat av komitemøter 1940* (Stortingsarkivet), s. 2 (møte 11. januar).

64. Se Fure, *Mellomkrigstid...*, s. 346–47.

65. *Stortingets utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, Referat av komitemøter 1940*, s. 22 (møte 11. januar).

66. *Ibid.*, s. 3–4. Diskusjonen i komiteen ble dominert av spørsmålet om hvordan transittforespørselen skulle besvares. Kohts forslag til svar på tilbudet om mulig hjelp mot følgene av å stille seg positivt til forespørselen, ble knapt nevnt. Ett av de tre medlemmene (foruten Koht) som overhodet berørte dette, var Mowinckel. Etter et innlegg fra Bondepartiets Jon Sundby, som undret seg over at man ikke viet tilbudet om britisk og fransk hjelp mer oppmerksomhet, og som fant “en slags kjølighet” i det foreslåtte svar på dette, støttet Mowinckel den tilbakeholdenhet for øyeblikket som lå i svaret, ettersom han ikke oppfattet dette som avvisende. Samtidig bemerket han at “slik kan det utvikle sig at det både er ønskelig og nødvendig å komme nærmere inn på et samarbeide med Storbritannia, et samarbeide av ganske vidt omfang...” Det foreslåtte svar fikk også støtte fra hans partifelle, tidligere forsvarsminister Anderssen-Rysst, som mente at det i svaret foreløpig ikke burde sies mer (*ibid.*, s. 16 og s. 17).

strategi det hadde vært tanken å kunne falle tilbake på.⁶⁷ Utformingen av det som i praksis ble en slik tilbakefallsstrategi skjedde på militært hold, og hovedsakelig av Otto Ruge, som 11.april ble utnevnt til Kommanderende General. Grunnideen var nettopp at militær hjelp fra vestmaktene, først og fremst fra Storbritannia, kunne gjøre det mulig å stanse de inntrengende tyske styrker, med sikte på deretter å drive dem tilbake. For de militære disposisjoner Ruge kunne styre – så langt stridsutviklingen tillot ham det – ble derfor hovedsiktemålet i første omgang å bidra til at allierte tropper og alliert materiell kom på plass i tilstrekkelig antall. Ved siden av å sikre mottak og fremføring av tropper og materiell fra allierte, måtte norske militære disposisjoner derfor fremfor alt søke å skaffe tid til dette. Det ble søkt oppnådd gjennom en oppholdende stridsform med gradvis oppgivelse av territorium opp gjennom de store dalførene på Østlandet, ut fra den tanke som kom til uttrykk i et direktiv fra Hærens Overkommando til de norske styrkene 15.april, der det under henvisning til at alliert hjelp var underveis, videre het: “Under disse omstendigheter blir vår oppgave på Østlandet å vinne tid og holde det gående inntil hjelpen kommer, for da å kunne samvirke med de allierte tropper.”⁶⁸

I Sør-Norge førte denne strategien ikke frem, blant annet fordi tiden ble for knapp. Men i Nord-Norge, der både norske og allierte styrker fikk bedre tid på seg, og der en lignende strategi etterhvert tok form, var den mot slutten av mai lokalt i ferd med å lykkes da de allierte styrkene ble tilbakekalt på bakgrunn av den uventet raske og alarmerende tyske fremgangen i den nylig startede vestoffensiven på kontinentet.

Hjelp fra allierte

Etterkrigstid: Hjelp utenfra i lys av nære erfaringer og nye utfordringer

Etter krigen fremsto spørsmålet om væpnet hjelp utenfra, og eventuell planlegging med sikte på dette, i nytt lys. I tillegg til selve erkjennelsen av at norske militære og politiske myndigheter fem år tidligere fortvilet hadde søkt å få nok styrker fra Storbritannia og andre inn i landet til hjelp i motstandskampen, spilte særlig tre forhold inn: Såvel hos befolkning som styresmakter hadde troen på nøytralitetspolitikken fått en alvorlig knekk – for ganske manges vedkommende var den rett og slett slutt. Synet på Norges utsatthet overfor trusler hadde likeså endret seg. Og endelig sto enkelte forestillinger fra før krigen, med pasifistisk helning og mistro til militært forsvar og væpnet motstand, langt svakere etter krigen. Slike endringer kommer blant annet til uttrykk i de to kanskje viktigste grunnlagsdokumentene for gjenreisningen av det norske forsvaret etter krigen, treårsplanen for dette i en

67. Mangelen på en slik strategi kan kanskje være med på å forklare de mange og tydelige tegn på oppgitthet og defaitisme på høyt politisk hold som det senere er blitt berettet om, se eksempelvis Ruge, *Felttoget*, s. 18 og særlig s. 20.

68. Se *ibid.*, s. 43. Samme tanke kom til uttrykk fra Ruge selv i hans opprop av 25.april til soldatene, der det blant annet het: “Gang på gang har vi måttet gå tilbake og overlatt våre hjem og bygder til fienden. Det er tungt for oss alle å gjøre det. Men tilbakegangen har vært nødvendig for å kunne følge min plan som er å vinne tid til hjelpen kommer.” *Ibid.*, s. 95.

stortingsmelding fra høsten 1946 og innstillingen fra Forsvarskommisjonen av 1946 som ble lagt frem tre år senere.⁶⁹

Etter en henvisning til at De forente nasjoner, blant annet på bakgrunn av det spenningsforhold som var kommet til syne mellom stormaktene, i seg selv ikke gav noen garanti for fred, ble det i stortingsmeldingen pekt på at “Norge ligger i et av grensefeltene mellom øst og vest og har en viktig strategisk beliggenhet”.⁷⁰ Dette var en bedømmelse som brøt med det som gjennom lang tid hadde vært en utbredt forestilling i norsk sikkerhetspolitisk tenkning og planlegging, og en viktig antagelse bak valget av norsk nøytralitetspolitikk, nemlig at Norges beliggenhet i nord mot utkanten av Europa gav landet en særskilt beskyttelse.⁷¹ En slik beliggenhet innebar både at Norge hadde mindre militær betydning enn mange andre land og var vanskeligere tilgjengelig. Dette var en oppfatning som også i mellomkrigstiden var blitt fremholdt ved ulike anledninger og fra flere hold, som foran nevnt eksempelvis både fra general Holtfodt og fra Arbeiderpartiets mindretallsfraksjon i Stortingets militærkomité. At Norges beliggenhet nå tvert om syntes å være blitt strategisk viktig, reduserte verdien av å søke å forebygge den type mistanke om allianselignende forbindelser til andre land som i en gitt situasjon kunne gi tredjeland motiver for en væpnet inngripen overfor Norge. Motivene for slik inngripen kunne nå likevel alt i utgangspunktet vise seg å være sterke nok til å utløse den om situasjonen skulle oppstå.

I stortingsmeldingen ble det riktignok tatt et lite forbehold ved at det ble vist til den mulighet “at utviklingen av de nye våpen, som overvinner nær sagt alle avstander, til en viss grad reduserer den strategiske betydning av vårt territorium”.⁷² Men i fortsettelsen ble det likevel fremholdt at “[e]n

69. Henholdsvis *St.meld.nr.32 1945-46*, “Plan for en første reising av Norges forsvær”, og *Innstilling fra Forsvarskommisjonen av 1946* (Oslo: Arbeidernes Aktetrykkeri, 1949). Førstnevnte ble lagt frem i september 1946, og innstillingen i oktober 1949.

70. *St.meld.nr.32 1945-46*, s. 2.

71. Denne oppfatningen vokste frem ut gjennom 1800-tallet, og er den samme som alt på Riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814 ble tilkjennegitt av Nikolai Wergeland da han i litt teatraliske ordelag fremholdt at Norges beliggenhet riktignok innebar et klima som berøvet dets innbyggere mange av de goder som innbyggerne i sydlige strøk nød godt av, men at beliggenheten samtidig gav nordmenn en erstatning for dette ved at den også bidro til å holde landet utenfor de kriger som oftest rammet de rikere land lenger syd i Europa. Se John Kristen Skogan, “Norsk sikkerhetspolitikk: en oversikt” i Hovi og Malnes (red.), *Normer...*, s. 14–15.

72. *St.meld.nr.32 1945-46*, s. 2-3. På dette punkt griper meldingen tilbake til en tankegang, kanskje noe håpefull, som i enkelte kretser begynte å gjøre seg gjeldende på slutten av 1930-tallet og som Koht i 1939 formulerte slik: “Skulle det no bli ein ny verdskrig, så melder nok vanskane seg på nytt, det tarv ingen tvila på. Men i *ein* ting trur eg faren for oss er mindre, og dermed fredsvona for oss større, i den neste krigen enn han var i den førre. Det er på det *reint militære* område. Krigsteknikken har hatt så veldig ein framgang i desse tjue åra etter verdskrigen, så stormaktene har mykje mindre bruk for faste plassar i lande vårt no enn dei kunne ha før. Dei kan rekke kvarandre beinveges no både over sjøen og gjennom lufta; dei treng ikkje omvegen om andre land. For så vidt kan vi kjenne oss noko tryggare enn før.” Halvdan Koht, *Noreg og den utanrikspolitiske situasjonen* (Oslo: Det norske Arbeiderpartis forlag, 1939), s. 16.

vepnet konflikt stormaktene imellom kan meget vel tenkes innledet med aksjoner mot større eller mindre deler av vårt område.”

Meldingens syn på konsekvensene av Norges beliggenhet ble gjentatt i Forsvarskommisjonens innstilling tre år senere. “Når så mange små og til dels også mellomstore stater ble trukket inn i den siste krigen, skyldtes det i første rekke deres *beliggenhet*,” slås det fast i innstillingen før det konkluderes slik: “Et blikk på kartet er nok til å vise at Norge vil komme til å ligge i faresonen om det skulle komme en ny verdenskrig.”⁷³ Her tas det heller ikke forbehold som i meldingen. Tvert om pekes det på at i en såkalt “fjernkrig” med fly og raketter, vil tilgang til områder mellom de stridende både kunne tjene et defensivt og et offensivt formål: Det vil tillate tidligere varsling av et angrep med luftbårne våpen og en mer fremskutt plassering av forsvarsmidler mot et slikt angrep. Likeså vil det gi anledning til å skyve utgangspunktet for angrepet nærmere motpartens territorium og slik gjøre det mer effektivt. I denne sammenheng ble det i innstillingen anført at de “forholdsvis gode vilkår for basering av relativt store flystyrker” som Norge bød på, reiste “spesielle forsvarsproblemer” for landet.⁷⁴ Kort sagt, både ifølge meldingen og innstillingen gjorde nå landets beliggenhet Norge mer utsatt i stedet for, som før antatt, å beskytte det i tilfelle krig.

Med tanke på de praktiske følger dette burde få, ble det i stortingsmeldingen tatt utgangspunkt i erfaringene fra 1940, inklusive den “folkepsykologiske erfaring” som lå i den vilje man mente å ha sett hos den norske befolkning til å ta opp kampen og fortsette denne selv mot en tilsynelatende overveldende overmakt. Uten at det åpent sies i meldingen, og på tvers av vurderingen på enkelte hold i regjeringspartiet i årene før krigen, hadde ganske mange nordmenn åpenbart ikke funnet det å yte motstand så fåfengt og bortkastet at det fikk dem til å avstå fra det. Kanskje som en lærdom av dette påpekes det til gjengjeld eksplisitt – også det i strid med en populær forestilling før krigen i enkelte kretser – at det “er jo også så, at det å gi seg for en fiende, ikke innebærer noen som helst garanti mot å bli krigsskueplass eller skånet for krigens ulykker”.⁷⁵

I direkte fortsettelse av dette fremhever meldingen videre at for “den alminnelige mann og kvinne er det kanskje kjernen i “erfaringene fra 1940” at vi ikke må stille oss slik at vi eventuelt må kjempe uten rimelige midler til å forsvare oss”. Med denne implisitte kritikken av utilstrekkelig satsing på forsvaret før 1940 som et argument for å satse på det nå, påpekes det – to og et halvt år før Norges tilslutning til Atlanterhavspakten – at med de begrensede militære og økonomiske ressurser som landet rår over, er det “vanskelig å tenke seg at Norge skulle komme til å forsvare seg mot overfall uten å ha

73. *Innst. fra Forsvarskom. av 1949*, Del 1, s. 37.

74. *Ibid.*, s. 37–40. Det ble i fortsettelsen også pekt på interessen på sovjetisk side for arktiske egner og det nylige forslaget derfra om endringer i Svalbardtraktaten. Likeså ble det, med henvisning til antatt tysk motiv for overfallet på Norge i 1940, vist til den sjøstrategiske betydning av norsk territorium i en eventuell krig mellom en østlig og vestlig maktgruppe, og konkludert med at på denne bakgrunn “må vi se i øynene at det i en mulig krig kan bli gjort forsøk fra en stormakt på å sikre seg sjømilitære baser på norsk område” (*ibid.*, s. 40–41).

75. *St.meld.nr.32 1945–46*, s. 2.

allierte”. Men, tilføyes det, “norsk forsvar må kunne holde ut alene inntil vi får effektiv hjelp av dem som måtte bli våre allierte”.⁷⁶

Den samme bedømmelse av Norges muligheter på egen hånd, og likeså den samme oppgave for forsvaret, gjentas i kommisjonsinnstillingen, et halvt år etter Norges tilslutning til Atlanterhavspakten. Som en oppsummering pekes det der på at man i Norge inntil siste verdenskrig stort sett hadde hatt en følelse av at landet “lå slik til at det ikke behøvde å bli rammet av militære konflikter i Europa”. Men, fremholdes det i innstillingen, slik er det ikke: Tvert om bekrefter en nærmere analyse det alt krigen viste, nemlig “at vårt land ligger slik til at Norges fred bare kan sikres som en del av Europas fred. Bryter det først ut en krig på européisk område, har vårt land ikke store muligheter for å bli holdt utenfor”. Og derfor må Norge “på en annen måte enn før den siste krigen bevisst og planfast ta del i en sikkerhetspolitikk som tar sikte på å bevare freden i Europa og verden”.⁷⁷

Samtidig vises det i innstillingen til at fordi et lite lands forsvar ikke vil være sterkt nok til å kunne motstå et væpnet angrep fra en stormakt, vil landet for dette formål være avhengig av militær hjelp fra sterkere stater. Dette oppgis å være blant de forhold som fikk Norge til å slutte seg til Atlanterhavspakten. Sistnevnte hevdes dessuten å tilsi en videre utbygging av det norske forsvaret slik at det best mulig kan “nytte vårt folks vernekræft”. For skulle det tross Atlanterhavspakten ikke være mulig å sikre freden i Europa, og Norge da bli utsatt for angrep, ville det ifølge innstillingen være avgjørende for landets skjebne “om vi kan holde forsvarskampen gående til paktens øvrige medlemmer kan få tid og høve til å gripe inn til støtte for oss”.⁷⁸ I tråd med dette ble det konkludert med at “[h]ovedoppgaven for vårt forsvar under en mulig invasjon må med andre ord bli å *vinne tid* til hjelp kan nå frem fra allierte”.⁷⁹

Det siste var ikke bare en gjentakelse av det siktemål som stortingsmeldingen tre år tidligere hadde skissert om å “holde ut alene inntil vi får effektiv hjelp”, og som likeså hadde kommet til uttrykk i formuleringen om “å vinne tid og holde det gående inntil hjelpen kommer” i direktivet fra Hærens Overkommando 15.april 1940. I virkeligheten var dette også en gjentakelse av siktemålet om å “opholde en større hær så lenge at hjelpen kan komme tidsnok” som flertallet i Forsvarskommisjonen av 1920 hadde trukket opp for forsvaret som en viktig del, kanskje den viktigste, av flertallets anførte begrunnelse for fortsatt å opprettholde et norsk militært forsvar. Siktemålet om slik holdetid innebar at en vedvarende væpnet norsk motstand mot overlegne angrepsstyrker ikke behøvde fortone seg fåfengt slik den hadde gjort for Mowinckel, Koht og andre på 1930-tallet.

Men først nå, etter det klare valget av allianse til fortrenghet for nøytralitet, kunne et slikt siktemål for forsvaret inngå som en del av en på forhånd klart fastlagt politikk med sikte på å få direkte militær hjelp fra vennligsinnede land i tilfelle væpnet aggresjon mot Norge.

Alt vinteren 1948, og før planene om en atlantehavspakt kom, hadde imidlertid norske myndigheter mer aktivt søkt å finne ut hva mulighetene var

76. *Ibid.*, s. 3.

77. *Innst. fra Forsvarskom. av 1946*, Del 1, s. 68.

78. *Ibid.*, s. 69–70.

79. *Ibid.*, s. 72.

for slik hjelp. Det var noe av formålet med de sonderinger som da ble foretatt overfor britiske og amerikanske myndigheter om hvordan disse ville forholde seg til Norge i tilfelle krig eller sovjetisk press mot landet. Et helt tydelig eksempel er de ganske direkte spørsmål forsvarsminister Jens Chr. Hauge i februar 1948 stilte til de amerikanske militærattacheene.⁸⁰ Likeså synes dette å ha vært noe av formålet med den henvendelsen utenriksminister Halvard Lange i begynnelsen av mars, under rykteflommen om nye sovjetiske fremstøt etter Tsjekkoslovakia-kuppet og paktforslaget til Finland, og etter sammen med statsministeren først å ha rådført seg med Stortingets presidentskap, foretok overfor den amerikanske og den britiske ambassadør i Oslo. Riktignok var det de to lands muligheter for “å komme til hjelp i tilfelle vi skulle bli utsatt for aggresjon” han hadde ønsket å få bedre klarlagt, ifølge det han senere opplyste til Stortingets organer.⁸¹ Men av det han videre sa, blant annet fra sitt møte med den britiske utenriksminister Ernest Bevin senere i mars, synes det å fremgå at hjelp innbefattet direkte militær hjelp til Norge og at ordet ble slik oppfattet.⁸²

Det siste synes likeså ofte å ha vært tilfelle når muligheten for hjelp til Norge utenfra om landet skulle bli utsatt for krig eller aggresjon, senere og av flere ble omtalt i “Spesialkomiteen for særlige utenrikspolitiske spørsmål og beredskapssaker”, et engere utvalg av medlemmer fra Stortingets utenriks- og konstitusjonskomité som fra senvinters 1948 til ut på vinteren 1949 supplerte og nærmest helt overtok for denne, men der representantene fra kommunistpartiet var holdt utenfor. Når eventuell fremtidig hjelp med hensyn til raskhet og effektivitet i komiteen ble sammenlignet med britisk hjelp til Norge i 1940, og når Lange senere der refererte opplysningen fra USAs utenriksminister George Marshall, på direkte spørsmål fra ham selv, om at det for øyeblikket “ikke var mulig for De Forente Stater å stille i utsikt at de kunne være på pletten med bestemte styrker, om ulykken skulle være ute i nær fremtid”, samt i de vurderinger Lange hadde tilkjennegitt av hva dette hadde å si for forsvaret av norsk område, synes det helt åpenbart å ha vært

---

80. Se Jakob Sverdrup, *Inn i storpolitikken 1940–1949. Norsk utenrikspolitikk historie*, bind 4 (Oslo: Universitetsforlaget, 1996), s. 291, samt Mats R. Berdal, *The United States, Norway and the Cold War, 1954–60* (London: Macmillan, 1997), s. 15.

81. “Stenografisk referat av møter i Spesialkomiteen for særlige utenrikspolitiske spørsmål og beredskapssaker i 1948”, *Stortingets utenriks- og konstitusjonskomité. Referat av komitémøter i 1948* (Stortingets arkiv) s. 4 (møte 10. april).

82. En ganske klar indikasjon på det er det Bevin her overfor Lange, i forlengelsen av de spørsmål fra sistnevnte som den britiske ambassadør i Oslo tidligere hadde formidlet hjem til London, bemerket om mulig hjelp til Norge. Ifølge Lange hadde Bevin her pekt på at slik hjelp forutsatte forutgående norsk-britiske samtaler, gjerne hemmelige, om militære ting, for britene ville sikre seg, med Bevins ord i Langes referat, “at vi ikke en gang til må oppleve det vi opplevde 9. april, at Norge er overlatt til en tilfeldig improvisasjon; vi må vite noe om hvilke innretninger som vil være til stede når vi kommer” (*ibid.*, s. 10). En annen indikasjon i samme retning er det antydende svar fra amerikansk side på Langes henvendelse, der det ifølge ham ikke kunne gis noen visshet om at reaksjonen på et angrep på Norge ville “komme akkurat i form av hjelp til Norge”, men kanskje i stedet ville “bli et forsøk på å ramme angriperen i hans sentra”, og at Norge i så fall “måtte regne med å gå igjennom en tids okkupasjon” (*ibid.*, s. 11).

tenkt på direkte militær hjelp til Norge.⁸³ Det samme er tilfelle når statsminister Einar Gerhardsen pekte på at drøftinger med vestmaktene både måtte gjelde “spørsmålet om tilførsler av militært materiell” og “spørsmålet om garantier i fred og militær hjelp i krig”, samt når komiteen i sin innstilling om norsk deltagelse i forberedelsene til en atlantehavspakt fremholdt: “Vi trenger våpen og andre forsyninger til å bygge opp vårt forsvar i fred og i tilfelle av angrep må vi holde ut til vi får hjelp.”⁸⁴

Den vekt man fra norsk side la på å ha en tilfredsstillende åpning for direkte militær hjelp vestfra til Norge i tilfelle krig eller åpen aggresjon mot landet, var blant de viktigste forhold som til slutt, i januar 1949, satte bom for forsøkene på å få til et nordisk forsvarsforbund – kanskje til syvende og sist det som sto mest i veien. Samtidig var det å kunne åpne tilstrekkelig og tydelig nok for slik hjelp i et slikt tilfelle, avgjørende for den omlegging av sikkerhetspolitisk strategi og opplegg hva bruk av forsvaret angikk, som fulgte av tilslutningen til Atlanterhavspakten i april.

Den nye oppgave for forsvaret som, tuftet på forutsetningen om allierte og muligheten for direkte militær hjelp fra dem, var blitt understreket både i stortingsmeldingen fra 1946 og i innstillingen fra Forsvarskommisjonen, ble fra regjeringens side bekreftet i det forslag om å øke tempoet i styrkingen av norsk forsvarsberedskap som den la frem etter utbruddet av Korea-krigen sommeren 1950. Her heter det blant annet: “Det er særlig grunn til å understreke at det ikke er nok å få hjelp fra allierte. Det er nødvendig at landet selv er i stand til å føre en virkelig oppholdende kamp, slik at hjelpeaksjoner blir mulig og effektive.”⁸⁵ Denne oppgaven ble gjentatt ved flere anledninger senere. Den var kritisk viktig i det sikkerhetspolitiske opplegget for bruk av forsvaret i samvirke med alliansetilknytningen som valget av sistnevnte ledet til. Det innebar i virkeligheten at forsvarets evne til å løse denne oppgaven ble en slags krumtapp i dette opplegget.

Væpnet hjelp fra allierte i nytt norsk sikkerhetspolitisk opplegg

I det nye sikkerhetspolitiske opplegget som de viktige beslutningene i 1949 om sikkerhetspolitisk kurs ledet til, var hovedambisjonen hva bruk av forsvaret angikk, fortsatt avskrekking – som på 1930-tallet. Men samtidig syntes det også å ligge en høyere ambisjonen om nektelse, rent forsvar, i dette nye opplegget. Det skyldtes særlig måten avskrekkingen her ble søkt oppnådd på.

83. Se *ibid.*, s. 66 (møte 8. mai) der C.J.Hambro uttrykker tvil om Englands evne til å yte “noen raskere og bedre hjelp nå enn vi fikk i 1940”, sammen med *ibid.*, s. 71-72 der Lange med henvisning til dette ikke finner det underlig at noen hver “etter våre erfaringer fra 1940” er litt skeptiske “overfor muligheten for øyeblikkelig og effektiv hjelp fra vest”, og videre *ibid.*, s. 222 (møte 4. desember) der Lange redegjør for hva han har informert sin franske kollega Robert Schuman om fra sin tidligere samtale med Marshall.

84. Se henholdsvis “Spesialkomiteen for særlige utenrikspolitiske spørsmål og beredsskapsaker”, *Stortingets utenriks- og konstitusjonskomité. Referat av komitémøter i 1949* (Stortingets arkiv), s. 41 (møte 11. januar) og *Innst.S. nr.43, Stortinget 1949*, Hemmelige saker (Stortingets arkiv), s. 5.

85. *St.prp.nr.122 1950*, “Ekstraordinære tiltak for å øke tempoet i utbyggingen av Norges forsvarsberedskap”, s. 2.

Imidlertid fortonte både avskrekking og nektelse seg ganske annerledes og mer krevende nå enn i mellomkrigstiden. Fremfor alt skyldtes det endringen i synet på Norges utsatthet og på den militære verdi av norsk territorium. Den sterkt økte verdi som tilgang til eller kontroll over norsk territorium nå ble antatt å ha eller kunne bli tillagt, innebar at det skulle langt mer til for å etablere “et vern som gjør det ulønnsomt å angripe oss”, for å låne general Holtfodts alt refererte formulering av norsk avskrekkingdoktrine anno 1930. Dette ville nå være vanskelig, kanskje umulig å få til utelukkende med egne, lokale tiltak. Operasjonsevne og rekkevidde til høyt bevegelige stridsmidler, spesielt fly, som kunne brukes til å ramme opprinnelig mindre tilgjengelig norsk område, var dessuten betydelig forbedret. Hertil kom at Norge lokalt sto overfor en sovjetisk militærmakt som var vesentlig styrket i løpet av krigen. Den tiltagende politiske konflikt og spenning mellom øst og vest bidro samtidig til å aksentuere slike forhold.

Avskrekking mot væpnet angrep syntes igjen, på samme måte som før krigen, å være målsettingen når det i stortingsmeldingen fra 1946 om gjenreisningen av et norsk militært forsvar ble fremholdt: “Forsvaret har først og fremst til oppgave å virke fredsbevarende. Norsk forsvar skal understreke utad at vi vil sette oss til motverge mot ethvert overfall. Det gjelder at alle makter er klare over at vi *vil* forsvare oss, og at vi tar de offer som er nødvendig for å *kunne* det.”⁸⁶ Men dette var fortsatt avskrekking søkt oppnådd gjennom det et norsk forsvar på egen hånd kunne utrette.

Det samme var også tilfelle med den avskrekking som tre år senere av Forsvarskommisjonen ble anført spesifikt som ett formål med forsvaret. Riktignok peker kommisjonen på at de styrker som ville kunne settes inn mot Norge “må antas å bli så overveldende i forhold til våre forsvarsmidler at alene en forberedt inngripen av allierte *stormakter* vil kunne bringe situasjonen under kontroll”. Men, fortsetter den: “Lykkes det oss imidlertid å skape et forsvar som en stormakt må ta i betraktning ved mulige aksjonsplaner mot Norge, vil dette fremstille seg som et viktig pluss til de mange hensyn som alltid vil *tale mot* å spre en krig til andre områder enn de strengt nødvendige.” Kommisjonen peker her på “vanskene ved å holde et frihetselskende folk okkupert”, samt på “at den som legger under seg et landområde, samtidig blir stilt overfor nødvendigheten av å forsvare det mot den annen part i stormaktskrigen”. Den tilføyer videre at et “så vidt stort ‘strategisk rom’ som det norske vil måtte sluke betydelige styrker, som en stormakt vil kunne ha god bruk for på de sentrale kampplasser”, og kommisjonen viser til de rundt 400 000 tyske soldatene som hadde vært bundet til forsvaret av det okkuperte Norge.⁸⁷

I disse overlegningene ble det igjen vist til en avskrekking overfor væpnet angrep mot Norge som man så for seg at det norske forsvaret på egen hånd kunne oppnå, og en avskrekking som derved kunne komme, kanskje utslagsgivende, på toppen av den som andre forhold trolig ville bidra til. Blant disse nevnes imidlertid hverken Norges deltagelse i Atlanterhavspakten eller mulig militær hjelp fra dets allierte eksplisitt. Henvisningen til forsvar av det okkuperte område “mot den annen part i stormaktskrigen” tyder tvert om på at det på dette punkt ikke ble tenkt på virkninger av Norges til-

86. *St.meld.nr.32 1945-46*, s. 3.

87. *Innst. fra Forsvarskom. av 1946*, Del 1, s. 41.

slutning til pakt, til tross for at tilslutningen hadde skjedd flere måneder før kommisjonens innstilling forelå.⁸⁸ Nettopp disse overlegningene fra kommisjonens side kunne i prinsippet også vært gjort på vegne av et Norge som fortsatt førte en nøytralitetspolitikk.⁸⁹

Til gjengjeld hadde statsminister Gerhardsen alt i stortingsdebatten 4. mars 1949 om forhandlingene om en atlantehavspakt desto klarere understreket avskrekking som hovedformålet med norsk tilslutning til en slik pakt. Etter å ha henvist til at paktens solidariske prinsipp om én for alle og alle for én, gav hvert av medlemmene økt styrke, påpekte han: “Denne styrke skal først og fremst bidra til å *avverge* krig. Det ligger i dagen at et solidarisk forsvarsforbund vil ha særlig verdi for de små land med en utsatt beliggenhet. For dem betyr paktens at de ikke kan risikere å bli stående alene og maktesløse overfor en angriper; den som måtte ønske å gå løs på et lite medlemsland, må være klar over at han tar et oppgjør med alle land i paktens. Denne solidariteten er det viktigste; den betyr mer enn materiell til oppbygging av vårt forsvar, den betyr mer enn øket utsikt til hjelp i krigstilfelle. Solidariteten er det konstruktive og fredsbevarende.”⁹⁰

Det var “solidariteten”, det at øvrige medlemsland ville gå sammen med Norge i krig mot en mulig angriper, som i første rekke skulle bidra til avskrekkingen overfor denne, ikke ventet motstand fra norske militære styrker. Dette var det helt nye i forhold til tidligere. Samtidig satte det direkte militær hjelp fra allierte til Norge i tilfelle væpnet aggresjon mot landet inn i en sammenheng der muligheten for slik hjelp ble en viktig del av denne nye kilden til avskrekking.

Men også i denne sammenheng ble den motstand et norsk militært forsvar kunne yte overfor en eventuell angriper, et viktig og endog potensielt helt avgjørende bidrag – utover og forskjellig fra den avskrekkende virkning av norsk militær motstand som var beskrevet i stortingsmeldingen fra 1946 og som ble gjentatt i Forsvarskommisjonens innstilling.

Atlantehavspaktens prinsipp, nedfelt i dens artikkel 5, om at angrep på ett medlemsland var å regne som angrep på samtlige, innebar at ved et angrep mot Norge kunne dets allierte grovt sett komme til å reagere på tre forskjellige måter som ikke utelukket hverandre. De kunne iverksette et sett av ulike ikke-militære straffetiltak mot angriperen. De kunne iverksette militære aksjoner mot ham andre steder – en form for indirekte militær hjelp. Eller de kunne komme Norge direkte til hjelp, med stridsmidler og militære styrker på stedet mot angriperen, som både uttalt og uuttalt i så fall ble alminnelig antatt å ville være Sovjetunionen. Såvel samlet som hver for seg ville samtlige av disse mulige reaksjonsmåtene bidra til avskrekking overfor et slikt angrep. Likevel ville rimeligvis muligheten for enkelte av reaksjonsmåtene

88. Selv om kommisjonens innstilling ble offentliggjort høsten 1949, kan imidlertid deler av teksten ha blitt ført i pennen før tilslutningen til Atlantehavspakten og overlevd både senere redigeringer og kommisjonsmedlemmenes endelige godkjennelse.

89. De kunne også oppfattes som å skurre litt mot den observasjon som kommisjonen senere (*ibid.*, s. 68) tilkjennega til støtte for å gå med i Atlantehavspakten, nemlig at “[b]ryter det først ut en krig på europeisk område, har vårt land ikke store muligheter for å bli holdt utenfor”.

90. *St.tidende 1949*, s. 299-300.

virke mer avskrekkende enn andre. Men ikke alle var like greie å iverksette. Følgelig var ikke troverdigheten av dem like stor for samtlige.

Den enkleste mulige reaksjonsmåten å gripe til, men samtidig den minst avskrekkende, ville være ikke-militære straffetiltak. Alene kunne denne like-så lett bli den klart minst tilfredsstillende, ikke bare for Norge, men også for den fremtidige tillit til Atlanterhavspakten og samarbeidet der.

Muligheten for militære aksjoner mot angriperen, selv andre steder enn der angrepet ble foretatt, kunne antas å virke mer avskrekkende overfor ham. Men slike aksjoner ville kreve mer, både av praktiske foranstaltninger og i form av risiko. Rent militært betraktet var mulighetene for å svare på et sovjetisk angrep med militære aksjoner mot Sovjetunionen andre steder enn der angrepet måtte finne sted, heller begrensede da Atlanterhavspakten ble til. En mulighet som ble vurdert, særlig under den tiltagende følelse av økt fare for krig i 1948, var amerikansk bruk av landets nye våpen, atombomben, mot vitale mål i Sovjetunionen.⁹¹ Antagelig var det denne muligheten det var tenkt på når det overfor Norges ambassadør i Washington vårvinteren 1948 var blitt antydnet at USAs eneste mulige reaksjon på et angrep på Norge kunne bli “et forsøk på å ramme angriperen i hans sentra”.⁹² De muligheter i så henseende for avskrekking som USAs besittelse av atombomben gav landet, var forøvrig blant de forhold som i 1948 ansporet fremtredende vesteuropeiske politikere til forsøk på å trekke USA inn i en formalisert forsvarsordning for viktige deler av Vest-Europa.

Dette var imidlertid muligheter som begynte å fortone seg annerledes, og i de påfølgende år ble langt mer problematiske, etterat også Sovjetunionen høsten 1949 hadde skaffet seg evnen til å fremstille atombomber. De betenkeligheter som den voksende sovjetiske mulighet for å svare tilbake med atomvåpen gav opphav til, og de spørsmål som logikken i den såkalte terrorbalansen reiste, ble kilde til en usikkerhet om avskrekking med atomvåpen som til slutt kom til å svekke troverdigheten av trusselen om å møte et sovjetisk fremstøt med slike våpen utenfor selve operasjonsteateret.

Men tross begrensningene i alliertes evne til å møte et sovjetisk fremstøt med militære mottiltak uavhengig av sted for det, bidro denne ikke desto mindre til en generell avskrekking overfor et slikt fremstøt som kom samtlige allierte i Atlanterhavspakten, også Norge, til gode. Økt sikkerhet for samtlige i så måte betød likevel ikke nødvendigvis *samme* sikkerhet for alle. Den generelle avskrekkingen mot angrep østfra kunne vise seg å være sterkere og mer beskyttende for viktigere og mer sentralt plasserte allierte enn for Norge med dets geografiske utkantplassering.

Utover slik generell avskrekking var for Norge dessuten en evne hos allierte til ved et angrep mot landet å ramme Sovjetunionen andre steder, stort sett bare nyttig som avskrekking mot den ene angrepsmulighet som man på norsk side fryktet, nemlig et angrep kun mot Norge. Faren for et isolert angrep mot landet var noe man på norsk side slett ikke utelukket og et av argumentene for å bli med i Atlanterhavspakten til fortrenghet for et nordisk

91. Se f.eks. Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy* (London: Macmillan, 1981), s. 52–55.

92. “Stenografisk referat av møter i Spesialkomiteen ...”, s. 11 (møte 10. april 1948). Se også note 82.

forsvarsforbund.⁹³ I den grad hensikten med et angrep måtte være å søke å begrense det til bare Norge, var det selvsagt rimelig å anta at også muligheten for militære motaksjoner kun andre steder fra landets allierte ville virke klart avskrekkende.

Men det man på norsk side etterhvert lot til å frykte som det kanskje mest sannsynlige, var et angrep mot landet som resultat av en større væpnet øst-vest-konflikt.⁹⁴ Allierte aksjoner andre steder ville i så fall alt være i gang og trusselen om slike ville derved neppe lenger kunne avskrekke et angrep mot Norge. Selv i et tilfelle der et angrep på Norge måtte være første trekk i en mer omfattende offensiv – den mulighet som var blitt antydnet i stortingsmeldingen fra 1946 – ville etterfølgende allierte motaksjoner andre steder rimeligvis alt være innkalkulert fra angriperens side, og derved heller ikke bety noen ekstra avskrekking overfor angrep på Norge.

Den allierte reaksjonsmåte som ville virke mest avskrekkende overfor eventuelle planer om et angrep på Norge, var utvilsomt innsetting av allierte stridskrefter og styrker på stedet mot angriperens. Det ville både påføre ham ekstra vanskeligheter, tap og kostnader lokalt, kunne gjøre utfallet der mer usikkert, samt – om så ikke alt var tilfelle – etter all sannsynlighet innebære krig mot alliansen som helhet, med de trolig betydelige tilleggskostnader dette i så fall ville påføre angriperen. Disse var alle sannsynlige virkninger av en direkte alliert militær hjelp til Norge i tilfelle angrep som tilsammen kunne antas å ville virke langt mer avskrekkende enn hva det tilnærmedesvis var mulig å oppnå gjennom bebudet norsk militær motstand på egen hånd. Den avskrekking som sannsynlighet for innsetting av allierte stridskrefter på stedet innebar, gav langt bedre muligheter for å holde i sjakk de fristelser og tilskyndelser til angrep på Norge som den økende militærstrategiske betydning av norsk område, særlig i nord, i en tilspisset eller uryddig situasjon kunne gi opphav til.

---

93. Flere av ryktene vinteren 1948 hadde nettopp villet ha det til at Norge kom til å havne bak jernteppet som et resultat av sovjetisk press og aggresjon mot landet, og manglende vestlig evne og vilje til å forsvare det. Slike rykter hadde utgjort en del av bakgrunnen for den henvendelse som utenriksminister Lange tidlig i mars gjorde overfor ambassadørene fra Storbritannia og USA i Oslo (se *ibid.*, s. 2-4). I et PM fra april 1948 fremholdt forsvarsminister Hauge spesielt faren for et isolert angrep mot Norge (Sverdrup, *Inn i storpolitikken...*, s. 295). Senere på året bekreftet Lange overfor sin svenske kollega, Östen Undén, at man på norsk side ikke regnet et slikt angrep som utelukket og anså risikoen for det å bli større om det ikke var klart at et angrep på Norge ville utløse en storkrig (“Stenografisk referat fra møter i Spesialkomiteen...”, s. 241 (møte 4. desember 1948)). På tampen av forhandlingene om et nordisk forsvarsforbund kunne Lange opplyse Spesialkomiteen om at ett av de norske krav til et slikt forbund som han hadde fremholdt overfor svenske forhandlere, var visshet om at forbundet hadde “den garanti mot isolert angrep som ligger i at angrep på et av forbundslandene er krigsårsak for de vestlige stormakter”. Samtidig opplyste han at det i den nedsatte felles skandinaviske forsvarskomiteés konkluderende uttalelse het: “Et forsvarsforbund kan dog ikke tenkes å være tilstrekkelig i seg selv til å forebygge et isolert eller kupaktig angrep.” Se “Spesialkomiteen...”, s.86 (møte 26. januar 1949).

94. Eksempelvis i innstillingen fra Forsvarskommisjonen der det heter: “Et mulig overfall på Norge vil sannsynligvis være ledd i en større krigsplan.” *Innst. fra Forsvarskom. av 1946*, Del 1, s.43.

Tilstedekomst av allierte forsterkninger på stedet til hjelp for de norske forsvarsstyrkene kunne dessuten komme til å blokkere videre fremgang for angrepstyrkene, ja, kanskje sågar bidra til å drive dem tilbake. Dette var da også den virkning av direkte alliert militær hjelp til Norge i tilfelle angrep som Forsvarskommisjonen av 1946 syntes å ha klarest for seg. I sin innstilling påpeker den at man ikke kan kreve av et norsk forsvar “at det alene skal kunne *avvise* alvorlige invasjonforsøk fra en stormakt”, men strategisk viktige deler av landet bør særlig søkes forsvart. Deretter fortsetter kommisjonen: “Lykkes det oss å holde de strategisk viktigste strøk, vil vi derved ha skapt de beste vilkår for at allierte kan gripe inn til støtte for oss, og således også for snarest mulig frigjøring av områder som vi eventuelt ikke har kunnet forsvare effektivt i første omgang.”⁹⁵

I den grad antagelsen om en slik virkning av direkte militær hjelp til Norge ble delt av den som måtte overveie et angrep mot landet, ville også den bidra til avskrekking mot et slikt angrep: Om den fysiske forsvarsinnsats, nektelsen, fra forsvarsstyrkenes side ble så effektiv at den forventede vinning, i form av territoriell erobring eller på annet vis, ble vesentlig mindre enn regnet med, eventuelt helt uteble, ville vinningen ikke nødvendigvis oppveie, og følgelig kanskje ikke rettfærdiggjøre de tap og kostnader som et angrep uvilkårlig ville medføre. Risikoen for at regnskapet ville gå i minus kunne derved komme til å fortone seg for høy for angriperen.

Sannsynligheten for alliert direkte militær inngripen ville imidlertid uansett bidra til avskrekking; slik inngripen ville uansett gjøre tapene og kostnadene høyere for angriperen. Dette gjaldt også ved et mislykket forsøk på forsvar. Selv om alliert militær hjelp på stedet skulle vise seg utilstrekkelig til å stanse angrepet – som i 1940 – ville angriperens territoriale erobring, eller andre oppnådde vinninger, falle dyrere, både i kostnader påført lokalt, men også målt i kostnader påført andre steder og i andre sammenhenger.

Mens det på norsk myndighetshold synes å ha vært en klar og umiddelbar forståelse av hvordan muligheten for direkte alliert militær hjelp ville bedre utsiktene til å kunne *forsvare*, eventuelt endog gjenerobre tapt norsk territorium, er det litt mer usikkert hvor nøye og allment gjennomtenkt måten slik hjelp kunne bidra til *avskrekking* på, i utgangspunktet var.⁹⁶ Kanskje var

95. *Ibid.*, s. 72.

96. I sin tydelige interesse for sin britiske kollega Bevins tanke fra mars 1948 om å forberede væpnet hjelp til Norge i det skjulte, eventuelt også hjelp til andre nordiske land, synes eksempelvis utenriksminister Lange i mindre grad å ha tenkt eller lagt vekt på den avskrekkende virkning av sannsynlighet for slik hjelp overfor sovjetisk aggresjon. I Spesialkomiteen kom Lange flere ganger tilbake til Bevins antydninger, se “Stenografisk referat av møter i Spesialkomiteen...”, s. 10 (møte 10. april 1948), s. 55–56 (møte 8. mai 1948), s.85–86 (møte 1. juni 1948) og s.224–26 (møte 4. desember 1948). Skulle imidlertid sannsynligheten for væpnet hjelp vestfra bidra til økt *avskrekking* overfor Sovjetunionen, var det en åpenbar fordel at forberedelsene til hjelpen ikke foregikk i det skjulte, men tvert om ble kjent. Det ville gjøre den mer sannsynlig og troverdig også utad. Helt skjulte forberedelser til slik hjelp kunne bare bedre utsiktene til vellykket *forsvar* i tilfelle sovjetisk angrep. I sin redegjørelse overfor Stortinget litt senere om avslutningen av forhandlingene om et nordisk forsvarsforbund la imidlertid Lange for dagen en klar forståelse for at lovet hjelp fra andre stater både kunne bidra til avskrekking og til forsvar. Norge kunne “aldri bli militært sterkt nok til selv og alene å avskrekke en stormakt fra å gå til angrep på landet eller til å slå tilbake et stor-

dette også påvirket av erindringer fra våren 1940 der oppgaven etter ankomst av vennligsinnede styrker hadde vært forsvar med et håp om etterfølgende gjenerobring; avskrekking var noe det var blitt for sent for.

Men alt i baseerklæringen overfor Sovjetunionen av 1.februar 1949 med dens formulering om at den norske regjering ikke ville tiltre noen overenskomst med andre stater som forpliktet Norge til å “åpne baser for fremmede makters stridskrefter på norsk territorium så lenge Norge ikke er angrepet eller utsatt for trusler om angrep”, lå det indirekte uttrykt et ganske klart element av avskrekking gjennom en trussel om ved angrep, eller klar fare for det, å åpne for allierte stridskrefter til Norge. Erklæringen kom som et svar på en henvendelse fra den sovjetiske regjering der denne blant annet uttrykte bekymring for at Norge ved å gå med i den planlagte Atlanterhavspakten ville påta seg forpliktelser til “opprettelse av militære fly- eller flåtebaser på Norges territorium”. At det i nevnte formulering i baseerklæringen lå en vel overveid advarsel til Sovjetunionen, fremgår også av det faktum at det i Utenriksdepartementet var uenighet om henvisningen også til “trusler om angrep”, men at denne likevel ble tatt med. Den ble året etter av forsvarsmi-nister Hauge kalt den mest verdifulle delen av erklæringen.⁹⁷

Tilslutningen til Atlanterhavspakten høynet ikke bare sannsynligheten for at det i tilfelle sovjetisk angrep eller alvorlige trusler om dette overfor Norge, ville bli åpnet for tilkomst og tilstedeværelse av allierte stridskrefter i landet, men økte også sannsynligheten for at et angrep faktisk ville bli møtt med innsetting av væpnet alliert hjelp i Norge. Hva det siste angikk kunne det riktignok, i tråd med hva vi i denne forbindelse kan kalle “interessetesen”, hevdes at tilslutningen til Atlanterhavspakten var unødvendig: Var det først i vestlige stormaktens egen interesse å komme Norge militært til hjelp mot angrep, ville de gjøre dette selv *uten* noen forutgående avtale om det; var slik inngripen ikke i deres egen interesse, ville de selv *med* en slik avtale unnlate å gjøre det.⁹⁸

---

maktsangrep”, påpekte han. Følgelig måtte det tas stilling til “om Norge på forhånd ved avtale med andre stater skal sikre seg militær støtte og annen bistand for å kunne ha rimelig utsikt til å bevare freden i vår del av verden” – da ved hjelp av den avskrekkende virkning avtaler om slik støtte og bistand ville ha, må vi anta han her mente – og for, tilføyde han, “dersom dette håpet skulle breste, å sikre hjelp i den kampen vi da må føre” (*St.tidende 1949*, s. 174).

97. Sverdrup, *Inn i storpolitikken...*, s. 338-39. Se også Tom M. Hetland: “Då Moskva sa nei til Norden”, *FHFS notat*, nr.4 1984, s.20-21. Baseerklæringen og henvendelsen fra Sovjetunionen er gjengitt i Johan Jørgen Holst, *Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv* (Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt, 1967), bind II: Dokumentasjon, s. 65-67. Erklæringen ble gjentatt enda mer absolutt, men fortsatt med samme advarende forbehold, i et nytt svar av 3.mars fra den norske regjering til den sovjetiske (se *St.tidende 1949*, s. 289-90). For utkast til erklæringen, se “Spesialkomiteen...”, s. 140ff (møte 31. januar 1949)..

98. Denne tesen kunne også kalles “Evensmo-tesen”, etter Sigurd Evensmo som i et tilbakeblikk på den offentlige debatt og tautrekningen innad i Arbeiderpartiet forut for tilslutningen, og med referanse til hva som hadde skjedd i Tsjekkoslovakia og Spania i de nærmeste år før siste verdenskrig, formulerte følgende som sitt “grunnsyn”: “Når en stormakt har egen interesse av å intervenere til “beskyttelse” av de små, så gjør de det uten noen traktat. Har de ingen slik interesse, lar de være å intervenere tross en traktat.” Sigurd Evensmo, *Ut i kulda* (Oslo: Gyldendal, 1978), s. 71.

Men hva første del av denne tesen gjaldt, var imidlertid både sannsynligheten av, dels også selve muligheten for, samt nytteeffekten til direkte militær hjelp til Norge avhengig av en del forutsetninger, noen helt kritiske, som ikke uten videre ville være til stede.⁹⁹ Dette hadde den britiske hjelpen våren 1940 vist. Interesser alene var ikke nok. Flere av disse forutsetningene krevde avtaler og kontakter på forhånd for å kunne bringes på plass.

Forutsetninger for effektiv alliert hjelp – og ledsagende dilemmaer

Holdetid

Den kanskje mest kritiske forutsetningen avhang imidlertid av det norske forsvaret selv. Til tross for at den avskrekkende virkning av den motstand norske styrker var i stand til å yte på egen hånd, var langt mindre enn den som formodet innsetting av allierte stridskrefter ville innebære, og i en del fryktede situasjoner alene ganske sikkert ikke ville strekke til for å avverge angrep, kunne norsk motstand på egen hånd ikke desto mindre være helt avgjørende for den avskrekking mot angrep som lå i sannsynligheten for tilstedekomst av direkte alliert hjelp.

Den innledende motstand fra norske styrker kunne kort og godt avgjøre om allierte stridskrefter i det hele tatt ville komme til hjelp i tide. Skulle direkte hjelp fra allierte bli effektiv, kanskje endog overhodet ha noen hensikt, var det nødvendig å hindre at et fiendtlig angrep endte i et fait accompli, en fullbyrdet okkupasjon, før hjelpen kom frem. Om angrepstyrkene innen dens ankomst skulle makte å skape en situasjon der krigshandlingene i all hovedsak var avsluttet, ville innsetting av allierte stridskrefter for å drive angrepstyrkene ut igjen, kreve langt mer, og kanskje for mye. Det kunne rett og slett komme til å fortone seg som å starte en ny krig. Denne potensielt helt kritiske “krumtappoppgaven” med å hindre et slikt fait accompli innen alliert hjelp ankom, falt derved på det norske forsvaret alene.

I denne sammenheng var ikke poenget den avskrekkende virkning de kostnader ville ha, som en angriper måtte regne med å bli påført av norsk militær motstand. Poenget var derimot at hvorvidt den avskrekkende virkning av mulig alliert væpnet hjelp ville være sterk nok til å utgjøre en tilstrekkelig motvekt til motiver for angrep hos en mulig angriper, kunne komme til å avhenge av om angriperen fryktet at motstanden fra det norske forsvaret kunne sikre tid nok til ankomst av slik hjelp.

Fast stasjonering av allierte styrker i Norge kunne riktignok, avhengig av omfang, lette denne oppgaven for det norske forsvaret. Var omfanget stort nok, kunne det til og med gjøre oppgaven helt overflødig. Men her sto den norske basepolitikken klart og absolutt i veien.¹⁰⁰ På dette punkt ble hensy-

99. Noen av dem var knyttet til de vanskeligheter ved mottak av væpnet hjelp utenfra som general Holtfodt i 1929 pekte på. Gullow Gjeseth lar da også Holtfodts påpekninger tjene som utgangspunkt for sin analyse i “Forsterkninger: Fra antagelser til erkjennelse” i John Kristen Skogan (red.), *I frigjørings spor. Artikler i anledning frigjøringsjubileet 1995* (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), s. 55–70.

100. Det er grunn til å tro at det var nettopp det basepolitikken var ment å gjøre. Da den ble fastsatt og baseerklæringen avgitt, var ordet base ganske nytt i det norske språk – i *Norsk Riksmålsordbok* fra 1937 fins ordet “base” bare i betydningen det motsatte av “syre”, og i den norske oversettelsen av Svalbardtraktaten fra 1920 (i

net til beroligelse overfor Sovjetunionen – det å unngå skritt som kunne skape farlig frykt eller mistanke på sovjetisk side, samt hensynet til avskjerming overfor allierte – det å unngå å få dem for nært og for farlig dominerende inn på seg, prioritert foran avskrekking.¹⁰¹ Dette var et valg som det kunne anføres, og er blitt anført, sikkerhetspolitisk vel funderte argumenter for. Likevel er det grunn til å tro at innenrikspolitiske, muligens endog snevert partipolitiske grunner, var kanskje minst like viktige da henvendelsen om baser kom fra Sovjetunionen under innledningen til debatten om tilslutning til Atlanterhavspakten. Dessuten er det på ingen måte sikkert at allierte styrker dengang ville vært tilgjengelige for stasjonering i Norge, og heller ikke at slik stasjonering i tilfelle kunne påregnes å bli varig.

Etterhvert som tvil om avskrekking gjennom trussel om tidlig bruk av atomvåpen vokste og på 1960-tallet innledet en omlegging av vestlig forsvarsstrategi, ble man på norsk side mer var muligheten for et sovjetisk forsøk i en gitt situasjon på å oppnå et *fait accompli* gjennom en geografisk avgrenset, ikke-kjernefysisk lynaksjon overfor NATO, eksempelvis i nord.¹⁰² Det gjorde evnen til oppholdende strid og det å hindre en fullbyrdet okkupasjon før alliert hjelp rakk frem, desto viktigere. Denne oppgaven ble fremholdt som en hovedoppgave i de hovedretningslinjer for forsvaret som ble trukket opp for perioden 1964–68. Her påpekes det at mot et begrenset angrep med konvensjonelle våpen vil det for NATO være nødvendig også å kunne forsvare seg med slike våpen. Det vises til at dette ikke vil endre solidaritetsprinsippet i NATO-pakten og dens artikkel 5, og at det tas sikte på

---

artikkel 9) er “any naval base in the territories specified” oversatt med “nogen flåtebasis i de egner som er nevnt” (mine uthevinger). Med base synes på slutten av 1940-tallet å ha vært ment et anlegg av en viss størrelse der styrker var stasjonert, eller rett og slett en leir med stasjonerte styrker. Dette er en forståelse som bl.a. finner støtte i at statsminister Gerhardsen i 1957 i et brev til sin sovjetiske kollega Nikolai Bulganin erstattet standardformuleringen “åpne baser for fremmed makters stridskrefter” med “tillate stasjonering av fremmede makters stridskrefter” som det basepolitikken forbød. Brevet er gjengitt i Holst, *Norsk sikkerhetspolitikk...*, bind II, s.92.

101. Betegnelsen beroligelse i denne sammenheng ble introdusert midt på 1960-tallet av Johan Jørgen Holst, og avskjerming midt på 1980-tallet av både Holst og Rolf Tamnes, se Johan Jørgen Holst, “Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv”, *Internasjonal Politikk*, nr. 5, 1966, s. 465, Johan Jørgen Holst, “Atomvåpen, ansvar og norsk utenrikspolitikk”, *NUPI-notat*, nr. 321 (Juni 1985), Johan Jørgen Holst, “Petroleum i norsk sikkerhetspolitikk”, *NUPI-notat*, nr. 344 (Desember 1985) og Rolf Tamnes, “Nordområdene i amerikansk strategi etter andre verdenskrig”, *Internasjonal Politikk*, Temahefte II, 1985, s.19.
102. Denne faren ble f.eks. beskrevet i Forsvarssjefens forslag til forsvarsprogram i 1963. Her påpekes det at “sannsynligheten for en *bevisst igangsatt* kjernefysisk krig har avtatt”. Men, tilføyes det: “Den kjernefysiske maktbalanse avverger imidlertid bare *en* form for krig, nemlig den *bevisste* storkrig. Den avverger ikke nødvendigvis andre former for krig eller overgrep. Det er tvert om en fare for at visse overgrep kan gjøres ut fra den tankegang at de ikke vil lede til noen storkrig, fordi motparten – som en selv – i realiteten har avskrevet denne. I ly av dette kan det være en fristelse å forsøke seg på steder hvor en kan skaffe seg en “billig” fordel.” Hensikten kan være, heter det videre, “å etablere raskt en fullbyrdet kjennsgjerning – et “*fait accompli*” – som vil bety et vanskelig dilemma for motparten, og som spekulerer i at denne ikke vil gå til storkrig for “så lite””. *St.meld.nr.15 1963–64*, “Forsvarssjefens forslag til forsvarsprogram for perioden 1964–68”, s.13–14.

gjensidig støtte også ved slike avgrensede angrep. Men, heter det deretter, “en hjelp utenfra vil kunne ta noen tid, og vårt forsvars hovedoppgave blir å holde stand inntil hjelpen kan bli effektiv”.¹⁰³ I Forsvarssjefens programforslag kort etter ble det pekt på at Nord-Norge var den landsdel der det ville ta lengst tid å få hjelp fra Norges allierte, og at dette også støttet opp om prioriteringen av norsk forsvarsinnsats til denne landsdelen.¹⁰⁴ Styrkingen, og etterhvert prioriteringen, av forsvaret i Nord-Norge hadde startet alt tidlig på 1950-tallet.

Tilrettelegging for hjelp fra allierte

En annen forutsetning for *effektiv* væpnet hjelp fra allierte som tidlig ble påpekt, og som begivenhetene våren 1940 hadde illustrert, var forutgående tilrettelegging av hjelpen sammen med den eller dem den skulle komme fra om nødvendig. Dette var en forutsetning som krevde valg av allierte *før* et eventuelt mottak av væpnet hjelp utenfra, kanskje til og med – og forhåpentligvis – uten at slikt mottak overhodet noen gang kom til å finne sted.¹⁰⁵ Muligheten for samtaler, gjerne “i all stillhet”, som utenriksminister Lange formulerte det, med sikte på å forberede mulig direkte militær hjelp vestfra til Norge, var blitt nevnt av hans britiske kollega Bevin i det møte Lange hadde fått til med denne i mars 1948.¹⁰⁶

Fra norsk synspunkt ble spørsmålet om slike forberedelser, og kontakter med vestmaktene om det, bare viktigere utover året. Samtidig var dette et ytterst vanskelig og ømtålig spørsmål i sammenheng med drøftelsene om et nordisk forsvarsforbund og det svenske ønsket om å beholde mest mulig av svensk nøytralitet. Til slutt ble det klart at kontakter og forberedelser med sikte på væpnet hjelp vestfra i tilfelle angrep mot forbundet, lå utenfor det man fra svensk politisk hold fant forenelig med den grad av nøytralitet man krevde for et nordisk forsvarsforbund.¹⁰⁷ Trolig var det nettopp i spørsmålet

103. *St.meld.nr.84 1962–63*, “Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1964–68”, s. 2.

104. *St.meld.nr.15 1963–64*, s. 15–16.

105. I ettertid pekte riktignok da tidligere utenriksminister Lange på at “[t]eoretisk kunne hjelpen tenkes å komme fra FN, fra styrker stilt til rådighet for Sikkerhetsrådet”, og at dette innebar at “[h]vis de optimistiske forventningene til verdensorganisasjonen slo til, skulle et valg av allierte ikke være nødvendig”, selv om det på bakgrunn av erfaringene fra 1940 var “enighet om at for å bli effektiv i en krigssituasjon måtte hjelp utenfra være forberedt i fred” (Halvard Lange, “Forhandlingene om et skandinavisk forsvarsforbund. Utviklingen i verden 1947-48 tvang til omvurdering av Norges politikk”, *Arbeiderbladet*, 12.oktober 1966).

106. Se note 82. Og alt høsten 1947 hadde statssekretær Dag Bryn i Forsvarsdepartementet i et PM for sin sjef, og med henvisning til departementets omtale av “dem som måtte bli våre allierte” i Stortingsmelding nr.32 fra året før, pekt på at i samarbeid med disse burde militær hjelp til Norge forberedes alt i fredstid, samt at dem det her var snakk om, kom til å være vestmaktene. Se Jakob Sverdrup, “Veien til Atlanterhavspakten: 9.april 1940 – 4.april 1949” i Skogan (red.), *I frigjøringsens spor...*, s. 44.

107. Men samtidig hadde den skandinaviske forsvarskomiteé som med svensk deltakelse var nedsatt i forbindelse med drøftelsene, i sin felleskonklusjon uttalt: “Skulle forbundslandene bli angrepet, trengs vepnet hjelp alt i den innledende fase. Det er vanskelig å angi nøyaktig hvor lang tid som kan ventes å gå hvis en ikke har gjort noen forberedelser i fredstid, før en slik hjelp av mer omfattende

om slike forberedelser at de norske og svenske krav til utfallet av drøftelsene var mest uforenelige.¹⁰⁸

Sammenbruddet i drøftelsene innebar at de to partene, ikke minst Norge, på dette viktige punkt for dem begge oppnådde klart mer enn et nordisk forsvarsforbund ville tillatt: Sverige kunne beholde sin formelt fullt ut upartiske nøytralitet utad, mens Norge ved å gå inn i Atlanterhavspakten oppnådde at væpnet hjelp fra alliert både åpent kunne planlegges og etterhvert ble forbedret i en grad som gikk langt ut over hva som ville vært mulig med et nordisk forsvarsforbund. Til det siste bidro også den omfattende militære integrasjon som fant sted innenfor Atlanterhavspakten da pakten etter utbruddet av Korea-krigen ble utvidet fra å være en politisk forsvarsallianse til også å bli en militær organisasjon. Ett formål med integrasjonen var nettopp bedret evne hos alliansepartnerne til å komme hverandre gjensidig til hjelp i tilfelle angrep.

Bestrebelsene på å legge til rette for tilstrekkelig rask og effektiv alliert styrkeinnsats i Norge i tilfelle angrep mot landet, gav seg i de påfølgende år utslag på en rekke områder vedrørende det norske forsvaret, både rent nasjonalt og i forholdet til allierte. Dette gjaldt eksempelvis i kontakter på forskjellige nivåer mellom norske og allierte land, i militær planlegging, både nasjonalt og i fellesskap, likeså i trening, bevæpning og oppsetning av norske militære avdelinger, og i materiellanskaffelser, øvelser og kommandoordninger, for å nevne noen områder.

Ofte forsterket av den militære integrasjon innenfor NATO mer generelt, reiste imidlertid noe av dette også et spørsmål om forenelighet med det samtidige ønske om beroligelse overfor Sovjetunionen. Blant annet oppsto det snart et behov, både uten- og innenrikspolitisk, for en klarere grenseoppgang i forhold til baseerklæringen fra vinteren 1949. I samtalen med Lange i mars

---

art kan fåes og utnytted, men man må anta at det vil gå atskillige måneder.” Likeså het det i konklusjonen: “Da Skandinavia ikke kan holde ut i det lange løp uten hjelp av stridskrefter utenfra, og da de skandinaviske militære styrkers utbygging må bygges på leveranser utenfra, må man med hensyn til materiell tilstrebe størst mulig overensstemmelse med forholdene i de land som hjelpen, respektive leveransene, skal komme fra.” Se “Spesialkomiteen...”, s. 87 (møte 26. jan.1949). For andre enn eventuelt for svenske deltagere i drøftelsene var det derimot neppe da kjent at også den svenske forsvarssjef, general Helge Jung, i sin betenkning vedrørende forsvarskomiteens uttalelse pekte på den store betydning det ville ha at militær hjelp til forbundet i tilfelle krig var forberedt alt i fred. Jung slo fast at om forbundet ble utsatt for angrep, måtte krigføringen fra dets side ta sikte på “att vinna tid och bevara viktiga områden så att hjälp hinner anlända”. Videre påpekte han at her var det viktig at slik militær hjelp hadde tilstrekkelig styrke “och kunna ingripa i tid, dvs. innan förbundsförsvaret brutit samman eller så stora delar av Skandinavien förlorats, att innsatsen blir utan verkan”. Og så tilføyde han: “Det må vidare framhållas, att ett militært understöd blir verksammare och kan insättas snabbare, därest ömsesidiga förberedelser vidtagits i fred.” Se *SOU 1994:11*, “Om kriget kommit... Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949–1969”, Betänkande av Neutralitetspolitikkommisjonen, Bilagor, s. 92–93.

108. I stortingsdebatten om samtykke til ratifikasjon av Atlanterhavspakten trakk Smitt Ingebretsen, hørererepresentant og medlem av Spesialkomiteen, nettopp frem militær hjelp fra vestmaktene til et nordisk forsvarsforbund og forberedelse av denne på forhånd, som det Sverige ikke kunne være med på, se *St.tidende 1949*, s. 702.

1948 hadde utenriksminister Bevin pekt på behovet for på forhånd å få klarlagt hvilke “facilities” som ville stå til rådighet for britiske styrker i tilfelle de kom Norge til hjelp.¹⁰⁹ Selv om Lange ikke synes å ha funnet ordet “innretninger”, som han først oversatte dette med, dekkende nok, og selv om spørsmålet om “facilities” later til å ha blitt reist på nytt igjen, var han like forut for den russiske henvendelsen som utløste baseerklæringen, fortsatt klart av den oppfatning at det her ikke var snakk om “baser”.¹¹⁰ Men med en norsk imøtekommenhet angående installasjoner som kunne understøtte allierte styrker, kunne dette i etterkant av baseerklæringen likevel bli bestridt. Det gjaldt for eksempel når norske militære anlegg, for å kunne betjene allierte stridskrefter effektivt, ble utstyrt og dimensjonert ut over og dels annerledes enn hva rent nasjonale krav tilsa. Et annet eksempel på noe som kunne reise spørsmålet om hva som var å regne som en base for allierte stridskrefter, var opprettelsen i Norge av et hovedkvarter for allierte styrker i Nord-Europa i 1951.

Vinteren 1951 fant forsvarsminister Hauge grunn til i åpent stortingsmøte å trekke en klarere grense mellom det baseerklæringens forbud mot “baser for fremmede makters stridskrefter” stilte seg i veien for, og det forbudet tillot, ved at han nærmere angav en del tiltak som ikke ville være i strid med den norske basepolitikken. Han påpekte at den ikke var til hinder for å åpne for baser for allierte stridskrefter “ved væpnet angrep på det nordatlantiske område” eller om norske myndigheter skulle kjenne “seg utsatt for trusler om angrep” og be om allierte stridskrefter til landet. Her lå det en innsnevring av erklæringens opprinnelige baseforbud: Det var ikke bare angrep mot Norge selv som kunne få norske myndigheter til å åpne for allierte baser i landet. Videre gjorde han det klart at basepolitikken hverken hindret avtaler med allierte om overføring av stridskrefter til landet i en slik situasjon, eller utbygging og tilpassing av norske militære anlegg for da å kunne ta imot og understøtte disse. Heller ikke hindret basepolitikken norsk deltagelse i allierte samøvinger eller kortvarige besøk i Norge av allierte fly- og flåtestridskrefter i fred.¹¹¹ Disse presiseringene var egnet til å forebygge innvendinger

109. Se “Stenografisk referat av møter i Spesialkomiteen...”, s. 226 (møte 4. desember 1948) og s. 10 (møte 10. april 1948).

110. Se her “Spesialkomiteen...”, s. 11 (møte 10. januar 1949).

111. *St.tidende 1951*, s. 286. Etter samtaler og drøftelser mellom partene i vel et år ble det dessuten høsten 1952 inngått en hemmelig avtale mellom USA og Norge om at amerikanske jagerfly til eskorte for strategiske bombefly etter nærmere norsk godkjenning i en krisesituasjon kunne bruke Sola og Gardermoen flyplasser. I tillegg gav avtalen USA rett til lagring av ammunisjon og utstyr til flyene, samt stasjonering av teknisk støttepersonell, 50–60 stykker i alt, på de to flyplassene alt i fredstid. Se her Rolf Tamnes, *The United States and the Cold War in the High North* (Oslo: Ad Notam, 1991), s. 71–74. I utenrikskomiteen gav flere høsten 1951 uttrykk for tvil om denne avtalen ville være helt forenelig med basepolitikken; Smitt Ingebretsen fra Høire fant at den i så måte betegnet “en alvorlig utglidning”, mens Bratteli fra Arbeiderpartiet syntes bestemmelsene om plassering av amerikansk materiell på flyplassene var problematiske i forhold til basepolitikken (“Referat av komitemøter 1951”, *Stortingets utenriks- og konstitusjonskomite* (Stortingets arkiv), henholdsvis s. 511 og s. 514 (møte 17. okt.)). Derfor var det kanskje ikke helt overraskende at et tverrpolitisk flertall i utenrikskomiteen året etter gikk mot ønsket om en oppmykning og endring av basepolitikken som regjeringen fremkom med på bakgrunn av et sterkt

og uklarheter som ellers kunne komme til å stille seg i veien for tiltak for å legge til rette for alliert hjelp til Norge i en krisesituasjon.

Men det fremgikk også av Hauges redegjørelse at den norske basepolitikken innebar at allierte styrker i fred ikke kunne “være stasjonert i Norge”. Samtidig medgav han at “fra et begrenset militært synspunkt” ville slik stasjonering riktignok gi “atskillig militær sikkerhet”. Men, fremholdt han, en så fremskutt plassering av allierte stridskrefter ville likevel ikke være “klok sikkerhetspolitikk” fordi den kunne “føre til misforståelser som vi vil gjøre hva vi kan for å unngå”.¹¹² Det å unngå misforståelser, unødig frykt, uro eller andre feilaktige, men farlige forestillinger på sovjetisk side som der kunne gi opphav til eller forsterke motiver for militær inngripen mot Norge – kort sagt det som senere ble gitt merkelappen beroligelse i forholdet til Sovjetunionen – var noe også den norske forsvarsministeren la vekt på. Kanskje var det både parti- og innenrikspolitisk gunstig for ham å gjøre det, men det synes ganske klart at han også uavhengig av dette fant gode *sikkerhetspolitiske* grunner for å gjøre det.

Forsvarsministeren tilkjennega her en betraktningssmåte som mange andre delte, både i og utenfor bestemmende politiske organer, og som enkelte gjorde gjeldende både oftere og sterkere enn ham. I en slik betraktningssmåte lå det en særskilt aktpågivenhet overfor mulige uheldige reaksjoner på sovjetisk side på det som fant sted på norsk område. Rent bortsett fra at aktpågivenheten denne gang var begrenset til sovjetiske reaksjoner, hadde den likhetstrekk med den man under nøytralitetspolitikken mot slutten av 1930-tallet hadde måttet utvise overfor tenkelige reaksjoner hos omliggende makter på det man på norsk side foretok seg. Tiltak som nå, knyttet til innpassningen av det norske forsvaret i NATOs felles opplegg, ble truffet eller planlagt for å legge til rette og høyne sannsynligheten for alliert militær hjelp til Norge, kan hos enkelte ha bidratt til å skjerpe denne aktpågivenheten og fått dem til å legge økt vekt på hensynet til beroligelse i forholdet til Sovjetunionen. I alle tilfelle var dette et hensyn som spilte inn på måter som begrenset hvilke tiltak som var aktuelle, dels også omfanget av dem som var det, og som ble en kilde til politisk uenighet også utenfor NATO-opposisjonen om noen tiltak. Utover baser og stasjonering er allierte tiltak i Nord-Norge et eksempel på det første, mens plasseringen av Nordkommandoens hovedkvarter i Norge er et eksempel på det siste.¹¹³

---

press om dette fra alliert militært hold. Se Knut Einar Eriksen og Helge Øystein Pharo, *Kald krig og internasjonalisering 1949–1965. Norsk utenrikspolitikks historie*, bind 5 (Oslo: Universitetsforlaget, 1997), s. 98–102. Dette presset avtok dels noe, men opphørte først godt utpå 1960-tallet. Mot slutten av 1950-tallet ble imidlertid den amerikanske interessen for den særskilte ordningen vedrørende Sola og Gardermoen mindre, og det amerikanske tekniske personellet der trukket tilbake (*ibid.*, s. 98).

112. *St.tidende 1951*, s. 286. Hauges utlegning her av hva basepolitikken forbød, samsvarer forøvrig med den endring statsminister Gerhardsen senere foretok da han byttet ut “åpne baser for” med “tillate stasjonering av” som det basepolitikken hva fremmede makters stridskrefter angikk, ikke tillot på norsk jord, se note 100.

113. Hva alliert militær virksomhet i Nord-Norge angikk var forsvarsminister Hauge – som også utenriksminister Lange – i utgangspunktet ytterst reservert og nærmest helt avvisende. Overfor sin britiske kollega omtalte Hauge våren 1949 Nord-Norge som en buffersone mellom Vesten og Sovjetunionen (Eriksen og

Men det var ikke bare hensynet til beroligelse i forholdet til Sovjetunionen som stilte betenkeligheter i veien for enkelte tilretteleggingstiltak for militær hjelp fra allierte. Noen av tiltakene støtte an mot den mer vidtfavnende norske tilbøyeligheten i forhold til sine allierte som langt senere ble gitt betegnelsen avskjerming – en mer generell tilbøyelighet til å søke å holde disse på en viss avstand av seg og ens eget, eksempelvis ved å sette opp sperrer mellom dem og dette. Motivene bak slik avskjerming kunne være flere og ulike. Avskjerming var en situasjon, en tilstand i forhold til allierte som ble etterstrebet dels som et middel til noe annet, og dels for sin egen del. Avskjerming kunne med andre ord både ha et instrumentelt siktemål, endog flere slike, men også ses på som et gode i seg selv.

Ett rent instrumentelt motiv for norsk avskjerming overfor landets allierte kunne rett og slett være å sikre tilstrekkelig beroligelse overfor Sovjetunionen: Slapp man sine allierte for nær inn på seg, både hva gjaldt rent fysisk nærvær på eget territorium og grad av innflytelse på ens egne politiske avgjørelser, kunne det komme til å virke mer utfordrende på sovjetisk side enn heldig var.

Et annet, beslektet motiv, også det instrumentelt, for å holde sine allierte litt på avstand, var derigjennom å søke å unngå at de – eller noen av dem – eventuelt skulle trekke Norge inn i noe som var landet uvedkommende og som det ikke var tjent med, eller at de skulle få anledning til å bruke Norge i en utilrådelig opptreden lokalt som kunne bringe landet sterkere og raskere enn nødvendig på farlig kant med Sovjetunionen i en konfrontasjons- og opptrappingssituasjon.¹¹⁴ Dette var en type motiv som hadde aner langt tilbake i norsk sikkerhetspolitisk tenkning og som i sin tid hadde utgjort en viktig spore til valget av nøytralitetspolitikk som sikkerhetspolitisk kurs.¹¹⁵

Pharo, *Kald krig og...*, s. 33). Derimot gikk Hauge sterkt inn for plasseringen av NATOs nordkommando i Norge under britisk eller amerikansk ledelse fordi han så på dette som et middel til å høyne sannsynligheten for militær støtte til nordflanken fra Storbritannia og USA (se *ibid.*, s. 68). Plasseringen møtte imidlertid motstand fra enkelte på borgerlig side som blant annet viste til faren for at den kunne fremkalle farlige sovjetiske motreaksjoner. I stedet burde hovedkvarteret, slik noen av dem så det, legges til Storbritannia (*ibid.*, s. 81).

114. Se John Kristen Skogan, “Norsk sikkerhetspolitikk i brytningen mellom allianse og nøytralitet” i Johan Jørgen Holst og Daniel Heradstveit (red.), *Norsk utenrikspolitikk* (Oslo: TANO, 1985), s. 40–41.

115. Se her David Pugh, “Selvstendighetsspillet: Norge, svenskekongen og NATO”, *Internasjonal Politikk*, nr. 3, 1980, der Pugh i en sammenligning mellom 1814 og 1949 påpeker at nordmennene ved begge anledninger søkte å sette visse begrensninger for sin nye beskyttelsesmakt, Sverige i 1814 og USA i 1949, ut fra frykt for hva denne “ville kunne ‘få dem opp i’ i forhold til Russland” (*ibid.*, s. 515, se også særlig s. 508–509). Historisk knyttet denne type motiv for avskjerming an til engstelse for å havne i det Nikolai Wergeland på Eidsvoll i 1814 omtalte som “unaturlige Krige” og “Misforstaaelse med Magter, med hvilke det for Norge var ligesaa ufornödent og underlig, som skadelig, at være uens” – følger som Norge etter hans mening tidligere var blitt påført på grunn av sine bånd til Danmark, og derved til kontinentet (Henrik Wergeland, *Norges Konstitutions Historie* (Kristiania: 1914), s. 278). Vi har grunn til å anta at det var en lignende engstelse som lå bak utenriksminister Løvlands advarsel i Stortinget 91 år senere mot “deltagelse i de kombinationer og alliancer, som kan drage os ind i krigseventyr med nogle af de europeiske krigerstater” (*St.tidende 1905–06*, s. 46). Bortsett fra at de ubehagelige muligheter Løvland i så fall

Denne type motiv gjorde seg også gjeldende på 1950-tallet.¹¹⁶ Blant annet var det medvirkende til de norske forsøkene – kronet med adskillig hell – på å begrense den nyopprettede nordkommandoens innflytelse og kompetanseområde i saker som særskilt gjaldt Norge, og på lengst mulig å beholde kontrollen i forhold til allierte over beslutningsprosessen i slike saker. Blant annet nærte man en viss frykt for unødig alliert opptrapping i en konfliktsituasjon. Og fremfor alt ville norske myndigheter selv bestemme om og når tid det eventuelt skulle bes om overføring av allierte stridskrefter til Norge.¹¹⁷ Man ville eksempelvis unngå at allierte stridskrefter ankom før, eller endog uten at man selv anmodet om det. Det kunne bli både uvelkommen og uheldig hjelp – ikke helt ulik den enkelte på norsk side tidligere i århundret tidvis hadde nært en viss engstelse for fra britisk hold.

Men bak forsøkene på avskjerming overfor allierte hva gjaldt beslutninger som spesielt angikk norske forhold og interesser, lå det også et annet instrumentelt motiv som alle mer eller mindre delte. Dette var ønsket om å beskytte prinsippet om norsk selvvråderett, og derved også å sikre den nødvendige autoritet og styringsrett til norske konstitusjonelle myndigheter. Det befordret en tverrpolitisk vaksomhet mot for stor alliert innflytelse. Resultatet var også enkelte sperrer mot det siste i beslutningsstrukturer, virkeområde og omfang til såvel Nordkommandoen som den amerikanske militære rådgivermisjon i Oslo.

Imidlertid var enkelte sterkere opptatt enn andre av faren for innskrenkninger i norsk suverenitet og av norske myndigheters angivelige mangel på styring over hva de var med på. Alt før Korea-krigen og den sterkt akselererte militære integrasjon som fulgte, kom dette til uttrykk fra Høires C.J.Hambro når han våren 1950 fant “den måte hvorpå vi trekkes inn i en stormaktspolitikk som vi ikke vil ha noen innflytelse på” å være “overordentlig urovekkende i mange henseender”,¹¹⁸ og likeså når han litt senere viste til “det faktiske forhold at vi gjennom den politikk vi nu fører har fått en ledelse av vår utenrikspolitikk som ligger utenfor landet og landets grenser”.¹¹⁹ Med slike holdninger til NATO-integrasjonen tilhørte Hambro det som er blitt kalt den “nasjonalkonservative” opposisjon i forsvars- og sikkerhetspolitikken.¹²⁰ Den kom fra en løs gruppering av representanter fra samtlige borgerlige partier. Sammen med motstandere av og skeptikere til NATO i Arbeiderpartiet bidro disse til å forsterke

---

hadde i tankene, kanskje var flere og mer varierte, var det denne type motiv Holst grep fatt i og fremholdt som motivet bak det han først kalte “skjerming” og dernest “avskjerming”, da han tok denne betegnelsen i bruk ved siden av termene beroligelse og avskrekking i beskrivelsen av norsk sikkerhetspolitikk (se Holst, “Atomvåpen...”, s. 11, samt Holst, “Petroleum...”, s. 2). Tamnes (se note 101) gav betegnelsen en videre betydning ved også å trekke inn den mer generelle norske interesse av å sikre “en viss lavprofil” – og derved, formodentlig underforstått, tilstrekkelig beroligelse – overfor Russland, i tillegg til å peke på “sterke isolasjonistiske strømninger i opinionen” som årsak til avskjermingspolitikken overfor særlig USA.

116. Se Eriksen og Pharo, *Kald krig og...*, s. 59.

117. Se *ibid.*, s. 88.

118. *Referat av komitemøter 1950, Stortingets utenriks- og konstitusjonskomite* (Stortingets arkiv), s. 182 (møte 25. mai).

119. *Ibid.*, s. 225 (møte 22. juni).

120. Uttrykket er Eriksen og Pharos, se Eriksen og Pharo, *Kald krig og...*, s. 80–81.

NATO i Arbeiderpartiet bidro disse til å forsterke vaksomheten overfor den allierte innflytelse, og til å befeste og utvide sperrer mot denne.

For mange av de nasjonalkonservative var trolig selv motstanden mot stasjonering av allierte styrker i Norge delvis motivert ut fra frykten for at også den kunne bli en kilde til alliert innflytelse til fortrensel for selvstendig norsk myndighetsutøvelse. Men hos dem såvel som hos mange andre nordmenn skyldtes denne motstanden også et annet motiv for avskjerming. Dette motivet var dessuten ikke instrumentelt: Svært mange nordmenn så det ganske enkelt som et gode i seg selv ikke å ha fremmede styrker stasjonert på norsk jord.¹²¹ Ferske minner fra okkupasjonsårene kan kanskje forklare noe av det. Men dette hadde også sin rot i holdninger og anskuelser som gikk lenger tilbake og som kunne motivere avskjerming over et bredere spekter av tiltak, og dels gjorde det. Eksempelvis gjaldt det både med hensyn til Nordkommandoen og den amerikanske militære rådgivermisjon i Oslo. Det var ikke bare det at andre kunne komme til å slippe til på en måte som gikk ut over selvstendigheten og frihetsfølelsen, men i Norge *mislikte* man rett og slett å skulle ha andre for kloss innpå seg. Det behøvde slett ikke bety at man mislikte *dem*. Men man satte pris på å være litt for seg selv, å kunne holde litt avstand.

Til dette var det dessuten knyttet holdninger og synsmåter som utvirket tendenser til selektiv saksbestemt avskjerming også hva gjaldt rent samarbeid med andre lands statsmyndigheter og representanter for disse. Heller ikke her var motivet instrumentelt. Men på noen områder og i noen sammenhenger var det slik at mange på norsk side simpelthen ikke likte å skulle ha for mye hopehav med andre lands myndigheter og representanter. Her følte man seg mer vel med et samarbeid som var begrenset til det nødvendige. Dette gjaldt også i forholdet til land Norge ellers sto på god fot med, herunder nære allierte. Områdene og sammenhengene det gjaldt, var gjerne slike som fremsto som viktige for norsk uavhengighet, selvfølelse og selvhevdelse, samt dels også næringsmessig tarv.

Bakgrunnen for de holdninger og synsmåter det her er snakk om, varierte. Men dels var den erfaringer og tankegods fra nøytralitetspolitikkenes dager. Særlig var dette trolig tilfelle blant de nasjonalkonservative, der slike holdninger og synsmåter sto sterkest. Noe bunnet i følelse av litenhet og sårbarhet, og i frykt for å bli skaltet og valt med i storpolitikkenes malstrøm. Noe bunnet i tilløp til selvforherligende småstatsfilosofi med ledsagende frykt for fordervende smitte fra kyniske stormakter. Og noe bunnet i mer erfaringsbasert mistenksomhet overfor de største blant dem som nå var blitt Norges allierte.¹²² Men noe stammet også fra det mer nylige møte med det som ble

121. Heri lå det også ytterligere et instrumentelt motivert argument mot stasjonering av allierte styrker i Norge, nemlig at dette kunne bli så sterkt mislikt blant folk at det ville svekke oppslutningen om NATO. Se Eriksen og Pharo, *Kald krig og...*, s. 102.

122. Det gjelder for eksempel den mistenksomhet Hambro tilkjennega i forbindelse med planene om en atlantisk komité for skipsfart. Han viste her til erfaringene fra siste krig der han hevdet at man på norsk side daglig hadde måttet "være på vakt mot at England og Amerika søkte å bemektige seg vår flåte", og der man hadde stått under et "konstant press for å la de norske skip gå i faresonen", til forskjell fra de engelske og amerikanske, og med større tap enn for disse som resultat. Dette var et av de punkter der han mente man fra norsk side burde

opplevd som egenrådighet, arroganse og påtrengenheter fra nettopp disse. Resultatet var uansett en fortsatt tilbøyelighet til, tross valget av alliansemedlemskap, i visse saker og sammenhenger ut fra ren ulyst å ville holde noe igjen hva gjaldt å involvere seg i samarbeid med selv viktige allierte.¹²³ På det mer overordnede plan slo det ut, særlig før Korea-krigens utbrudd, i spørsmålet om samarbeidet i Atlanterhavspakten burde utvides på en måte som gjorde denne til noe mer enn en vanlig forsvarsallianse. Men det støttet også opp om enkelte av de mer spesifikke norske utspill og tiltak som hadde avskjerming overfor allierte som mål ut fra andre motiver i tillegg. Igjen er ett eksempel begrensninger vedrørende Nordkommandoen, og spesielt i spørsmål om kommandoordninger i forhold til norske styrker.

Alt i alt innebar dette at tilrettelegging – dels direkte og dels indirekte – for alliert væpnet hjelp på stedet til Norge i en trengt situasjon, støtte an mot, og dels selv fremkalte, betenkeligheter og hindringer på norsk side som stilte seg i veien på en måte som samlet sett gjorde slik tilrettelegging mindre omfattende og rent teknisk vurdert mindre effektiv enn hva som ellers kunne vært mulig.

Tilgjengelighet av alliert hjelp

Men ihvertfall til langt ut på 1950-tallet hadde slike betenkeligheter og hindringer likevel liten eller ingen betydning for mulighetene for eventuelt å få væpnet direkte hjelp fra allierte. Det skyldtes svak, dels manglende alliert vilje til å avse stridskrefter til dette formål, og i beste fall heller løse, urealistiske planer for det, tross iherdige norske forsøk på å få sine allierte til å tillegge nordflanken større vekt.¹²⁴ Sentralfronten hadde klar prioritet og antatt underskudd i forhold til hva man regnet med ville trenge av styrker der. Gjennom første halvdel av 1950-tallet var det en utbredt oppfatning blant

---

“være i særlig grad aktpågivende, fordi der ligger en kjerne av sannhet i det ondskapsfulle ord at ‘England er villig til å slåss inntil den siste franskmann’”. Og, tilføyde han: “Vi skal være forsiktige, og vi plikter å våke med mistenksom aktpågivenhet over alt som skjer på dette område.” *Referat av komitemøter 1950, Stortingets utenriks- og konstitusjonskomite* (Stortingets arkiv), s. 227–28 (møte 22. juni). Slik mistenksomhet, såvel som erfaringer som hadde gitt næring til den, skapte neppe noen særlig lyst til samordning på dette felt ut over det kommersielt fornuftige med disse to store allierte, og kunne dessuten være en kilde til ulyst også overfor samarbeid med dem på enkelte andre felt – og syntes i Hambros tilfelle å være det.

123. Dette kunne med et annet ordvalg karakteriseres som en tendens til selektiv isolasjonisme. Men ihvertfall sammenlignet med noen tiår tilbake var den i så fall kun selektiv: Alt etter innmeldingen i Folkeforbundet hadde Norge brutt ut av den tidligere forsiktigheten som nøytral og, særlig innen forbundets rammer, deltatt aktivt i samarbeid med andre land om mange ulike spørsmål. Og engasjementet var ikke mindre innenfor FN, og i tilknytning til verdensorganisasjonen. Her opptrådte Norge blant annet som en sterk talsmann for internasjonalt samarbeid. Riktignok, og her til ettertanke, er det kanskje likevel litt riktig i det inntrykk en bevisst provokativ artikkel av Geir Lundestad etterlater av at Norge var, og vedble å være, mest og sterkest for samarbeid *andre land* imellom. Se Geir Lundestad, “Nasjonalisme og internasjonalisme i norsk utenrikspolitikk: Et faglig-provoserende essay”, *Internasjonal Politikk*, Temahefte I, 1985.

124. Se f.eks. Rolf Tamnes, “Norway’s Struggle for the Northern Flank, 1950–1952” i Olav Riste (ed.), *Western Security in the Formative Years* (Oslo: Universitetsforlaget, 1985), s. 217–22, og Tamnes, *The United States...*, s. 143–45.

norske politiske og militære ledere at NATOs sikkerhetsgaranti til Norge ikke var tilfredsstillende.¹²⁵

Dette kan for enkeltes vedkommende ha bidratt til å styrke motivasjonen for avskjerming, kanskje særlig blant de nasjonalkonservative. Integrasjonen i NATO og det nærmere samarbeid med allierte påførte Norge både kostnader og risikoer. Det kunne da virke desto viktigere å sette beskrankninger for disse når det motstykke som skulle oppveie den minuspost de representerte, syntes å bli mindre enn antatt. Man risikerte endog at det man gav seg inn i for å oppnå beskyttelse, og de forberedelser man traff for å kunne få hjelp, ikke bare gav utilfredsstillende beskyttelse og lite håp om hjelp når det kom til stykket, men i verste fall utløste nettopp det beskyttelsen og hjelpen skulle verne mot.

Utover andre halvdel av 1950-tallet ble imidlertid norsk territorium i nord gradvis tillagt økt militærstrategisk betydning, særlig på amerikansk side.¹²⁶ Det innebar større lydhørhet for norske argumenter om behovet for å forbedre alliert innsats til hjelp i forsvaret av Nord-Norge. NATO-medlemskapet syntes så smått å gi mer igjen i bytte for risikoene og kostnadene ved det.

Samtidig var de første år med etableringen av NATOs integrerte forsvarsstruktur nå tilbakelagt, og for manges vedkommende hadde det skjedd en tilvenning til den nye situasjonen. Kanskje dels som et resultat av dette ble presset om, og vekten på, avskjerming i forhold til Norges allierte mindre fra nasjonalkonservativ side. Men først og fremst skyldtes det at mange av de nasjonalkonservative forsvant fra det politiske liv, derav noen av deres fremste og mest artikulerte talsmenn med sine inntrykk og erfaringer fra mellomkrigstiden og nøytralitetspolitikken problemer. Tilsammen innebar dette at både den særskilte skepsisen og mistenksomheten fra nøytralitetspolitikken tid til stormakter og deres forehavender, samt knyttet til dette, også den sterke påpasselighet hva gjaldt vern av norsk suverenitet, i politisk bestemmende organer og deres nærhet avtok som motivasjonsgrunnlag for avskjerming i forsvars- og sikkerhetspolitikken.

Tilbake som motivasjonsgrunnlag gjensto hovedsakelig ønsket om beroligelse i forholdet til Sovjetunionen. Det innebar at motsetningen mellom avskjerming overfor allierte og den samtidige innpassing i allianse og fellesforsvar, i all hovedsak gjennom de neste vel 20 år ble en motsetning, og en avveining, mellom beroligelse og avskrekking overfor Sovjetunionen – avskrekking var jo formålet med innpassingen av norsk forsvar i NATOs fellesforsvar og med de ulike tiltak for å få væpnet alliert hjelp om nødvendig. Etter svekkelsen av den nasjonalkonservative opposisjon, kom denne motsetningen i sterkere grad også til å markere en splittelse i sikkerhetspolitikken mellom den politiske venstre- og høyreside: På venstresiden var man gjennomgående mer opptatt av det som kunne bidra til beroligelse enn hva man var på høyresiden, mens det var motsatt de to sidene imellom hva gjaldt avskrekking. Dette gjorde det til gjengjeld trolig mer oversiktlig for den til enhver tid sittende regjering å skulle manøvrere mot det politisk mulige i spørsmål som dreide seg om beroligelse versus avskrekking. Men det kan i sin tur over tid også ha bidratt til å befeste venstre–høyre-splittelsen i slike spørsmål.

125. Eriksen og Pharo, *Kald krig og...*, s. 69.

126. Se Berdal, *The United States, Norway...*, s.118–21.

Med en gradvis voksende alliert interesse for områdene i nord ble dessuten faren større for at beroligelse overfor Sovjetunionen skulle komme i veien for de økte muligheter for mer håndfaste tilsagn om alliert væpnet hjelp som kanskje ville følge i kjølvannet av slik økt interesse. Dette skyldtes også at hensynet til beroligelse kunne komme på tvers av noe som kanskje kunne vise seg å bli en annen forutsetning for alliert vilje til å planlegge væpnet hjelp til Norge, nemlig en tilsvarende imøtekommenhet fra norsk side overfor allierte ønsker og oppfatninger vedrørende bruk av norsk territorium i andre sammenhenger. I det lå det i så fall en ytterligere advarsel mot å tillegge beroligelse overfor Sovjetunionen for stor vekt. At hjelp var avhengig av en slik forutsetning sto riktignok delvis i strid med det som foran er kalt interessetesen: egeninteresse, ikke takknemlighet, er forutsetningen for hjelp. Uansett kan de foran påpekte forhold ha bidratt til å skjerpe motsetningen mellom beroligelse og avskrekking opp gjennom siste halvdel av 1950-tallet.

Denne motsetningen, og dette dilemmaet, kom på slutten av 1950- og ved inngangen til 1960-tallet svært tydelig til syne i spørsmålet om atomvåpen på norsk jord, enten for bevæpning av norske styrker eller bare til støtte for allierte stridskrefter. Med sterk hjemlig meningsbrytning, og splittelse selv internt, opplevde norske myndigheter her dessuten et klart og entydig press fra både militær og politisk side på alliert hold. Presset førte likevel ikke frem. Resultatet ble i 1961 den særskilte norske atomvåpenpolitikken som fastsatte en videreføring av den eksisterende situasjon med fravær av atomvåpen på norsk territorium i fredstid, men dog med en samtidig påpekning av at Norge fortsatt til enhver tid sto fritt til å kunne vurdere også en endring av dette under skiftende forsvarsmessige og utenrikspolitiske forhold.¹²⁷ I de nærmeste år etter ble likeså press fra alliert hold om å lempe på fastsatte begrensninger for allierte stridskrefter i Norge ved minst to anledninger av betydning avvist fra norsk side.¹²⁸

Tross disse tilfellene av norsk avvisning av press og klare ønsker fra alliert hold, ble det likevel der gitt uttrykk for økt vilje til å bedre alliansens evne til å komme forsvar av norsk område til hjelp, og det ble tatt konkrete beslutninger som kunne styrke slik evne. Ihvertfall et stykke på vei kan dette antagelig tas til inntekt for interessetesen: Det utslagsgivende var den inter-

127. *St.meld.nr.28 1960–61*, “Gjennomføringen av målsettingen i St.prp.nr.23 for 1957, om hovedretningslinjer for forsvaret i årene framover”, s.42–43. Kanskje gjorde de ubehageligheter man på norsk side året før hadde opplevd i forbindelse med nedskytingen over Sverdlovsk av det amerikanske spionflyet U-2 på vei mot Bodø, det litt lettere ikke å gi etter for slikt press. U-2-episoden var for øvrig en påminnelse om at Norge og norsk territorium av allierte kunne bli dratt inn i noe dets myndigheter hverken ønsket å være med på eller på forhånd fikk vite om – dvs. ett av de mulige motiver for avskjerming overfor allierte. Og ikke minst var den med på å skape den sterke, åpenbart vedvarende irritasjon over amerikansk opptreden som statsminister Gerhardsen høsten 1960 gav uttrykk for når han på tomannshånd overfor en nær regjeringskollega sa at amerikanerne “behandlet oss som vasaller” (Eriksen og Pharo, *Kald krig og...*, s. 214).

128. Dette gjaldt geografiske restriksjoner for allierte overflyvninger av norsk territorium i nord samt et krav om vesentlige innskrenkninger, selv ved laveste beredskapstrinn, i norske politiske myndigheters anledning til å forhåndsgodkjenne overføring av allierte stridskrefter til Norge, se *ibid.*, s. 283–85.

esse som fulgte av at norsk territorium ble tillagt større militærstrategisk betydning. De viktigste konkrete beslutninger det er snakk om, gjaldt opprettelsen og aktiviseringen av NATOs mobile utrykningsstyrke (AMF), det såkalte “brannkorpset”, fra 1961 av.

Med følelsen av økende alliert lydighet på påpekning av behovet for å kunne sette inn allierte forsterkninger på nordflanken, ble det på norsk side lagt økt vekt på å kunne sikre mottak av slike forsterkninger. I sin utredning forut for vedtak av hovedretningslinjer for forsvaret i årene fremover anfører den sentrale militære sjefsnevnd alt i 1956 det “å sikre viktige ‘innførselsporter’ for alliert hjelp (havner og flyplasser)” som en av de praktiske oppgaver forsvaret i tilfelle angrep mot landet vil bli stilt overfor.¹²⁹ I hovedretningslinjene for perioden 1964–68 blir det å “legge forholdene best mulig til rette for alliert hjelp” listet opp som den ene av forsvarets tre viktigste oppgaver.¹³⁰ Ti år senere listes dette opp som én av de oppgaver forsvaret må være i stand til å løse for å sikre fred “i vår del av verden” og gi handlefrihet til “å hevde norske interesser og rettigheter”.¹³¹ I mellomtiden hadde imidlertid mulighetene for å få allierte forsterkninger til hjelp i forsvaret av Norge blitt ytterligere forbedret.

I tillegg til den mobile utrykningsstyrken var NATOs stående atlantehavsstyrke (STANAVFORLANT) blitt opprettet i 1967. Men enda viktigere var det mønster av jevnlig større allierte øvelser på nordflanken som var blitt etablert.¹³² Samtidig hadde omleggingen av NATOs forsvarsdoktrine fra massiv gjengjeldelse til fleksibel respons i en helt annen grad enn tidligere rettet oppmerksomheten innenfor alliansen mot faren for et sovjetisk fremstøt med konvensjonelle våpen som ble raskt avsluttet med et geografisk begrenset fait accompli. Et såkalt “Hamburg grab” tjente ofte som stikkord for denne ubehagelige muligheten. Men i dette tankebildet kunne Hamburg lett, og kanskje med mindre antatt risiko for Sovjetunionen, byttes ut med Nord-Norge. Det bidro til å høyne interessen hos allierte for å styrke sin evne til væpnet innsats i nord.

Tilkomst for alliert hjelp

Men mens dette bedret Norges muligheter for å få alliert væpnet hjelp på stedet i tilfelle militær aggresjon, var samtidig en annen utvikling på gang som kunne få den stikk motsatte effekt. Dette var den markante styrkingen av de sovjetiske flåtestridskraftene i nord, både gjennom modernisering og

129. *St.prp.nr.23 1957*, “Om hovedretningslinjer for Forsvaret i årene framover”, s. 6.

130. *St.meld.nr.84 1962–63*, s. 3.

131. *St.meld.nr.9 1973–74*, “Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1974–78”, s.5.

132. Dette gjaldt de årlige EXPRESS-øvelsene, den første i Norge i 1964 der AMF-styrken deltok, og som skiftet mellom Danmark og Norge som innsettingsområde. Videre gjaldt det, også fra 1964 av, TEAMWORK-øvelsene hvert fjerde år med fartøyer fra USA, Storbritannia og andre allierte, og som i likhet med de litt senere NORTHERN WEDDING-øvelsene vanligvis endte med en landsetningsfase der det ble trent på innsetting av forsterkninger i området. For en god oversikt, se Tønne Huitfeldt, “NATO and the Northern Flank”, *FHFS notat*, nr. 6 1986, s.25–27. Ifølge Huitfeldt begynte enheter fra de britiske Royal Marines å delta i øvelser i Norge så tidlig som 1954 (s.35).

tallmessig vekst siden tidlig på 1960-tallet. Den gav Sovjetunionen en forbedret sjømilitær evne i de nordøstatlantiske farvann som kunne skape problemer for to meget avgjørende, og relaterte, forutsetninger for i tide å kunne få alliert hjelp i form av bakkestyrker til forsvaret av norsk område ved et sovjetisk angrep.

Den ene forutsetningen var god nok alliert evne til å bringe forsterkninger med tilhørende utstyr og våpen på kjøp frem til Norge. Dette var en forutsetning som tidligere av mange nærmest hadde vært tatt for gitt, selv om en vekst i antallet sovjetiske ubåter med hjemmebaser på Kolahalvøya alt på 1950-tallet hadde vakt en viss bekymring på noen hold. Nå kunne imidlertid den langt mer omfattende styrking av sovjetisk sjømilitær evne i de farvann forsterkninger på kjøp til Norge måtte føres frem gjennom, gjøre slik fremføring for risikobetont før de aktuelle farvann var sikret. Slik sikring kunne ta tid og derfor utsette fremføringen.

Det truet derved den andre, relaterte og alt påpekte forutsetningen, nemlig at det norske forsvaret kunne makte det som foran ble omtalt som “krumtappppgaven”, å oppholde angrepsstyrkene lenge nok til å hindre dem i å nå sine mål og derigjennom skape et territorielt fait accompli før allierte forsterkninger ankom og kunne settes inn.¹³³

Om det skulle begynne å se ut som om disse to forutsetningene ikke lot seg oppfylle, kunne det skape et inntrykk av at norsk avskrekking overfor et sovjetisk fait accompli-angrep i nord hvilte på en tom trussel hva innsetting av allierte forsterkninger på stedet angikk: Disse ville ikke være der før et slikt angrep var fullbyrdet – tiden det ville ta dem å nå frem, ville rett og slett overstige tiden norske forsvarsstyrker var i stand til å holde ut. Avhengig av situasjonen kunne dette til og med få det til å se formålsløst ut å prøve å sende forsterkninger mot et slikt angrep i nord. Særlig kunne det vise seg å bli tilfelle om man fra alliert side hadde vondt for å avse styrker til dette fordi man alt hadde satt inn styrker i væpnet strid et annet sted.

En slik utvikling var desto alvorligere fra norsk synspunkt fordi en annen følge av Sovjetunionens flåteoppbygging i nord var at norsk territorium og omliggende farvann samtidig ble militærstrategisk vesentlig viktigere. Oppbyggingen knyttet områder og farvann i nord til tungtveiende og geografisk vidtrekkende interesser både på østlig og vestlig side som i en gitt situasjon kunne bli utfordret eller eventuelt søkt understøttet på måter der norsk område ble trukket inn og der sovjetisk vilje til å ta risikoer og tap kunne vise seg stor på grunn av interessenes betydning.¹³⁴ Dette skyldtes ganske særlig at

133. I John Kristen Skogan, “Begrensninger, forutsetninger og utfordringer i norsk sikkerhetspolitikk”, *NUPI-rapport*, nr. 14, Januar 1973 (s. 15–16), og senere versjoner av denne, ble disse to forutsetningene, foruten tilstrekkelig og troverdig vilje hos Norges allierte til å komme landet til unnsetning med tropper om nødvendig, anført som de tre grunnleggende forutsetningene for avskrekkingselementet i norsk sikkerhetspolitikk.

134. I første omgang lot det imidlertid til at det som særlig vakte bekymring på norsk side, var det økte styrkepotensial på sovjetisk side for militære aksjoner mot Norge som oppbyggingen innebar. Slik sett kunne det nesten virke som om man fant en viss trøst, men kortvarig, i at oppbyggingen først og fremst likevel var knyttet til interesser med “global” rekkevidde. I *St.meld.nr.37 1967–68*, “Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1969–1973”, s. 4, het det om de sovjetiske styrkene i nord: “Selv om den militære

en vesentlig, kanskje den viktigste hensikt med oppbyggingen, var å beskytte de sovjetiske strategiske ubåtene og samtidig kunne sikre tilfredsstillende operasjonsmuligheter for dem.

Fra norsk side ble det opp gjennom det meste av 1970-tallet både fra offisielt og halvoffisielt hold søkt å overtale landets allierte, og i særdeleshet USA, til å legge større vekt på å motsette seg sovjetisk dominans i Norskehavet og på å markere evne og vilje til å forsvare Norge på tross av at den sovjetiske flåteoppbyggingen gjorde det mer krevende. Imidlertid gikk det aller meste av 1970-tallet med før dette for alvor lyktes. Da så skjedde, skyldtes dette antagelig mindre norsk overtalelseskunst enn endringer i amerikansk syn på utfordringen fra sovjetiske flåtestyrker og på hva som tjente egne interesser i en periode der Vietnamkrigen begynte å komme på avstand samtidig som avspenningen – såkalt “detente” – i forholdet til Sovjetunionen møtte problemer som sådde økt tvil og skepsis til denne.

Mot utgangen av 1970-tallet ble i alle tilfelle den amerikanske viljen til å støtte uforbeholdent opp om intensjonen om å skulle forsvare selv Nord-Norge merkbart sterkere. En viktig årsak var at bestemte interesser i den amerikanske marinen, og betraktningmåter i enkelte kretser nær denne, fikk større gjennomslag. Blant annet gjaldt det krav om at amerikanske flåtestridskrefter måtte legge opp til en mer aktiv og fremskutt opptreden for å bekjempe trusselen fra sovjetiske ubåter mot transatlantiske kommunikasjonslinjer til sjøs i tilfelle en væpnet øst-vest-konflikt i Europa. Det ble også stilt spørsmål ved den ensidige prioriteringen av og konsentrasjon om sentralfronten i NATOs forsterkningsplaner.¹³⁵ Både økt oppmerksomhet

---

styrkeoppbygging i området primært er ledd i en global strategi, representerer den et styrkepotensial i vår umiddelbare nærhet som direkte virker inn på vår forsvarsmessige situasjon”. Forsvarsminister Grieg Tidemand, som i juni 1968 mer spesifikt trakk frem de voksende sovjetiske flåtestyrkene i nord (se *St.tidende 1967–68*, s. 4430), gjentok det samme i oktober samme år, og avsluttet da, som i juni, med å påpeke: “De sovjetstyrker jeg her har omtalt, må riktignok ses i et globalt perspektiv. De henger direkte sammen med balanseforholdet mellom supermaktene. Vi må imidlertid basere oss på at de også kan nyttes på en måte som gir oss årsak til bekymring fordi denne veldige militære makt befinner seg i vår umiddelbare nærhet” (*St.tidende 1968–69*, s. 429). Men nå, i motsetning til i juni, kom han litt etter med følgende tilføyelse: “Og som jeg nettopp understreket, ligger vi i et globalt spenningsfelt som er ømfintlig også når det gjelder konflikter i andre deler av verden” (*ibid.*, s. 430–31). Og i *St.meld.nr.31 1972–73*, “Om virksomheten i Forsvaret i tiden 1969–72”, s. 6, heter det at den militære styrkeoppbyggingen på sovjetisk side nær “den norske grense og i havområdene utenfor Norges kyst, har ytterligere understreket landets geografiske og strategiske beliggenhet og innebærer at Norge vil kunne komme i en utsatt stilling i tilfelle av en alvorlig internasjonal krise.”

135. På en konferanse i Tromsø høsten 1978 om sikkerhet i nord, og forøvrig med henvisning til angrepet på Norge 9. april 1940 som analogi, fremholdt eksempelvis Paul Wolfowitz, dengang Deputy Assistant Secretary of Defense og nå viseforsvarsminister i USA, at under omstendigheter som kanskje var mer plausible enn de som vanligvis ble antatt å kunne utløse et sovjetisk overraskelsesangrep i Sentral-Europa, virket det like, om ikke mer sannsynlig, at et sovjetisk overraskelsesangrep kunne komme først på nordflanken, og at en krig mellom øst og vest i Europa derved ville starte der. Paul Wolfowitz, “The Spectrum of Contingencies: Design and Off-Design Cases” i *A Summary Report of the Eighth European-American Workshop Held at Tromsø, Norway 4–6 September*

mot betydningen av NATOs sjøbaserte forbindelseslinjer over Atlanteren og trusselen mot disse, samt et mer pågående sjømilitært opplegg, blant annet med sikte på mer fremskutte operasjoner overfor sovjetiske flåtestyrker, brakte de nordlige deler av Norge sterkere inn i fokus – det siste uttrykt i den bemerkning som er blitt tillagt admiral Isaac C.Kidd, daværende sjef for Atlanterhavskommandoen, om at slaget om Atlanteren kunne bli tapt i Nord-Norge.¹³⁶

Men for å få forsterkninger i form av bakkestyrker til Nord-Norge i tide i en krisesituasjon var ikke vilje og interesser nok. Opp gjennom 1970-tallet var sovjetiske sjøstridskrefter i nord blitt ytterligere modernisert og styrket. Den motstand, både over og under vannet, som disse ble antatt å kunne yte, ble ansett å gjøre risikoen for høy for amerikanske hangarskip om disse umiddelbart etter et krigsutbrudd ble sendt inn i Norskehavet til støtte for en overføring av forsterkninger til Nord-Norge. Særlig overfor trusselen fra sovjetiske angrepsubåter måtte det først til en opprensning som fort kunne komme til å utsette overføringen for lenge.

En mulig løsning, som også ble vurdert i en geografisk videre sammenheng, var ankomst av forsterkninger til det aktuelle konfliktområde før et eventuelt krigsutbrudd. På NATOs forsvarsministermøte i mai 1977 ble det som en retningslinje for fremtidig planlegging enighet om at forsterkninger burde være i stand til å ankomme dit krig truet innen varslingstiden for krigsutbrudd var utløpt, slik at de ved sitt nærvær kunne avskrekke en aggressor fra å angripe.¹³⁷ Det er mulig at det er spor av dette som gjenfinnes på norsk hold i en stortingsmelding fra Forsvarsdepartementet ved utgangen av 1970-tallet: Høsten 1976 syntes siktemålet fortsatt å være å sikre mottak av alliert hjelp ved et angrep mot Norge når departementet i sin budsjettinnstilling for påfølgende år påpekte at norske styrker var vel egnet til å “føre oppholdende forsvarsstrid *inntil* styrker kan overføres fra andre deler av landet eller fra våre allierte”.¹³⁸ I en stortingsmelding våren 1979 heter det imidlertid om forsterkninger fra allierte at det “er en forutsetning at en vesentlig del av forsterkningene kan nå frem *før* det bryter ut krig og således bidra til å avverge denne”.¹³⁹

Men å søke å komme sovjetiske forsøk på å hindre overføring av forsterkninger til Norge i forkjøpet ved å ta forsterkningene inn i landet før krigsutbrudd, var uansett en usikker og lite tilfredsstillende løsning på problemet. Gitt norsk tilbøyelighet til å ville berolige, og mange norske politikeres ulyst til å skulle sette ting på spissen i forholdet til Sovjetunionen, var det høyst sannsynlig at norske myndigheter heller ville se utviklingen an og vente med å be om allierte forsterkninger i en krisesituasjon. Både i håp om at

---

1978 (Los Angeles: European-American Institute of Security Research), s. 2–38.

136. Eksempelvis vist til i Tamnes, *The United States...*, s. 250.

137. Huitfeldt, *NATO and the Northern Flank*, s. 36.

138. *St.prp.nr.1 1976–77* (Forsvarsdepartementet), s. 4 (min uthevnning).

139. *St.meld.nr.94 1978–79*, “Forsvarskommisjonens utredning og hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1979–83”, s. 69 (min uthevnning). I umiddelbar fortsettelse av dette tilføyes det riktignok at det er “først og fremst flystyrker som kan overføres på et tidlig tidspunkt” – men, fortsettes det dog, “også landstridskrefter må kunne settes inn raskt”. Legg likeledes merke til at det innledningsvis er snakk om “en vesentlig del av forsterkningene”.

krisen skulle gli over og i frykt for unødige å tilspisse den gjennom en anmodning om allierte forsterkninger, ville man trolig i det lengste utsette en slik anmodning og motsette seg ankomst av forsterkninger før dette fremsto som helt nødvendig. Og motstanden mot, og engstelsen for, å overføre beslutningsmyndighet i slike ytterst viktige spørsmål til allierte organer, var neppe særlig mindre nå enn på 1950-tallet. Faren var derved at det kunne vise seg å være for sent når det ble besluttet å be om forsterkninger.

Imidlertid var en annen mulig løsning blitt brakt på bane alt tidlig på 1970-tallet. Ved å lagre det tyngre utstyret til allierte forsterkninger på forhånd i Norge, ville mannskapene selv og deres lettere våpen og utstyr kunne bringes inn luftveien og raskt være tilgjengelige for innsetting mot angrepsstyrkene. Slik forhåndslagring ville ikke være i strid med basepolitikken.¹⁴⁰ I prinsippet var heller ikke forhåndslagring i Norge av våpen, ammunisjon og annet utstyr for allierte stridskrefter noe nytt. For allierte fly- og flåtestyrker var dette noe som alt da ble gjort, og som dels hadde foregått helt siden 1950-tallet.¹⁴¹ I noe omfang for bakkestyrker var imidlertid slik forhåndslagring nytt. Det kunne skape motforestillinger. Til gjengjeld ville lagringen i praksis trolig kreve øremerking av bestemte, på forhånd utpekte allierte infanterienheter – de det tyngre utstyret tilhørte – for innsats i Norge. Slik øremerking hadde man fra alliert hold, tross norske ønsker om det, tidligere vært lite villige til å foreta. Den ville derfor fra norsk synspunkt være en ekstra fordel ved slik forhåndslagring.

Resultatet ble da også amerikansk villighet til å forhåndslagre tyngre utstyr, ammunisjon og drivstoff for en marineinfanteribrigade i Norge. Tross betydelig motstand, hovedsakelig fra den politiske venstreside, og langt inn i eget parti, satte den daværende arbeiderpartiregjering under statsminister Odvar Nordli svært mye inn på å få avtalen om dette i havn. Den ble undertegnet tidlig i 1981. Lagrene ble imidlertid lagt til Trøndelag, og ikke til Nord-Norge som i utgangspunktet ofte antatt. Dette ble gjort både for å tilgodese hensynet til beroligelse overfor Sovjetunionen, og ikke minst for derved å søke å dempe den hjemlige kritikk og motstand mot avtalen.¹⁴²

140. I Forsvarsdepartementets budsjettinnstilling for 1978 ble de retningslinjer for hva basepolitikken tillot som tidligere forsvarsminister Hauge hadde trukket opp i 1951, ytterligere presisert på en måte som eksplisitt tok med "lagre av ammunisjon og utstyr, forsyninger o.l. for allierte styrker" blant det som var forenlig med basepolitikken. Se *St.prp.nr.1 1977–78* (Forsvarsdepartementet), s. 4.

141. I tillegg til lagringen på flyplasser i Syd-Norge for amerikanske fly på 1950-tallet (se note 111), ble det på 1960-tallet lagret ammunisjon og drivstoff i Norge for den amerikanske marinen, og etter en avtale fra 1964 også på sørlandskysten for den tyske. Se Huitfeldt, *NATO and the Northern Flank*, s. 34–35 og Rolf Tamnes, *Oljealder 1965–1995. Norsk utenrikspolitikk historie*, bind 6 (Oslo: Universitetsforlaget, 1997), s. 79. For den amerikanske marinen og det amerikanske flyvåpenet ble forhåndslagring i Norge senere avtalefestet gjennom henholdsvis INVICTUS-avtalen fra 1971 og COB-avtalen med Norge i 1974, den siste året etter utvidet til å gjelde flyplasser også i Nord-Norge.

142. Utenriksminister Knut Frydenlund uttalte i denne forbindelse at lagring i Trøndelag innebar at "tiltakets defensive karakter kommer så klart fram at det ikke med noen rett kan hevdes at det utgjør noen trusel mot andre land" (siteret fra Arbeiderpartiets landstyremøte 7. september 1980 i Eilert Struksnes (red.), *Norsk Utenrikspolitisk Årbok 1980* (Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt,

Men samtidig som avtalen om forhåndslagring fra 1981 fikk alliert støtte til forsvar av Norge til å virke mer troverdig og pålitelig, og slik kronet med hell de årelange forsøkene på dette fra norsk hold, kom interessen fra amerikansk side for Norge og nordområdene i enkelte henseender til uttrykk mer intenst enn ønsket på norsk side og på måter som vakte en viss uro også i kretser utenfor de tradisjonelt NATO- og USA-skeptiske. Mye av dette skyldtes den mer offensive amerikanske maritime strategien som fikk navn etter marineminister John F. Lehman i president Reagans regjering, og engstelse for at denne strategien i en krisesituasjon skulle lede til farlig opptrapping i nord der Sovjetunionens viktigste strategiske ubåter med kjernefysiske raketter var stasjonert.¹⁴³ Men bakgrunnen var også den interesse som alt tidligere på amerikansk hold ble tilkjennegitt for den metode som ble kalt horisontal opptrapping, og som daværende amerikanske forsvarsminister Harold Brown like etter den sovjetiske invasjon i Afghanistan julen 1979 trakk frem som et mulig svar på et eventuelt sovjetisk fremstøt mot Den persiske gulf.¹⁴⁴ Dette var forhold som selv inn i regjeringkretser i Norge ble kilde til en viss økt frykt igjen for at norsk område og norsk politikk skulle bli brukt til formål som man fra norsk side ikke ønsket å støtte, eventuelt formål som var Norge uvedkommende, eller på måter man var uenig i.¹⁴⁵ Slik frykt ble derved også et bidrag til en motivasjon i videre kretser enn vanlig, om enn ikke så langvarig, for avskjerming overfor allierte ut fra mer enn bare ønsket om beroligelse overfor Sovjetunionen.¹⁴⁶

1981), s. 138). Det ble også oppnådd enighet med amerikanske myndigheter om at under øvelser i Norge ville fly av typen *A-6 Intruder*, som normalt inngikk i brigadens oppsetning, bli erstattet med fly av typen *A-4 Skyhawk*. I tillegg til å være mer langtrekkende, kunne førstnevnte bære tyngre våpenlast og var bedre egnet til angrep mot bakkemål, eksempelvis på Kolahalvøya.

143. I en tidsskriftartikkel som ikke uventet fikk flere norske lesere enn vanlig og en viss betydning i denne sammenheng, ble faren for det som ble kalt "utilsiktet opptrapping" (inadvertent escalation) til kjernefysisk krig, redegjort for med særskilt henvisning nettopp til rådende amerikansk marinestrategi og mulige flåteoperasjoner i Norskehavet rettet mot sovjetiske baser på Kolahalvøya. Se Barry R. Posen, "Inadvertent Nuclear War? Escalation and NATO's Northern Flank", *International Security*, Fall 1982 (Vol. 7, No. 2), s. 28–54.
144. I *International Herald Tribune* for 16–17. februar 1980 ble Brown, kanskje feilaktig, endatil tillagt en henvisning til "Europa så langt nord som til Norge" som eksempel på et sted dit en konflikt i Den persiske gulf kunne bli utvidet til. Gjengivelsen, og fortolkningen, her av hva Brown i et intervju hadde uttalt, synes å ha bygget på en artikkel i *New York Times* der nevnte henvisning ikke var med (se *New York Times* 15.02.1980, "Brown Warns That a Persian Gulf War Could Spread" (Richard Halloran)).
145. Se for eksempel Tamnes, *Oljealder...*, s. 110–11 og 117–18.
146. Både den fare for utilsiktet opptrapping som Barry Posen i sin artikkel hadde redegjort for (se note 143), og den mulighet for horisontal opptrapping som Harold Brown hadde vist til og som inngikk som et element i den nye amerikanske marinestrategien, utgjør tydelige utgangspunkter for Johan Jørgen Holsts beskrivelse, mindre enn ett år før han overtok som norsk forsvarsminister, av det han kalte "skjerming" (se note 115) og som ifølge ham omfattet "tiltak for å forhindre utilsiktet opptrapping i kriser som en følge av stormaktenes utplassering av styrker som skaper frykt for forkjøpsangrep, såvel som "horisontal opptrapping" som vikler Norge inn i fjerne konflikter ved at stormaktene går til mottiltak i Nord Europa" (Holst, "Atomvåpen...", s.11).

Imidlertid forsvant slike bekymringer langt på vei med det nye samarbeidsklimaet som utviklet seg mellom øst og vest, ikke minst i forbindelse med fremgang i nedrustningsforhandlinger, etter midten av 1980-tallet. Den sterke vekt fra norsk side på å ha et troverdig opplegg for tilkomst av allierte forsterkninger til landet i tilfelle krise eller krig, vedvarte derimot ut hele 1980- og videre inn på 1990-tallet. Eksempelvis fortsatte arbeidet med å ferdigstille og fylle opp lagrene i Trøndelag for den øremerkede amerikanske marineinfanteribrigaden, samt å tilrettelegge flybåren overføring av denne, ut gjennom siste halvdel av 1980-årene og var først fullført ved inngangen til 1990-tallet.¹⁴⁷

Etter regjeringsskiftet høsten 1989 fortsatte likeså arbeidet videre inn i det nye tiåret med tilretteleggingen av en avtale om former for forsyningsstøtte på og fra norsk jord til NATOs Atlanterhavsflåte.¹⁴⁸ For å dempe motstand og tvil ytterligere ble riktignok planlagt lagring av ammunisjon nå etter en tid tatt ut av avtaleopplegget. Likevel fant regjeringen Syse våren 1990 at dette måtte utsettes. Etter sin gjeninntreden fra Arbeiderpartiets opposisjonsrolle gikk ikke desto mindre regjeringen Brundtland året etter inn for det reduserte opplegget. Den pekte på at opplegget tok sikte på å “tilrettelegge rask unnsetning” fra allierte, og at troverdighet og avskrekkende virkning overfor “en potensiell angriper” av planlagt alliert støtte avhang av at denne kunne “nå frem og være operativ relativt raskt”.¹⁴⁹ Slutten på den kalde krigen innebar i første omgang liten eller ingen reduksjon i den betydning muligheten for direkte væpnet hjelp fra allierte ble tillagt på norsk hold.

Hjelp utenfra i den kalde krigens kjølvann og etter

1990-tallet

Når den sterke norske vektlegging av muligheten for væpnet alliert hjelp vedvarte også etter den kalde krigen, var en viktig grunn til langt utpå 1990-tallet usikkerhet om hva som ville skje i Russland. Dessuten kan det i denne forbindelse også diskuteres nåtid den kalde krigen endelig kunne sies å være over. Frem til høsten 1991 gikk det stadig rykter om et kommende kupp i Sovjetunionen som ville reversere president Gorbatsjovs samarbeidspolitikk overfor Vesten. At det kuppforsøket som kom i august 1991 ikke lyktes, var ikke på forhånd gitt, samtidig som en dreining tilbake til en mer konfronta-

147. *FD-faktablad*, Nr. 05/89 (Juni 1989), “Allierte forsterkninger til Norge”, s. 2–3. Mot slutten av 1980-tallet og inn i neste tiår ble det dessuten arbeidet med å erstatte den kanadiske CAST-brigaden, frem til 1989 øremerket for innsats i Norge, med en ny enhet – kalt NATOs sammensatte styrke – med samme øremerking, samt å sikre forhåndslagring for denne. Se *FD-faktablad*, Nr. 08/89 (November 1989), “NATOs sammensatte styrke – NATO Composite Force” og *FD-pressemelding*, Nr. 040/90 (18.05.1990), “Forhåndslagring for NATO Composite Force (NCF)”.

148. Se *FD-faktablad*, Nr. 02/90 (Mars 1990), ”Utvidelse av norsk forsyningsstøtte til NATOs Atlanterhavsflåte”.

149. Se *St.prp.nr.1 1991–92* (Forsvarsdepartementet), s. 20–22. Økonomiske betraktninger og lokalpolitisk påtrykk, spesielt i forbindelse med en planlagt utvidelse av Brønnøysund flyplass, kan imidlertid også ha spilt en ikke uvesentlig rolle i saken på dette tidspunkt.

sjonspreget politikk vestover ikke virket usannsynlig skulle kuppforsøket lykkes. For Norge som sammen med Tyrkia etterhvert ble alene blant NATO-allierte om å grense mot fortsatt sovjetiskkontrollert område, ville en slik dreining vært klart alvorligere enn for øvrige allierte.

Men også etterat Sovjetunionen gikk i oppløsning ved utgangen av 1991, var det betydelig usikkerhet på mange hold i Norge om den videre utvikling i det gjenværende Russland. I langtidsplanen for forsvaret ved inngangen til 1993 blir et “tilbakefall til et autoritært styre” ikke utelukket, samtidig som det vises til at inngåtte nedrustningsavtaler ennå ikke er gjennomført.¹⁵⁰ Usikkerheten om den fremtidige retning i russisk politikk ble ved utgangen av året styrket, ikke bare i Norge, samt blant dets allierte, men også i Russland selv, av det overraskende gode resultat ultranasjonalisten Sjirinovskijs parti oppnådde ved det russiske parlamentsvalget i desember.

Norge, som nå var det eneste NATO-land som delte grense med Russland, kunne ved drastiske endringer i russisk politikk bli rammet på måter som Norges allierte kunne vise seg mer skånet for, og i verste fall på måter der nettopp muligheten for væpnet hjelp fra dem kunne komme til å utgjøre en svært verdifull ryggdekning. Selv om det alt høsten 1991 ble fremholdt at det norske forsvaret ikke ville “bli opprettholdt og utformet med sikte på å demme opp for trusler fra en bestemt fiende”,¹⁵¹ var ikke desto mindre usikkerheten om russisk politikk i tiden fremover med på å plassere Russland i en særstilling. Denne særstillingen kom også til syne ved at noen av de begrensninger på alliert militær aktivitet innenfor norsk territorium i nord som under den kalde krigen var blitt fastsatt med beroligelse overfor Sovjetunionen som formål, i tillempet og mindre restriktiv form fortsatt ble beholdt ved revisjonen av begrensningene på midten av 1990-tallet.¹⁵²

Usikkerheten vedrørende fremtidig politisk utvikling i Russland holdt seg også godt inn i siste halvdel av tiåret, om enn kanskje ikke fullt like sterkt som tidligere. Eksempelvis gjaldt det fortsatt i den nye langtidsplanen for forsvaret fra vinteren 1998. Selv om Forsvarsdepartementet da like forut hadde slått fast at Norge, i likhet med sine allierte, ikke sto overfor “noen militær trussel”, ble det her pekt på at tross kontakt og samarbeid med Russland, var den politiske situasjon der “usikker og lite forutsigbar”. Med henvisning til den militære betydning som Kolahalvøya fortsatt hadde for Russland, ble det videre pekt på at hvis “det skulle skje uventede endringer i russisk politikk, og det igjen skulle oppstå et motsetningsforhold mellom Russland og de vestlige land”, var det sannsynlig at dette “ville få konsekvenser for Norge og Nord-Europa”.¹⁵³

150. *St.meld.nr.16 1992–93*, “Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1994–98”, s. 13. Avtalen om konvensjonell nedrustning i Europa, CFE-avtalen, innebar dessuten langt mer omfattende nedskjæringer i Sentral-Europa enn i nord; på norsk side hadde man endog kunnet iaktta en viss russisk opprustning på Kolahalvøya fordi styrkene der ble tilført en del våpensystemer som etter avtalen måtte fjernes fra Sentral-Europa.

151. *St.prp.nr.1 199–92* (Forsvarsdepartementet), s. 18.

152. Se *St.prp.nr.1 1995–96* (Forsvarsdepartementet), s. 23–24.

153. Henholdsvis *St.prp.nr.1 1997–98* (Forsvarsdepartementet), s. 11, og *St.meld.nr. 22 1997–98*, “Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1999–2002”, s. 13.

Mot denne bakgrunn virker det ikke så merkelig at det fra norsk side fortsatt ble lagt stor vekt på å ha muligheten for å få væpnet hjelp fra allierte, og at dette jevnlig ble tilkjennegitt.¹⁵⁴ Høsten 1992 påpekte Forsvarsdepartementet at “[s]pesielt Nord-Norge vil i overskuelig framtid fortsatt være avhengig av allierte forsterkninger i tilfelle en væpnet konflikt med Russland. Norge har derfor tatt sikte på å opprettholde de forsterkningsordninger vi har i dag”.¹⁵⁵

Høsten 1994 ble det understreket at allierte forsterkninger ved krise eller krig fortsatt var en “grunnpillar i norsk sikkerhetspolitikk og i NATO-medlemskapet”.¹⁵⁶ Det samme ble i de etterfølgende år gjentatt flere ganger både om allierte forsterkninger og om “allierte forsterkningsplaner i tilfelle krise eller krig”.¹⁵⁷ Vektleggingen av allierte forsterkninger gav seg også utslag i en tydelig norsk interesse av å søke å hindre at artikkel 5 i NATO-pakten skulle bli svekket av en allianseutvidelse med nye medlemmer og av utvidede samarbeidsordninger med land som paktens forsvarsforpliktelser ikke omfattet.¹⁵⁸

Selv om betydningen av eventuell væpnet hjelp fra allierte fortsatt ble like sterkt understreket som før, kan det imidlertid mot slutten av 1990-tallet virke som om det hadde skjedd en viss forskyvning i motivene bak ønsket om å ha muligheten for å kunne få slik hjelp. Sammenlignet med tiden før den kalde krigens slutt, synes nå støtte til fysisk forsvar av norsk territorium å bli omtalt på en tydeligere måte som formål med hjelpen.

I langtidsplanen for forsvaret for 1999-2002 heter det eksempelvis: “Allierte forsterkninger vil være avgjørende for å motstå et omfattende angrep mot Norge. I lys av vår geografiske plassering må vi imidlertid i en første

154. Riktignok ble dette ikke alltid møtt med like stor forståelse hos samtlige av Norges allierte, se eksempelvis *Aftenposten* 16. oktober 1991: “NATO lei av norsk ‘mas’”(Morten Fyhn).

155. *St.prp.nr.1 1992-93* (Forsvarsdepartementet), s. 22.

156. *St.prp.nr.1 1994-95* (Forsvarsdepartementet), s. 29.

157. Eksempelvis i *St.prp.nr.1 1997-98* (Forsvarsdepartementet), s. 66, der forøvrig USAs rolle ved forsterkninger til Norge trekkes frem som den viktigste blant de NATO-allierte, og i *St.meld.nr.22 1997-98*, s. 25. I et foredrag på Utenriksdepartementets stasjonssjefsmøte høsten 1996 pekte forsvarsminister Jørgen Kosmo på den “usikkerhet og uforutsigbarhet” som kjennetegnet den nye situasjon, og som ifølge ham for Norges del særlig var “knyttet til utviklingen i Russland, og til det framtidige forholdet mellom Russland og resten av Europa”. Han kalte dette “kjernen til den potensielt sett alvorligste sikkerhetspolitiske utfordring for Norge” og viste til at “vi kan ikke se fullstendig bort fra muligheten for en negativ utvikling i Russland – det vil si at landet igjen blir en militær trussel for sine naboer”, samt at Kolahalvøyas strategiske betydning for Russland “tilsier at det også i framtiden vil være betydelige militære styrker stasjonert der”, hvoretter han i fortsettelsen trakk den konklusjon at “[a]llierte bistandsforpliktelser og militære sikkerhetsgarantier er fortsatt helt nødvendige elementer i norsk sikkerhetspolitikk”. *FD-informasjon*, nr. 7/8 – juli/ august 1996, s. 16.

158. Høsten 1997 fremholdt eksempelvis Forsvarsdepartementet med referanse til den ytterligere utbyggingen av Partnerskap for fred-samarbeidet: “Fra norsk side legges det også stor vekt på å sikre NATOs fortsatte integritet som forsvarsallianse, noe som innebærer at det opprettholdes et klart skille mellom medlemsland og partnerland.” *St.prp.nr.1 1997-98* (Forsvarsdepartementet), s. 18.

fase kunne møte et angrep på egen hånd.”¹⁵⁹ Her er det åpenbart fysisk forsvar mot et angrep som omtales og bedømmes. Riktignok kommer ikke slik omtale nødvendigvis til foretrengsel for avskrekking som overordnet formål med den foreliggende mulighet for tilstedekomst av væpnet alliert hjelp. Både et annet sted i dokumentet og ved en senere anledning omtales det “avskrekkende og stabiliserende virkemiddel” som evne til forsvar av hele Norge ved hjelp av alliert militær støtte utgjør.¹⁶⁰ Men også her er det evnen til fysisk forsvar av Norge takket være støtte fra allierte militære enheter som fremholdes som det avskrekkende, ikke selve den sannsynlige tilstedekomst og stridsdeltagelse av slike enheter, med de ytterligere kostnader og risikoer for angriperen som vil følge av at de allierte land enhetene kommer fra, der ved blir direkte involvert i konflikten og stridshandlingene. Hverken her eller senere blir den avskrekkende virkning av antatt tilstedekomst av direkte militær hjelp fra allierte like tydelig poengtert som for eksempel i følgende påpekning fra begynnelsen av tiåret: “Vissheten om at vi vil motta alliert støtte forutsettes å virke avskrekkende på en potensiell angriper.”¹⁶¹

Den nå litt “ribbede” og litt blekere presentasjon av den avskrekkende virkning av eventuell alliert militær hjelp støtter også opp om inntrykket av at bistand til selve forsvaret av norsk område nå i større grad enn før ble betraktet som formålet med hjelpen. Dette er i så fall en betraktningssmåte som kan henge sammen med et i sammenligning med tidligere sterkere markert fokus fra henimot midten av 1990-tallet av på fysisk forsvar av Norge som forsvarets kjerneoppgave. Eksempelvis ble det nå fremholdt at “grunnstenen for Forsvarets virksomhet” var “evnen til militært forsvar av Norge”.¹⁶² Likeså var det å “kunne forsvare landet mot militære angrep”, og å kunne bidra til krisehåndtering de to oppgavene til forsvaret som ble nevnt når det mot slutten av tiåret ble understreket at forsvaret fortsatt var “grunnpilaren i regjeringens sikkerhetspolitikk”.¹⁶³

Et sterkere fokus på rent fysisk forsvar utover 1990-tallet kan dessuten nærmest som en konkurrent ha vært med på å skyve ut, eller ihvertfall dreie oppmerksomheten bort fra det som inntil ganske nylig var blitt fremholdt som en av det norske forsvarets aller viktigste oppgaver – tilbake i 1963 endog anført som “vårt forsvars hovedoppgave” – nemlig å holde stand inntil væpnet alliert hjelp ankom og kunne settes inn effektivt.¹⁶⁴ I tråd med forestillingen om at evne til slik holdetid krevdes for å sikre en avskrekkende sannsynlighet for tilstedekomst og innsetting av allierte forsterkninger, var likeså det å tilrettelegge best mulig for mottak av alliert hjelp, etterhvert presisert til også å gjelde beskyttelse og understøttelse av, samt samvirke med allierte styrker i en krisesituasjon, jevnlig blitt listet opp som en av forsvarets viktigste oppgaver. Slik opplisting opphørte på begynnelsen av 1990-

159. *St.meld.nr.22 1997–98*, s. 58.

160. *Ibid.*, s. 39 og *St.prp.nr.1 1999–2000* (Forsvarsdepartementet), s. 26.

161. *St.prp.nr.1 1991–92* (Forsvarsdepartementet), s. 20.

162. *St.prp.nr.1 1993–94* (Forsvarsdepartementet), s. 24-25. Og i *St.prp.nr.1 1996–97* (Forsvarsdepartementet), s. 11, blir den referert til som “kjernen i Forsvarets virksomhet”.

163. *St.prp.nr.1 1998–99* (Forsvarsdepartementet), s. 23.

164. *St.meld.nr.84 1962–63*, s. 2.

tallet.¹⁶⁵ Riktignok ble noe av dette ennå i noen år fremover nå og da nevnt som oppgaver for forsvaret, men med unntak for det å kunne samvirke med allierte styrker, langt fra like hyppig.

Likeså ble det utover 1990-tallet også fortsatt av og til vist til nødvendigheten av å kunne føre oppholdende strid for å skaffe tid til tilstedekomst og effektiv innsetting av allierte forsterkninger. Men her igjen kan det nå ofte virke som om dette mer var henvisninger til muligheten for derigjennom ved alliert hjelp å kunne styrke fysisk forsvar, nektelseevnen, på norsk side, samt indirekte den avskrekking som måtte ligge i denne, snarere enn henvisningen til den mer umiddelbare førstelinjeavskrekking som selve sannsynligheten for direkte alliert inngripen og deltagelse kunne innebære.¹⁶⁶

Den sterkere oppmerksomhet mot fysisk forsvar av norsk territorium var dessuten ledsaget og dels underbygget av forhold som i seg selv var egnet til å svekke den betydning som ble tillagt evne til holdetid. Ett slikt forhold var den vesentlig og åpenbart reduserte trussel fra Russland, ikke bare ut fra politiske vurderinger, men etterhvert også på bakgrunn av russisk militær svekkelse. Slik svekkelse kunne synes å gjøre det mindre krevende å oppnå den holdetid som trengtes, samtidig som den reduserte trussel syntes å gjøre det langt mindre aktuelt i overskuelig fremtid å skulle søke å oppnå nødvendig holdetid.

Et annet forhold som trolig bidro til å skyve evne til holdetid i bakgrunnen, var en økt aktivitet innenfor forsvarets organisasjon hva gjaldt vurdering og utarbeidelse av doktriner og operasjonskonsepter for bruk av forsvaret. Et stykke på vei var det bedrede trusselbilde kanskje også årsak til dette. At den militære trussel mot Norge ikke lenger virket overhengende med det norske forsvarets evne til å håndtere en utløsning av den som et åpent og aktuelt spørsmål, hadde i denne sammenheng etterhvert to virkninger. For det første tok det bort noe av den tidligere klare utfordringen til forsvaret og kunne derved lett få virksomheten til forsvaret og dets personell til å virke mindre meningsfylt enn før. Det var et motiv for endring og fornyelse. For det andre innebar en sterkt redusert umiddelbar militær trussel mot landet, og etterhånden det nær totale bortfall av denne, en frihet på forsvarshold til å tenke i nye baner og planlegge frigjort fra tidligere trusselpåførte rammer. Det innebar også økt spillerom for her å forfølge en innenfor forsvaret ikke unaturlig interesse og preferanse for det profesjonelt utfordrende, spennende og givende. I denne sammenheng var ikke nødvendigvis evne til holdetid alltid med på lasset lenger.

Et eksempel på det siste er deler av tenkningen rundt og planleggingen på grunnlag av konseptet om manøverkrigføring, særlig utover fra midten av 1990-tallet.¹⁶⁷ Et fremtredende trekk ved dette konseptet er at det foreskri-

165. Se *ibid.*, s. 3, samt *St.prp.nr.1 1991–92* (Forsvarsdepartementet), s. 9, som utgjør siste tilfelle av slik oppgaveopplisting med denne oppgaven inkludert.

166. Et stykke på vei kan dette skyldes at flere slike henvisninger kommer i beskrivelsen av krav til invasjonforsvar, se f.eks. *St.meld.nr.16 1992–93*, s. 78 og *St.meld.nr.22 1997–98*, s. 8 og s. 58.

167. Dette var et i norsk sammenheng stort sett nytt, spennende konsept som, antagelig dels med inspirasjon fra amerikanske stabsskoler der det på 1990-tallet var høyt oppe på en popularitetskurve, for alvor gjorde sitt inntog ved norske militære skoler og staber alt i første del av tiåret. Konseptet ble i 1995 formelt gjort til en del av grunnlaget for den operative planlegging for det norske

ver en utstrakt vilje til å ta kalkulererte risikoer i militære operasjoner overfor en motpart. Å opptre slik konseptet foreskriver, gir en fristende mulighet for at operasjonen kan lykkes klart bedre enn ellers rimelig å forvente, men innebærer samtidig en klar fare for at den i stedet kan ende med et nederlag som ikke bare blir mer omfattende, men også kommer tidligere enn hva som ellers ville vært sannsynlig. Eller som det ble formulert i fellesoperativ doktrine for forsvaret ved utgangen av tiåret: “En vellykket manøver kan gi en betydelig gevinst; en mislykket manøver kan føre til en katastrofe.”¹⁶⁸ Skulle et angrep komme, ville imidlertid det å utsette seg for en økt risiko for et tidligere og mer omfattende sammenbrudd av norsk motstand overfor angrepstyrkene enn nødvendig, samsvare dårlig med det å ha som overordnet formål med motstanden å skulle skaffe lengst mulig holdetid for derved å gjøre sannsynligheten for tilstedekomst av allierte forsterkninger størst mulig. Det tyder på at denne tidligere så viktige oppgaven for forsvaret, og for avskrekking gjennom selve sannsynligheten for alliert væpnet hjelp og tilhørende direkte deltagelse, nå var sterkt nedprioritert, kanskje endog i noen sammenhenger falt helt ut.¹⁶⁹

Inn i et nytt tiår

Å kunne få væpnet hjelp fra allierte ble imidlertid ikke vurdert som mindre viktig enn før. Det var bare en tidligere antatt kritisk forutsetning for dette som nå syntes å bli tillagt mindre betydning, hvis da i det hele tatt ofret særlig oppmerksomhet, ikke verdien av alliert hjelp.¹⁷⁰

---

forsvaret, se *Forsvarssjefens grunnsyn for utvikling og bruk av norske militære styrker i fred, krise og krig* (Oslo: Forsvarets overkommando/Operasjonsstaben, november 1995), s. 17–18.

168. *Forsvarets fellesoperative doktrine: Del A – Grunnlag* (Oslo: Forsvarets overkommando, februar 2000), s. 48.

169. Et eksempel her er en instruktiv artikkel fra 1997 om manøverkrikskonseptet av daværende stabssjef for 6.Divisjon, oberst Sverre Diesen. I artikkelen redegjør han også for det han kaller konseptets “kompromissløse krav til risikovilje hos troppeførerne”, et krav om å velge det han kaller “risikoalternativet”. Velges det, påpeker han, “kan to ting skje – man lykkes og vinner, eller man mislykkes og taper”, og det siste i så fall “med det resultat at nederlaget fikk et raskere og mer katastrofalt forløp” enn med et mer forsiktig valg. Når han likevel argumenterer for valg av “risikoalternativet”, er det fordi det selv etter et nederlag som utfall ved dette alternativet, vil være grunn til å anta at risikoen som da forgieves ble tatt, likevel var den eneste måte å unngå nederlag på, samtidig som det faktiske nederlaget trolig også viser at dette uansett ville blitt utfallet etterhvert, og, tilføyer han, “etter som det normalt er uten verdi å kunne utsette det endelige nederlag med noen dager”, se Sverre Diesen, “Manøverkrigføring – kjerne og konsekvenser” i *Norsk Militært Tidsskrift*, nr. 11, 1997 (s.4-12), s. 10. Her synes verdien av holdetid sterkt devaluert, hvis overhodet tatt hensyn til.

170. Denne kombinasjonen demonstreres tilsynelatende godt i Forsvarssjefens forsvarsstudie fra år 2000. Her understrekes det at på grunn av reduksjoner på norsk side vil avhengigheten av væpnet unnsetning fra allierte i tilfelle storkonflikt i nord bare bli større. Holdetid nevnes derimot ikke som oppgave for det i omfang reduserte fremtidige norske forsvaret. Snarere får leseren det inntrykk at fordi angriperens styrkeinnsats i et slikt tilfelle vil overstige “det fremtidige norske forsvarets kapasitet med enda større margin enn før”, vil dets innsats da uansett bety for lite; “utfallet vil i stedet stå og falle med hva våre allierte

Tvert om; ved inngangen til det nye tiåret ble oppgaven for forsvaret hva gjaldt fysisk forsvar av norsk territorium, redefinert og innskrenket på en måte som gjorde væpnet hjelp fra allierte desto viktigere ved et eventuelt større angrep mot landet. Dette lot samtidig bare til å forsterke den forskyvning som syntes å ha skjedd i tiåret forut mot bistand til fysisk forsvar, bistand til ren nektelse, som det fremste, mest umiddelbare formål man på norsk side så for seg at eventuell væpnet alliert hjelp skulle tjene. Parallelt med, og forsterket av dette, kom det gradvise skiftet gjennom mye av 1990-tallet mot stadig sterkere vekt på norsk deltagelse i militære fellesoperasjoner utenfor landets grenser til nå å gi det norske forsvaret en ny oppgave hva gjaldt sikring av væpnet alliert hjelp om nødvendig.

Endringen og reduksjonen i den territorielle forsvarsoppgaven til forsvaret kom ganske brått. Den ble tidlig i år 2000 innvarslet i Forsvarssjefens forsvarsstudie. Etter henvisning til tidligere forberedelser til forsvar mot et omfattende angrep mot Nord-Norge, heter det der om de scenarier som nå var lagt til grunn for foreslått utforming av forsvaret: “Fremtidige konflikter i våre egne nærområder forutsettes å bli mer begrenset mht så vel styrkeinnsats som geografisk omfang.”¹⁷¹ Senere på året ble det fra Forsvarsdepartementet fremholdt: “Den nasjonale og territoriale dimensjon ved Forsvaret har hittil vært dominerende i forsvars- og sikkerhetspolitisk planlegging. Utviklingen har imidlertid ført til at NATO og Norge ser de sikkerhetspolitiske utfordringene i et bredere perspektiv.” Og departementet varslet “dyptgripende endringer” i forsvaret.¹⁷²

Tidlig neste år, i den nye langtidsplanen for forsvaret, viste departementet igjen til den dominerende plass “forsvaret av norsk territorium” inntil da hadde hatt i sikkerhets- og forsvarspolitisk planlegging, og fremholdt deretter: “Tidsavgrenset nasjonal evne til å kunne møte et omfattende militært angrep mot Norge bør i lys av den endrede sikkerhetspolitiske situasjon ikke lenger være den dimensjonerende oppgaven for Forsvaret.”¹⁷³

Selv om det siste konkret la opp til forslag om et redusert fokus på invasjonforsvar, omfattet det formodentlig også evne til holdetid overfor et slikt angrep.¹⁷⁴ I fortsettelsen ble imidlertid nødvendigheten av selvstendig evne til krisehåndtering nevnt “som en forutsetning for å kunne påregne og motta hjelp utenfra”. Men dette var i sammenheng med den evne forsvaret ble forutsatt fortsatt å skulle ha til “å forebygge og håndtere mindre episoder og kriser i norske ansvarsområder i fredstid”,¹⁷⁵ og likeså til fortsatt å “kunne håndtere mindre angrep mot norske interesser eller ansvarsområder”, om

---

kommer oss til unnsetning med”, påpekes det, uten at tidsaspektet ved slik eventuell tilstedekomst – vil den finne sted i tide? – berøres. Se *Forsvarssjefens Forsvarsstudie 2000. Sluttrapport* (Forsvarets overkommando, 2000), s. 7–8.

171. *Ibid.*, s. 7.

172. *St.prp.nr.1 2000–2001* (Forsvarsdepartementet), s. 21.

173. *St.prp.nr.45 2000–2001*, “Omlegging av Forsvaret i perioden 2002–2005”, s. 27.

174. Det samme er tilfelle når det et annet sted i samme dokument heter, med henvisning til den lave sannsynligheten for et omfattende angrep mot norsk territorium: “Evnen til å møte et slikt angrep bør derfor ikke lenger være den dominerende faktor for utformingen av Forsvarets organisasjon og struktur.” *Ibid.*, s. 13–14 (min utheving).

175. *Ibid.*, s. 32.

nødvendig “uten allierte styrker (forsterkninger)”.¹⁷⁶ I forkant av omtalen av det som her kunne forstås som holdetid, var følgende dessuten alt opplyst i tilknytning til forsvarets evne til å håndtere “mer alvorlige kriser i en innledende fase”: “Gitt den relativt begrensede størrelsen på forsvarsstrukturen vil imidlertid utholdenheten være begrenset, spesielt ved høyintensitetsoperasjoner.”¹⁷⁷ Det virker derfor rimelig å oppfatte den siste karakteristikken som også å gjelde holdetid overfor et større angrep.

En viktig del av bakgrunnen for innskrenkningen i forsvarets territorielle forsvarsoppgave var den nå antatt svært lave fare for at “et omfattende angrep mot norsk territorium” skulle bli gjennomført “i overskuelig framtid”.¹⁷⁸ En annen åpenbar grunn var begrensede økonomiske rammer. Trolig spilte her også et ønske inn om å konsentrere innsatsen med større effekt mot de mer sannsynlige utfordringer som begrenset angrep og krisehåndtering ble ansett å være.¹⁷⁹ Men en annen, og kanskje minst like viktig, grunn til omleggingen må antas å ha vært det tiltagende presset innenfor NATO, og i særdeleshet fra USA, overfor enkelte i så måte sendrektige europeiske medlemsland om dreining bort fra hjemlig territorielt forsvar over mot en modernisering og restrukturering som ville være mer egnet ved deltagelse i operasjoner utenfor alliansens opprinnelige geografiske ansvarsområde.¹⁸⁰

I første omgang gikk imidlertid ikke stortingsflertallet fullt ut med på de endringer departementet foreslo. Stortingsflertallet ville ikke godta en oppgivelse av målet om evne til forsvar av “norsk land-, sjø- og luftterritorium mot militære angrep”. I sin innstilling til vedtak våren 2001 viste forsvarskomiteens flertall også særskilt til den betydning “evne til å avskrekke en part fra politisk og diplomatisk press mot norske interesser eller avskrekke noen fra aktiv militær innsats mot oss”, hadde for “å oppfylle overordnede sikkerhetspolitiske mål”.¹⁸¹

176. *Ibid.*, henholdsvis s. 14 og s. 28.

177. *Ibid.*, s. 28.

178. *Ibid.*, s. 13–14

179. Se *Forsvarssjefens Forsvarsstudie 2000*, s.8. Det å mestre slike utfordringer ble her endog hevdet å være “oppgaver vi kan greie med nasjonale ressurser, hvis vi går inn for det”.

180. Dels ble dette knyttet til det såkalte Defence Capabilities Initiative (DCI)-programmet i NATO der et av de viktigste formålene nettopp var å sette alliansen og dens enkelte medlemsland bedre i stand til å gå inn i slike operasjoner. Også fra en rent nasjonal, norsk synsvinkel fortonte dessuten mulighetene seg trolig bedre for samordning hva angikk våpen, utstyr og opplæring mellom evne til innsats i slike operasjoner og det som nå ble de reduserte gjenværende hjemlige forsvarsoppgavene, og derved likeså mulighetene for innsparing og for konsentrasjon av ressursbruk også i så måte.

181. Se *Innst.S.nr.342 2000–2001*, s. 19–20. Av en mindretallsfraksjon i komiteen (Høyre og Fremskrittspartiet) som tilhørte flertallet hva gjaldt de siterte formuleringer, ble også evne til holdetid eksplisitt listet opp som oppgave for forsvaret, tilsynelatende såvel med direkte avskrekking som effektiv nektelse for øye. Etter å ha pekt på at forsvaret både burde ha som oppgave ved “sin styrke i alliansesammenheng å forbebygge militære anslag mot Norge” og i tilfelle angrep likevel, også “å kunne forsvare hele landet sammen med våre allierte”, anfører fraksjonen at i den første fasen av et slikt angrep, “samt overfor mindre angrep, må det norske forsvaret kunne stå imot alene. Det er en forutsetning for hjelp”, se *ibid.*, s. 11.

Resultatet på disse punktene ble likevel ganske fort stort sett slik departementet og regjeringen hadde foreslått. Alt i budsjettproposisjonen høsten 2001 ble det i litt moderert ordvalg gjentatt at “et bredt anlagt angrep på norsk territorium” burde “etter regjeringens oppfatning ikke i samme grad som tidligere være dimensjonerende for utformingen av Forsvaret”. Forsvaret måtte imidlertid ha “evne til å håndtere episoder og konflikter i Norge og Norges nærområder”.¹⁸² Den sistnevnte evnen omfattet rimeligvis også det forsvarsministeren året etter under “nasjonale oppgaver” for forsvaret beskrev som “håndtering av nasjonale sikkerhetspolitiske episoder og kriser som i sin helhet ledes av norske politiske myndigheter, og som ikke er av et slikt omfang at regjeringen vil søke å involvere alliansen i håndteringen av dem”.¹⁸³

Men at evne til å møte et omfattende angrep mot Norge ikke lenger var en oppgave som skulle styre utformingen av landets forsvar, betød ikke at denne oppgaven nå var oppgitt, eller antatt å være falt helt bort. Tvert om var dette en oppgave som man fortsatt ikke fant helt å kunne avskrive; på sikt kunne mye endre seg, og man kunne ikke være helt sikker på at en slik oppgave ikke et stykke inn i fremtiden igjen kunne melde seg med økt styrke.¹⁸⁴ Derimot betød omleggingen og restruktureringen av forsvaret at man på norsk side valgte å gjøre seg enda mer avhengig av væpnet hjelp fra allierte i et slikt tilfelle. I lys av dets antatt lave sannsynlighet – denne var rimeligvis det som først og fremst tillot et slikt valg – vil det likevel være galt å si at dette samlet sett innebar noen *vesentlig* økt avhengighet av væpnet alliert hjelp i norsk sikkerhetspolitikk.

Snarere kunne man si at avhengigheten ble mer særskilt innsiktet mot en lite sannsynlig, men desto mer ubehagelig og farlig eventualitet som fortsatt måtte være med i planleggingen: For den fremtidige, svært lite sannsynlige, men likevel fullt tenkelige eventualitet på noe sikt som et større militært angrep mot Norge fortsatt ble antatt å være, valgte man nå bevisst, både i planlegging og rent praktisk ved den utforming og de oppgaver forsvaret fikk, å gjøre seg klart mer avhengig av direkte væpnet hjelp fra allierte for å kunne møte et slikt angrep. Forsvaret skulle “ha evne til å håndtere episoder og konflikter i Norge og Norges nærområder”, samt “under større sikkerhetspolitiske kriser kunne operere sammen med allierte forsterkningsstyrker”.¹⁸⁵ Men nettopp her var poenget samtidig at under slike kriser, eksempelvis ved et noe større angrep mot norsk territorium, ville forsvaret etter den nye inn-

182. *St.prp.nr.1 2001–2002* (Forsvarsdepartementet), s. 17.

183. *Rammer for forsvarssjefens militærfaglige utredning* (odin.dep.no/fd/norsk/publ/utredninger/andre/010011-220017/dok-bn.html), pt.5.1.1.4

184. Umiddelbart etter at omleggingen var vedtatt, så Forsvarsdepartementet fortsatt for seg en fare for at “den internasjonale situasjon skulle endre seg merkbart på lengre sikt”, og da i negativ retning (*St.prp.nr.1 2001–2003* (Forsvarsdepartementet), s. 18). Senere har departementet bedømt risikoen for “et tradisjonelt konvensjonelt angrep” på Norge som svært liten “både på kort, midlere og lengre sikt” (*St.prp.nr.1 2003–2004* (Forsvarsdepartementet), s. 21), samt erklært at “på kort og midlere sikt” er det “ingen trussel om et større militært angrep fra en annen stat mot norsk territorium” og samtidig “svært lite sannsynlig at Norge vil bli utsatt for en direkte territoriell militær trussel” (*St.prp.nr.42 2003–2004*, “Den videre modernisering av Forsvaret i perioden 2005–2008”, s. 32 og s. 33).

185. *St.prp.nr.1 2001–2002* (Forsvarsdepartementet), s. 17.

retning det nå fikk, stort sett heller ikke kunne operere meningsfylt *uten* at det skjedde sammen med allierte forsterkningsstyrker.

Noen ganger ble dette riktignok fremstilt som nærmest en ren registrering av en alt foreliggende grad av slik avhengighet. Med hensyn til hva fremtidens norske forsvar ville evne, ble det eksempelvis påpekt: “Større utfordringer mot norsk sikkerhet vil som i dag bare kunne møtes av norske enheter i samarbeid med våre allierte.”¹⁸⁶ Men uten at det behøves å tas stilling til gradssammenligningen her, var ikke desto mindre en klar forskjell at man nå bevisst valgte, ikke bare avfant seg med, en større avhengighet og en svakere evne til egeninnsats i tilfelle slike utfordringer, enn tidligere ønsket og forutsatt. Rett nok så man, og ser man, også for seg muligheten for en gjenoppbygging og styrking av forsvaret dersom trusselen om større angrep mot Norge igjen skulle tilta – nærmest som en parallell til siktemålet med det mindre forsvaret som Stortinget i 1933 gav sin godkjennelse.¹⁸⁷ Men nettopp i denne parallellen ligger det samtidig en påminnelse om at slik gjenoppbygging svært lett kan vise seg å komme for sent.

Fra Forsvarsdepartementet ble i alle tilfelle forsvar av norsk territorium mot større militære krenkelser nå fremover gjentatte ganger omtalt som ensbetydende med kollektivt forsvar innenfor en allianseramme. Hva gjelder det norske forsvarets oppgaver og begrensninger i så måte, er dette dessuten mer nylig ytterligere presisert slik: “For Norge er det primært bare aktuelt å benytte militære maktmidler rent nasjonalt i visse og begrensede situasjoner, i første rekke knyttet til suverenitetshevdelse, myndighetsutøvelse og krise- og episodehåndtering. I alle andre situasjoner vil Forsvaret delta innenfor en flernasjonal ramme – i eller utenfor Norge.”¹⁸⁸ Dette er også beskrivende for graden av avhengighet av væpnet alliert hjelp ved mer omfattende anslag mot norsk territorium.

Under en slik synsvinkel, med vekt på prinsippet om kollektivt forsvar, fremstår dessuten væpnet alliert hjelp lett enda klarere med fysisk forsvar som det umiddelbare formål, og den avskrekkende virkning av en antatt da mer effektiv evne til slikt forsvar, som et avledet formål. Inn i det nye tiåret virker i alle tilfelle en slik betraktningssmåte hva gjelder det væpnet hjelp fra allierte skal tjene til, å ha blitt mer vanlig i resonnementer vedrørende den.¹⁸⁹

Samtidig synes oppmerksomheten rettet mot avskrekking som virkemiddel mindre. For også når fysisk forsvar er formålet, men antas stort sett bare å kunne gjennomføres med omfattende hjelp fra allierte forsterkningsstyrker,

186. *St.prp.nr.45 2000–2001*, s. 39.

187. Se *ibid.*, s. 14, samt *St.prp.nr.1 2003–2004* (Forsvarsdepartementet), s. 21, der det pekes på at tross forsvarets reduserte rolle med hensyn til territorielt forsvar, må det “opprettholde en basis for en eventuell mobilisering og gjenoppbygging av nødvendig militær stridsevne, i tilfelle en ny direkte konvensjonell trussel mot norsk territorium skulle oppstå på lang sikt”.

188. *St.prp.nr.42 2003–2004*, s. 36.

189. Det kan eksempelvis gi næring til et slikt inntrykk når det i langtidsplanen for forsvaret for 2002–2005 vises til at Norge vil være kritisk avhengig av alliert støtte “for å møte større militære utfordringer mot eget område”, og deretter påpekes at det norske forsvaret i slike tilfeller, foruten å være raskt tilgjengelig, må “yte umiddelbar militær motstand” (dette forøvrig “for å tydeliggjøre at Norge og NATO står overfor en artikkel 5-situasjon”) – mens forsvarets mulighet for å påvirke andres oppfatning av sannsynligheten for alliert støtte, ikke nevnes, se *St.prp.nr.45 2000–2001*, s. 34.

vil dette som en nødvendig forutsetning måtte bygge på muligheten for *tilstedekomst* av disse. Likevel har den tidligere antatt avskrekkende virkning av selve *sannsynligheten* for slik tilstedekomst i tilfelle angrep mot Norge, nærmest helt forsvunnet fra argumentene for den fortsatte betydning av alliert væpnet hjelp i et slikt tilfelle. Dette bare ytterligere underbygger inntrykket av svekkelse av den tradisjonelle vekt på avskrekking utover den forsvarsevne gir, som formål med slik hjelp.

En slik svekkelse kan også bidra til å forklare hvorfor den tidligere så betydningsfulle forestillingen om å oppnå holdetid nærmest ikke omtales som oppgave for forsvaret lenger – i tillegg til at evnen til holdetid selv åpenbart er klart svekket. Men til og med om fysisk forsvar skulle være eneste formål med den væpnede hjelp fra allierte som søkes sikret i tilfelle omfattende angrep, vil tilstedekomst av slik hjelp i tide likevel være viktig, og med det også holdetid som oppgave for forsvaret. Derfor er det vanskelig å se mindre vekt på umiddelbar førstelinjeavskrekking, eventuelt sammen med svekket faktisk holdetid, som en fullstendig forklaring på at *omtalen* av holdetid utblir.

I forbindelse med den gravis tiltagende vekt fra norsk side på å være med i internasjonale militære operasjoner utover rammene til de tradisjonelle fredsbevarende FN-aksjoner, samt den dels økende faktiske norske deltagelse i slike operasjoner, ofte operasjoner i NATO-regi, fikk imidlertid det norske forsvaret en helt ny oppgave også hva angår sikring av væpnet alliert hjelp til Norge i en nødssituasjon. Oppgaven ble alt antydnet i budsjettproposisjonen for Forsvarsdepartementet høsten 1993. Med tydelig referanse til diskusjonen om væpnet inngripen utenfra for å få slutt på de opprørende hendelsene i det tidligere Jugoslavia, påpekes det her: “Alliert interesse for utviklingen i nord forutsetter norsk interesse for utviklingen i resten av Europa. I det nye Europa er NATO for alvor blitt en *toveis* bistandsforpliktelse for Norge: Vi må være villige til å bidra til sikkerhet, stabilitet og eventuelt militært kollektivt forsvar i andre deler av Europa, dersom vi skal forvente at våre allierte skal være beredt til å bidra til det samme i det nordlige Europa.”¹⁹⁰

Ved utgangen av tiåret bringes denne argumentasjonen et hakk videre i en stortingsmelding fra Forsvarsdepartementet om tilpassing av forsvaret til deltagelse i internasjonale operasjoner. Her fremheves det at etter Regjeringens syn vil Norge gjennom slik deltagelse *både* styrke sin egen sikkerhetspolitiske stilling og samtidig fremme internasjonal fred og stabilitet, samt blant annet økt respekt for menneskerettighetene og FN-paktens prinsipper. Den førstnevnte virkning presiseres deretter slik: “I et *rent nasjonalt sikkerhetspolitisk perspektiv* er, som indikert ovenfor, det overordnede mål med Norges deltagelse i internasjonale militære operasjoner å demonstrere overfor våre allierte at vi er villige til å ta ansvar og gjøre en solidarisk innsats. En slik demonstrert vilje til innsats vil bidra til å sikre at vi selv vil motta assistanse dersom det skulle bli behov for det.”¹⁹¹ Inn i det nye tiåret blir det yt-

190. *St.prp.nr.1 1993–94* (Forsvarsdepartementet), s. 10. I langtidsplanen for forsvaret for 1999–2002 gjentas noenlunde de samme argumenter, se *St.meld.nr.22 1997–98*, s. 25.

191. *St.meld.nr.38 1998–99*, “Tilpassing av forsvaret til deltagelse i internasjonale operasjoner”, s. 10.

terligere understreket at dets internasjonale engasjement “vil være en sentral oppgave for Forsvaret i framtiden”, samtidig som det videre fremholdes at ved derigjennom “å demonstrere vilje til innsats overfor våre allierte bidrar vi også til å styrke andres vilje til å bistå Norge i en krisesituasjon”.¹⁹²

I lys av andre, formodentlig dels sterke motiver for norsk deltagelse i internasjonale militære operasjoner ligger mistanken på lur om at det sistnevnte dels var – og er – et vikarierende argument for slik deltagelse. Som forutsetning for væpnet alliert hjelp og den antatt avskrekkende virkning av sannsynligheten for slik hjelp, var imidlertid *vilje* hos allierte til å komme Norge til unnsetning med forsterkninger om nødvendig, tidligere ofte sett på som ganske uproblematisk sammenlignet med såvel tilkomstmuligheter for slike forsterkninger som norske styrkers holdetid.¹⁹³ Men kanskje hadde situasjonen endret seg på måter som innebar at av disse tre forutsetningene var det nå nettopp alliertes vilje til å komme Norge til unnsetning i en trengt situasjon som det i første rekke kunne vise seg å skorte på? Dette skyldtes i så fall ikke bare den avtagende allierte interesse for Norges særskilte utfordringer i nord, som noe av argumentasjonen ovenfor henspiller på. Blant annet kunne tre andre forhold komme til å svekke slik vilje på alliert side. Det første hadde å gjøre med den karakter mange av utfordringene i nord hadde, de to andre med den utvikling NATO var inne i.

Flere av de utfordringer Norge sto overfor i nord som, om uhellet skulle være ute, kunne skape farlige vanskeligheter i forholdet til Russland, dreide seg om spørsmål der allierte ikke uten videre ville ha særlig sterk interesse av å støtte Norge, eller kanskje ikke engang ubetinget delte det norske syn. I tilfelle opptrapping av et væpnet sammenstøt vedrørende et slikt spørsmål, ville derved det striden gjaldt ikke nødvendigvis i seg selv utløse særlig sterk alliert vilje til å komme Norge til hjelp. Viljen ville lett måtte avhenge av noe mer, og særlig av den følelse av forpliktelse som NATO-medlemskapet måtte vise seg fortsatt å pålegge andre allierte. Dette problemet kunne bli forsterket av to utviklingstrekk i alliansen.¹⁹⁴

Mens artikkel 5, med den forpliktelse til gjensidig hjelp som lå i denne, tidligere hadde vært betraktet som den klart viktigste i NATO-pakten, var alliansen på begynnelsen av det nye tiåret inne i en utvikling som kunne modifisere dette. Medlemsutvidelsen østover, og ganske særskilt de mange Partnerskap for fred-avtaler og tilhørende samarbeidsordninger, blant annet med samtlige øvrige land i det tidligere over lang tid sovjetiskkontrollerte område i øst, kunne etterhvert forårsake en forskyvning i alliansens idé-

192. *St.prp.nr.45 2000–2001*, s. 35. Samme argument om “andres vilje” til å bistå Norge i en krisesituasjon fremkommer også i *NOU 2000:20*, “Et nytt forsvar”, s. 47. Dette er forøvrig en argumentasjon som ligger ganske nær opp til den Forsvarsdepartementet 80 år tidligere fremførte vedrørende muligheten for å få militær støtte fra Folkeforbundet – om enn dengang muligens for å påpeke *kostnader* ved å satse på slik støtte, se her note 12.

193. Se note 133.

194. Usikkerhet vedrørende begge legges for dagen alt i langtidsplanen for forsvar for 1999–2002 der det heter: “På sikt er det knyttet en viss usikkerhet til utviklingen av NATO, både som militær allianse og som politisk konsultasjonsforum” (*St.meld.nr.22 1997–98*, s. 7). At dette senere ikke gjentas, er ikke nødvendigvis noe tegn på at slik usikkerhet er blitt borte – det kan endog være et tegn på at den er blitt større.

grunnlag. Hva gjaldt internasjonale forbindelser innenfor det område som medlemmenes og de nye partnerlandenes territorier omfattet, kunne NATO gli over fra å bygge klart og entydig på prinsippet om kollektivt forsvar til mer, og kanskje litt til fortregning for dette, å bygge også på prinsippet om kollektiv sikkerhet i en tradisjonell, wilsoniansk forstand. Sistnevnte prinsipp kunne både komme til å likestille eventuelle stridende parter noe mer enn førstnevnte, og i en konflikt partene imellom sterkere foreskrive mekling som et første skritt overfor dem, og samtidig på bekostning av paktens artikkel 5 løfte frem dens artikkel 4 om konsultasjoner. Til dette kunne det også bidra at i motsetning til artikkel 5 gjenfinnes artikkel 4 med litt annen og tilpasset ordlyd som et punkt i rammeavtalen for Partnerskap for fred og ville slik sett trolig gjelde begge parter i en slik konflikt.¹⁹⁵ Dette er endringer som kanskje alt er på vei, og som kan bli tydeligere lenger frem i tid.

Samtidig innebar det nærmere forhold mellom NATO og Russland, våren 1997 uttrykt i grunnavtalen mellom dem og i opprettelsen av deres permanente felleståd, og den klare vestlige interesse etter tilbakeslaget under Kosovo-krigen i 1999 for å gjenopprettet og videreutvikle dette, at særskilt i stridsspørsmål der Russland var involvert, kunne det fra NATO-hold i årene fremover nettopp utvikle seg en sterkere tilbøyelighet til å mekle og søke å finne rimelige løsninger. En bekreftelse på den videre utbygging av det nærmere forhold mellom alliansen og Russland var forøvrig dannelsen av NATO–Russland-rådet våren 2002. Et videreutviklet samarbeid mellom NATO og atom- og stormakten Russland, ledsaget av et naturlig ønske om å finne minnelige løsninger på stridsspørsmål som måtte dukke opp underveis, kunne dessuten komme til å innebære at ved en eventuell alvorlig forverring av Russlands forhold til NATO, ville tilbøyelighetene på ledende NATO-hold likevel kunne vise seg sterke til i det lengste å unngå å stenge for ny forbedring i forholdet ved å sette ting på spissen i spørsmål som ble betraktet som tross alt mindre viktige for alliansen som helhet. Også dette er endringer som kan være i ferd med å skje uten foreløpig å ha fått iøynefallende utslag.

Sett mot en slik bakgrunn er det meget mulig at den sterke, nesten eksklusive satsingen på å søke å sikre og holde ved like alliert vilje til å yte Norge direkte militær hjelp i en trengt, om enn lite sannsynlig fremtidig situasjon, hadde mer for seg enn det ved første øyekast kan se ut som. Dette kan også tjene som en bakgrunn for å vurdere den nesten fullstendige stans i omtalen av holdetid som oppgave for forsvaret inn i det nye tiåret, og likeså bortfallet av poengtering av avskrekking som formål med muligheten for væpnet hjelp fra allierte.

Kanskje var det blitt slik at det ikke lenger var holdetid, men alliert *vilje* til å yte slik hjelp som i en fremtidig situasjon ville være den mest kritiske faktor hva denne muligheten angikk? Kanskje betød dette likeså at den manglende poengtering av avskrekking ikke bare var resultat av et fritt valg, eller en preferanse, men også rett og slett gjenspeilte et sviktende grunnlag

---

195. Artikkel 4 i NATO-pakten lyder: “The parties will consult together whenever, in the opinion of any of them, the territorial integrity, political independence or security of any of the parties is threatened.” Punkt 8 i rammeavtalen for Partnerskap for fred (fra januar 1994) lyder: “NATO will consult with any active participant in the Partnership if that Partner perceives a direct threat to its territorial integrity, political independence, or security.”

for å poengtere avskrekking som formål hva slik hjelp angikk? Eksempelvis synes det ved nærmere ettertanke ganske åpenbart at å påpeke at “vissheten om at vi vil motta alliert støtte forutsettes å virke avskrekkende på en potensiell angriper”, slik det fra Forsvarsdepartementet var blitt gjort ti år tidligere, ¹⁹⁶ ganske snart inn i det nye tiåret neppe ville utvirke samme tiltro til angjeldende avskrekking. En slik henvisning til den angivelige vissheten om mottak av alliert støtte kunne snarere lede oppmerksomheten mot det som for enkelte nå fortonte seg som uvisshet på dette punkt.

Dette kan også kaste et litt annet lys såvel over beslutningen om å oppgi forsvar av norsk territorium mot omfattende angrep som styrende for forsvarrets utforming, som over den sterkere vektlegging ved inngangen til det nye tiåret på deltagelse av det norske forsvaret i internasjonale militære operasjoner. Forklaringene er i begge tilfelle selvsagt mange, men én av dem kan være sammenfallende for begge endringene, nemlig påtrykk fra alliansens side, sammen med en vurdering av hvilke konsekvenser slikt påtrykk kunne få i lys av de nå nettopp påpekte forhold.

Ikke bare innskrenkningen i forsvarets territorielle forsvarsoppgave var i tråd med tilrådninger fra NATO. Også den økende vekt som norske myndigheter etterhvert tillå norsk deltagelse i nye former for internasjonale militære operasjoner, skyldtes utvilsomt dels påtrykk derfra. Riktignok var denne vektleggingen i tråd med en trend på 1990-tallet i flere andre land. På hjemlig hold ble det, dengang særlig på bakgrunn av begivenhetene i det tidligere Jugoslavia og med betydelig følelsesmessig engasjement, tatt til orde for slik deltagelse, både fra kretser innenfor og utenfor forsvaret. Innenfor deler av forsvaret kan igjen interessen for det profesjonelt spennende og meningsfylte, og den økte frihet til å forfølge denne, ha vært medvirkende også her. Særlig mot tiårsskiftet var imidlertid et samtidig og kanskje vel så tungtveiende moment argumentasjonen og presset innenfor NATO, og fra viktige allierte overfor øvrige medlemsland, for såvel økt vekt på deltagelse i som forberedelser til militære operasjoner i alliansens eller i alliertes regi utenfor dens opprinnelige ansvarsområde. Dette kan dessuten ha styrket inntrykket av og argumentet om at norsk vilje til å delta ute ville være en forutsetning for alliert vilje til å komme Norge til hjelp om nødvendig.

Men dette handlet samtidig om noe mer enn bare vilje til å være med i alliertes militære operasjoner utenfor NATOs opprinnelige ansvarsområde. Både forberedelser til å kunne delta i slike operasjoner og det å gå bort fra den tidligere vekten på territorielt hjemmeforsvar dreide seg også om forsvarsomstilling, såkalt transformasjon etter de retningslinjer og anbefalinger som ble utarbeidet og vedtatt innenfor alliansen. Det som her fremsto som det viktigste for berørte norske myndigheter, var trolig å vise vilje til å oppetre og innrette seg i samsvar med slike retningslinjer og anmodninger, for derved å kunne befeste Norges tilstrebede omdømme innenfor alliansen som en samarbeidsvillig og nyttig alliert. Det begrenset norsk valgfrihet med hensyn til forsvarets oppgaver og utforming.

Antagelig er det noe i denne retning som tilkjennegis når Forsvarsdepartementet høsten 2001 påpeker følgende: “Norges rolle som alliert må ikke minst sees i sammenheng med mulighetene for å motta effektive og nødven-

---

196. Se note 161.

dige allierte forsterkninger ved behov. Dette er bl.a. avhengig av Norges troverdighet som alliert, både i hvilken grad Norge står ved sine forpliktelser som alliert, og i hvilken grad Norge engasjerer seg på linje med andre allierte i viktige allierte spørsmål og tiltak.”¹⁹⁷ Skulle man på norsk hold velge å motsette seg, eller bare motstrebende følge vedtatte tilrådninger fra NATO, og ordne sitt forsvar delvis på tvers av det som var rådende vurderinger innenfor alliansen, kunne det svekke velviljen fra alliertes side overfor Norge.¹⁹⁸

Her lå det en klar risiko hva gjaldt fremtidige muligheter for alliert væpnet hjelp til Norge i tilfelle behov. Svekket velvilje overfor Norge kunne lett også bety svekket offervilje. Skulle da eksempelvis forholdet til Russland mot alle solemerker og forhåpninger igjen forverres, var det med de forbindelser som utviklet seg mellom NATO og Russland, ikke utenkelig at NATO-allierte ville være mer nølende med å støtte opp om et Norge som hadde valgt å gå sine egne veier, i strid med NATOs linje, og vist seg å havne inn i problemer som langt på vei også var dets egne – men med innslag av væpnet maktbruk. Blant annet var det kanskje nettopp i en slik verste tilfelle-situasjon man på norsk side kunne komme til å oppleve at om det norske forsvaret maktet å yte den motstand som forutsetningsvis skulle til “for å tydeliggjøre at Norge og NATO står overfor en artikkel 5-situasjon”,¹⁹⁹ ville man på alliert hold likevel helle mer i retning av i første omgang å prøve å håndtere situasjonen i henhold til artikkel 4 med sikte på snarlig våpenstillstand og en minnelig løsning.

Det som her til slutt er trukket opp, forteller rett nok ikke mye om i hvilken grad det virkelig ble tenkt slik på norsk side – selv om det er vanskelig å tro at slike tanker var *helt* fraværende. Imidlertid forteller det noe om hva følgene kunne blitt om man fra norsk side i vesentlig større grad hadde holdt igjen overfor anbefalinger fra NATO, blant annet med hensyn til fortsatt vekt på forsvar av eget, nasjonalt territorium. Riktignok bryter dette til en viss grad med det som synes å følge av hva som foran er kalt interessetesen: Det er andres interesse av å hindre det som ellers kunne bli utfallet som bestemmer om et land får hjelp fra dem, ikke i hvilken grad det aktuelle land gjennom tidligere innsats har gjort seg fortjent til slik hjelp.²⁰⁰

Tolkningen i andre land av hva deres egne interesser tilsier, er imidlertid ikke en gitt, konstant størrelse. Riktignok legger en del mer permanente faktorer, som geografi, næringsveier og ressurstilgang, samt internasjonal posi-

197. *St.prp.nr.1 2001–2002* (Forsvarsdepartementet), s. 15.

198. I tillegg til faren for slike virkninger hva angikk alliertes holdninger til Norge, bidro det også til å begrense norsk valgfrihet at omstillingene etter de felles retningslinjer kunne gjøre fremtidig samvirke med, og derved hjelp fra, allierte styrker vanskeligere, om ikke også Norge, ihvertfall for deler av sine styrker, gjennomførte de samme omstillingene.

199. Se *St.prp.nr.45 2000–2001*, s. 34. Eller at forsvaret hadde sørget for, som det heter i pt.5.1.1.4 i Forsvarsministeren rammer for forsvarssjefens militærfaglige utredning fra året etter (se note 183), at situasjonen ble “håndtert slik at den omfattes av Atlanterhavspaktens artikkel 5”.

200. Det er også noe av grunnlaget for kritikken av den sterke norske satsningen på militære operasjoner ute på bekostning av innsats hjemme fra tidligere norsk forsvarssjef, samt også tidligere formann i NATOs militærkomité, general Vagleik Eide. Se *Aftenposten* 4. desember 2003: “Kritiserer norsk forsvarspolitik”.

sjon, politisk kultur og militær profil, dels sterke føringer på tolkningen. Men den påvirkes rimeligvis også av omstendigheter som kan skifte. Hva den i et konkret tilfelle kommer til å tilsi, for eksempel med hensyn til eventuell hjelp til andre, er derfor ikke noe man kan ha tillit til alltid vil falle ut i en bestemt retning. Heller ikke virker det urimelig å anta at tolkningen vil være påvirkelig av forbindelser med og tidligere opptreden til den som måtte få behov for hjelp. Hvor sterkt kan rett nok også være avhengig av skiftende omstendigheter. Men for den som kan komme til å trenge hjelp, vil det være å investere i en ekstra sikring å ta vare på et godt samarbeid med og velvilje fra den eller dem det i tilfelle håpes på hjelp fra. Deres antatte egeninteresse av å yte slik hjelp gjør i så fall det til en dobbeltsikring. Det gjelder også innenfor NATO.

I den grad ønsket om hjelp var medbestemmende for omleggingene av det norske forsvaret ved inngangen til det nye tiåret, ligger det ikke desto mindre et slags paradoks i at Norge for bedre å sikre seg væpnet hjelp fra allierte til forsvar av eget territorium overfor et mulig fremtidig større angrep, valgte å gå bort fra å la nektelsesevne og holdetid overfor et slikt angrep være styrende for utformingen av eget forsvar og slik gjorde seg nettopp mer avhengig av tidlig væpnet hjelp utenfra i et slikt tilfelle.

Til gjengjeld bidro slik økt avhengighet av alliert hjelp i en mulig fremtidig nødssituasjon som ut fra dagens vurderinger virker lite sannsynlig og i alle tilfelle kan synes å ligge på god avstand frem i tid, til å frigjøre det norske forsvaret til konsentrasjon av ressurser og oppmerksomhet om andre, og for mange, mer motiverende oppgaver. Det gjelder både mer begrensede oppgaver hva angår forsvar av hjemlig territorium og nærinteresser, samt ikke minst oppgaver og oppdrag utenfor landet der det militærprofesjonelt spennende og meningsfylte også kan kombineres med den misjonstrang, med eksportfremstøt for egne verdier og tenkesett til områder langt borte, som gjennom de siste femti år i tiltagende og nå etterhvert markant grad har vært med å sette sitt preg på norsk utenrikspolitikk.

Mot fremtiden: Noen tilbakeblikk og sammenligninger

1 Spørsmålet om væpnet hjelp utenfra i tilfelle fiendtlig anfall mot Norge var tilstede som tema i norsk sikkerhetspolitisk tenkning gjennom hele forrige århundre. Gjennom dets første nærmere førti år, da norsk sikkerhetspolitisk linje var nøytralitetspolitikk – under medlemskapet i Folkeforbundet riktignok en stund i møllpose – var spørsmålet om slik hjelp utenfra likevel ikke noe fremtredende tema.

Men som Olav Riste har trukket frem og påpekt, og som også andre senere har gått nærmere inn på, var det i Norge frem til 1940 en underliggende tro på at om det skulle gå galt, og landet likevel skulle bli utsatt for angrep, ville Storbritannia komme til hjelp.²⁰¹ Etterat den norske regjering også overtok ansvaret for utenrikspolitikken i 1905, var muligheten for væpnet britisk hjelp imidlertid noe som av hensyn til nøytralitetspolitikkenes troverdighet ikke burde omtales, og knapt ble det. Dessuten virket det uklart hvilke

201. Se Olav Riste, "Frå integritetstraktat til atompolitikk: Det stormakts-garanterte Norge 1905–1983", *FHFS-notat*, nr. 2 1983, s.3–5.

former for slik hjelp det var man regnet med, om det fortrinnsvis bare var indirekte hjelp, eller om man også så for seg mer direkte væpnet hjelp fra Storbritannia på norsk jord, eventuelt endog i samvirke med norsk militær innsats.

Debatten om norsk medlemskap i Folkeforbundet, og særlig fremleggelsen i 1922 av den første innstilling fra Forsvarskommisjonen av 1920, gjorde muligheten for direkte væpnet hjelp utenfra mot fiendtlig anfall til et offentlig tema. Denne muligheten vakte imidlertid ingen stor interesse, og kommisjonens forslag om å gjøre den til en grunnplanke i norsk sikkerhets- og forsvarspolitikkk møtte frem til slutten av 1930-tallet dels sterk motstand fra militært hold.

Ikke desto mindre skulle den oppgave for det norske forsvaret som kommisjonen foreskrev med utgangspunkt i muligheten for væpnet hjelp utenfra, bli en nøkkeloppgave for forsvaret og en grunnleggende forutsetning i norsk sikkerhetspolitikk gjennom nærmere femti år – fra slutten av 1940-tallet til ut på 1990-tallet. Rundt århundredskiftet synes denne “holdetidsoppgaven” imidlertid raskt å ha avtatt i betydning og nevnes nå nesten ikke lenger. Men selve muligheten for væpnet hjelp på stedet fra allierte overfor et større angrep mot Norge tillegges fortsatt stor betydning. Ved de omlegginger som nå gjennomføres i det norske forsvaret, har man i norsk sikkerhetspolitikk endog valgt å øke sin avhengighet av slik hjelp i et slikt verst tenkelig, men antatt svært lite sannsynlig tilfelle.

2 Gjennom de siste hundre år har synet på betydningen av Norges geografiske beliggenhet for behovet, og dels også muligheten, for væpnet hjelp utenfra gjennomgått tydelige skiftninger. I dag kan det synes delvis å være på vei tilbake til utgangspunktet for hundre år siden.

Dengang ble landets beliggenhet i seg selv antatt å gjøre det mindre utsatt for fiendtlig anfall. Denne antagelsen utgjorde en viktig del av grunnlaget for nøytralitetspolitikken. Den fikk behovet for eventuell væpnet hjelp mot angrep til å se mindre ut enn for mange andre land. Både avstanden og de naturgitte sjøbarrierer mellom Norge og kontinentet i Europa ble antatt å gi beskyttelse, samtidig som Norge med sin utkantbeliggenhet ble antatt å være mindre militærstrategisk interessant. Dette var en oppfatning som hadde røtter langt tilbake på 1800-tallet, og som, tross utfordringene mot norsk nøytralitetspolitikk under første verdenskrig, ble videreført ut gjennom mellomkrigstiden – hos ulike grupperinger på såvel politisk som militært hold. Etter andre verdenskrig var oppfatningen hos svært mange, og på fremtredende norsk myndighetshold, blitt den stikk motsatte: Norges beliggenhet gjorde landet utsatt i tilfelle ufred i Europa. Dette ble et tungtveiende argument for å skaffe seg muligheter for direkte væpnet hjelp fra vennligsinnede land for å avverge og om nødvendig motsette seg et angrep. Flåteoppbyggingen i nord på sovjetisk side bidro fra slutten av 1960-tallet til å forsterke følelsen ytterligere på norsk hold av utsatthet og behov for løfter om alliert væpnet hjelp. Dette ble samtidig ledsaget av en engstelse for at den geografiske beliggenhet til utsatte norske områder, med det behov denne innebar for fremføring av allierte forsterkninger dit sjøveien, svekket mulighetene for å få slike forsterkninger på plass i tide.

Etter den kalde krigen ble følelsen av utsatthet gradvis trengt i bakgrunnen av et inntrykk av at det hjørne av Europa der Norge befant seg, var blitt verdensdelens roligste og mest stabile. En sammenligning med områder preget av uro andre steder, såvel i og utenfor Europa som andre steder langs Russlands yttergrenser, gir nå næring til en følelse av at Norge igjen nyter godt av en beskyttet beliggenhet, om enn av noe andre, og mer politisk enn geografisk betingede grunner enn for hundre år siden.

3 Vurderingen av faren væpnet angrep mot Norge har også undergått klare skiftninger. Men her er det, om vi ser det siste hundreåret under ett, ikke noe samsvar mellom den og forsøk på å sikre seg eventuell væpnet hjelp utenfra, og fremfor alt ikke med ønsket om å ha allierte. På dette punkt setter troen på nøytralitet som den beste sikkerhetspolitiske linje et skille. Imidlertid synes det ellers å være visse klare likheter mellom første del av mellomkrigstiden og dagens situasjon.

Etterat mistenksomheten med hensyn til hva Sverige kunne finne på, avtok i kjølvannet av unionsoppløsningen, var man på norsk side opptatt av faren for krigspregede forviklinger i Europa som i verste fall kunne true Norge. Forsvaret ble i stigende grad innrettet med sikte på å beskytte landets nøytralitet mot denne faren. På tampen av krigsutbruddet i 1914 synes den imidlertid å ha vært vurdert som avtagende. Det kom blant annet til uttrykk i statsminister Gunnar Knudsens utsagn i frontaledebatten på begynnelsen av året om at “den politiske himmel verdenspolitisk sett, er skyfri i en grad, som ikke har været tilfældet paa mange aar”.²⁰²

Etter verdenskrigen, med den utbredte holdning i mange land om “aldri mer igjen”, utviklet det seg etterhvert en følelse hos befolkning og styresmakter også i Norge av at storkrig i Europa var blitt nærmest helt utenkelig så langt det var mulig å forestille seg fremtiden. Når flertallet i Forsvarskommisjonen av 1920 gikk inn for å tufte det norske forsvaret på muligheten for væpnet hjelp gjennom Folkeforbundet, var ikke det ut fra krigsfrykt, men først og fremst for å fremskaffe en begrunnelse for fortsatt å opprettholde forsvaret. 1920-tallets internasjonale avtaler av ulike slag for å forankre freden styrket troen ytterligere på at Europa nå var kvitt storkrig som en aktuell fare. Hos mange på fremtredende politisk hold i Norge syntes denne troen usvekket helt til begynnelsen av 1930-tallet. Stortingsrepresentant og redaktør Rolf Thommessens uttalelse i 1929 om at “[i]ngen skal få meg til å tro at der kommer nogen ny stor krig i Europa, så lenge den nuværende generasjon er i live”, gav utvilsomt uttrykk for en oppfatning mange da delte.²⁰³

Da tvilen meldte seg og følelsen av voksende fare for ufred på nytt i Europa bredte om seg utover på 1930-tallet, førte det ikke til forsøk på nå å undersøke mulighetene for væpnet hjelp utenfra hvis det skulle gå galt, men tvert om til en utvetydig tilbakevenden til nøytralitetspolitikken.

En tilsvarende følelse vel ti år senere, fremkalt av den stadig mer tilspissede situasjon mellom øst og vest mot slutten av 1940-tallet, førte derimot Norge inn i allianse, der siktemålet blant annet var å kunne få direkte væpnet hjelp fra øvrige medlemmer av Atlanterhavspakten i tilfelle militær aggresjon mot landet. Under resten av den kalde krigen, med den ledsagende frykt

202. *Stortingstidende 1914*, s. 55.

203. Se note 35.

for et væpnet sammenstøt mellom øst og vest som kunne ramme Norge, forble dette et viktig siktemål, og med en økende oppslutning om NATO-medlemskapet i den norske befolkning.²⁰⁴

I dag synes vurderingen av risikoen for krig av noe omfang i Europa hos befolkning og styresmakter i Norge å være på vei tilbake til den som preget slutten 1920-tallet. Om Rolf Thommessens uttalelse fra 1929 om faren for “nogen ny stor krig i Europa” ble gjentatt i dag, ville den trolig igjen fremstå som uttrykk for en alminnelig oppfatning. Men alliansen, såvel som muligheten for gjennom den å kunne få væpnet hjelp fra sine allierte i tilfelle væpnet aggresjon mot landet, ønsker man på norsk side likevel å beholde. Det skyldes både at storkrig ikke er den eneste form for væpnet voldsutøvelse som kan ramme Norge, samt et fortsatt snev av usikkerhet om hva fremtiden på litt lengre sikt kan komme til å bringe.²⁰⁵

4 Den mistenksomhet overfor mulige støttemakter som gjorde seg gjeldende på norsk hold ut gjennom de fire første tiårene av forrige århundre, og som i en noe mildere form fortsatte, mer hos enkelte politikere enn hos andre, også på 1950-tallet overfor allierte, samt sporadisk meldte seg senere overfor noen allierte, synes i dag så godt som forsvunnet hos norske politiske myndigheter. Den tidligere mistenksomheten gjaldt flere urovekkende muligheter man så for seg. Dels gjaldt den faren for at den eller de man håpet på hjelp fra om det skulle trenge, i stedet skulle forgripe seg overfor Norge eller tilta seg rettigheter på bekostning av norske interesser. Dels bunnet mistenksomheten i engstelse for at dem man knyttet seg til som utvalgte støttemakter, kunne lede Norge opp i uønskede situasjoner overfor den man søkte beskyttelse mot, eller på andre måter inn i noe man fra norsk side ikke ønsket å være med på.

Vi har sett at rundt unionsoppløsningen i 1905 ble den stort sett stilltiende antagelse om at britisk egeninteresse ville få Storbritannia til å komme Norge til hjelp overfor anfall mot landet, ledsaget av en viss frykt hos enkelte for at britene ut fra egeninteresse i stedet med væpnet makt kunne komme til å ta seg til rette overfor Norge. Likeså har vi sett at Koht og Mowinckel, og formodentlig flere med dem, på slutten av 1930-tallet ikke holdt det for utelukket at Storbritannia kunne iverksette en militær aksjon mot Norge. Da

204. Se Skogan, “Norsk sikkerhetspolitikk...”, s. 53.

205. Når det fra en fremtredende representant for Forsvarsdepartementet nylig ble fremholdt at dagens sikkerhetspolitiske bilde innebærer “at faren for en ny storkrig mellom Europas stater ikke lenger er en mulighet som kan tas alvorlig” (assisterende departementsråd Sverre Diesen i en kronikk i *Aftenposten*, 22. desember 2003 under tittelen “Hvilket forsvar trenger Norge?”), bygget det på en betraktningssmåte som ikke er helt ulik teorien som Norman Angell fremsatte i 1910, om at den økonomiske utvikling hadde gjort krig mellom europeiske nasjoner ulønnsom for dem, og som hos enkelte av hans lesere tjente til å underbygge en tro på at Europa nå var kvitt faren for storkrig. Dagens usikkerhet om fremtiden kan blant annet skyldes at en slik betraktningssmåte, i likhet med Angells teori, ikke innfanger hele bredden i de oppfatninger av hva som betyr noe og er verd å kjempe for, som kan komme til å motivere adferd og handlingsvalg også på statsledernivå i fremtiden. Angells teori, populært kalt “Norman Angellism”, ble presentert i Norman Angell, *The Great Illusion* (London: Heinemann, 1910). Boken kom i flere opplag, ble oversatt til en rekke språk og solgt i over 2 millioner eksemplarer.

Mowinckel påpekte denne faren, minnet han samtidig om at Churchill i sitt verk om første verdenskrig hadde fortalt om overveielsene med hensyn til om man skulle angripe sentralmaktene på flanken i nord eller syd, uten at det ble “spurt det ringeste i den bok om man krenket Nordens nøytralitet eller ikke”.²⁰⁶

Videre har vi sett hvordan frykt for alliert opptreden til fortrensel for norsk myndighetsutøvelse, og engstelse for hva allierte kunne bringe Norge opp i overfor Sovjetunionen, på 1950-tallet utvirket ulike tiltak fra norsk side med sikte på avskjerming overfor sine allierte. På midten av 1980-tallet ble slik avskjerming på nytt aktualisert i norske vurderinger ut fra uro over at Norge gjennom en pågående amerikansk politikk overfor Sovjetunionen kunne bli dratt inn i noe man ikke ønsket å være med på.

Etter den kalde krigens opphør synes imidlertid slik uro og engstelse, og den bakenforliggende mangel på ubetinget tiltro til allierte, stort sett å ha opphørt. I dag virker tidligere aktpågivenhet overfor hva allierte kunne bringe Norge opp i, erstattet av utstrakt tillitsfullhet.

Noe av dette kan skyldes at det eventuelt uønskede som Norge i dag gjennom alliansen kan tenkes å bli trukket inn i, med unntak for vanskeligheter som følge av overvåkningsvirksomhet fra norsk område, fortrinnsvis kan antas å gjelde forhold på god avstand av eget territorium. Derved kan det i så fall komme til å være mer ubehagelig enn direkte farlig for landet. Dessuten har det også her skjedd en endring hva gjelder norske bekymringer for hva alliansetilhørighet kan lede til.

Som ett argument mot å beholde et norsk forsvarsvesen, anførte mindretallet i Forsvarskommissjonen av 1920, med den nylige saken om en norsk troppekontingent til Vilna (Vilnius) som illustrasjon, at Folkeforbundet kunne komme til å forlange norske militære styrker brukt utenfor landets grenser fordi dette, selv om Norge ikke legalt var forpliktet til å delta, ble ansett som “nødvendig”.²⁰⁷ Når mindretallet trakk frem denne muligheten, var det fordi tanken på bruk av norske styrker utenlands var egnet til å skremme. Det var en utbredt oppfatning at norske styrker bare skulle brukes på norsk territorium, til forsvar av dette. Den hadde røtter langt bakover, blant annet til ved-

206. Se note 52. Det samme syn på hva Storbritannia under gitte omstendigheter kunne finne på overfor Norge, må vi anta lå bak Mowinckels randbemerkninger, da som statsminister, til Admiralstabens redegjørelse høsten 1929 med forslag om styrking av kystfestningene, der han etter å ha påpekt at bare for Storbritannia ville det være mulig å foreta et frontalangrep mot norsk kyst, tilføyer: “Vårt beste værn her – bedre enn kanoner – er derfor en klok utenrikspolitikk.” (se Ørvik, *Sikkerhetspolitikken...*, bind I, s. 157). Om angrep fra britisk side ble ansett som utenkelig, ville det heller ikke i denne forbindelse være nødvendig med en “klok utenrikspolitikk” for å avverge slik fare.

207. *Innst. I fra Forsvarskom. av 1920*, s. 32. Etter en henstilling fra Folkeforbundet senhøstes 1920 vedtok Stortinget, tross betydelig skepsis hos mange representanter, men med en utbredt følelse av at man ikke kunne si nei, å sende et norsk kompani av frivillige til overvåkning av den forestående folkeavstemning i Vilnius om byen skulle tilhøre Polen eller Litauen. Før kompaniet kom seg av sted, ble Vilnius imidlertid overtatt av Polen.

tagelsen av den opprinnelige paragraf 25 i Grunnloven i mai 1814,²⁰⁸ og vedvarte ut mellomkrigstiden.

Etter andre verdenskrig har nordmenns syn på norsk militær deltagelse utenlands gradvis endret seg. Fra 1947 til 1953 deltok Norge med en brigade i Tyskland som en del av de alliertes okkupasjonsstyrker i landet. Senere deltok Norge med militært personell i flere fredsbevarende aksjoner i FN-regi, blant annet gjennom en 20-årsperiode frem til 1998 i Syd-Libanon. Særlig forferdelsen over det som fant sted i det tidligere Jugoslavia på 1990-tallet, og ønsket om å gjøre noe for å sette en stopper for det, fjernet holdningsbarrierene hos mange mot norsk militær deltagelse i såkalt “skarpe”, fredsopprettende operasjoner ute. I dag utviser man fra norsk side en klar beredvillighet til deltagelse i militære aksjoner utenfor landets grenser, mens man før 1940 fryktet for å bli trukket inn i krigspregede forviklinger ute. Å kunne delta i operasjoner ute i fredsopprettende, fredsbevarende eller angrepsforebyggende øyemed er i dag blitt en av hovedoppgavene for det norske forsvaret. En antatt bonus er økt vilje hos allierte til å komme Norge til hjelp om det skulle trenge.

Men også ved deltagelse i militære operasjoner ute kan Norge, tross de forholdsregler som tas, komme til å bli trukket inn i begivenhetsforløp det ikke var meningen å være delaktig i. Det kan skyldes hendelser som utvikler seg helt anderledes enn forutsett av noen. Men det kan heller ikke helt utelukkes at noen av dem Norge deltar sammen med, i en vanskelig situasjon velger å treffe disposisjoner som bringer Norge og de deltagende norske styrker opp i noe som bryter klart med norske interesser og hensikter, og som vekker sterke reaksjoner i hjemlig opinion. Skulle det siste skje, kan det utvirke ny aktpågivenhet overfor allierte. I verste fall kan den da arte seg på en måte som kan komme til å sette spørsmålsteget ved den antatte bonus med hensyn til hjelp fra allierte som norsk militær innsats ute antas å gi.

5 Som påpekt, kan man ha en mistanke om at både hos Generalstaben i 1925 og hos general Holtfodt i 1929 var et uttalt motiv for å avvise forslaget om å trekke muligheten for væpnet hjelp utenfra inn i forsvarsplanleggingen, frykt for at det kunne bli en erstatning for egen innsats. I sin utredning påpekte Holtfodt dessuten at en slik mulighet ikke lot seg legge inn i forsvarsplanene fordi den ville være en ukjent størrelse, et stort X: Man kunne ikke vite om man fikk hjelp utenfra eller ikke.

Såvel den antatt uuttalte innvendingen som den påpekte synes relevante i dag. Forutsetningen om hjelp fra allierte kan hevdes nå å fungere som erstatning for egen innsats, både i forsvarsplanlegging og bevilgningsnivå, hva gjelder faren for et større angrep mot Norge. På den annen side kan det også hevdes at innenfor gitte økonomiske rammer har dette tillatt forsvaret å konsentrere ressursene om evne til på egen hånd å kunne takle episoder og mindre krenkelser av norsk suverenitet som tross alt er mer sannsynlige, og som man ellers med en større spredning av ressursene i større grad også måtte planlegge å møte med forutsetningen om alliert hjelp som erstatning for egen innsats.

---

208. Se professor Frede Castbergs redegjørelse i *Innst.S. nr.40, 1951*, Vedlegg, “Statsrettslige spørsmål i forbindelse med felleskommando og felles styrker for Atlanterhavspaktens land”, s. 72.

Til støtte for sistnevnte synspunkt kan det også anføres at i en situasjon der utviklingen innenfor NATO kan ha gjort forutsetningen om alliert hjelp til en litt mindre påregnelig størrelse, til litt mer av en ukjent X på første trinn i en konfliktsituasjon, blir det å kunne håndtere nettopp mindre episoder og krenkelser med egne midler viktigere. Men her kan det også ligge en risiko og et dilemma. For om forutsetningen om alliert hjelp til Norge skulle fremstå som en mer ukjent størrelse til å begynne med, kan det bli et inntrykk som danner seg hos begge parter som måtte havne opp i væpnet konfrontasjon. Det kan da friste den med størst evne i så måte, til opptrapping med sikte på en fullbyrdet kjensgjerning, nettopp det *fait accompli* som det lenge var en hovedoppgave for det norske forsvaret å hindre gjennom den antatt avskrekkende evne til holdetid som nå, sammen med slik førstelinjeavskrekking, synes å bli tillagt mindre vekt.

6 Usikkerheten om NATOs utvikling og fremtid kan ha gjort det enda mer påkrevet for Norge å sikre seg en hovedalliert og holde seg tilstrekkelig inne med denne. Da Norge for godt gav opp nøytralitetspolitikken, var det den tidligere stilltiende antatte støttemakten Storbritannia mange gjerne så for seg i denne rollen. Men i lys av svekket britisk militær evne, og dels også det som ble oppfattet som svekket interesse fra britisk side, lot man ganske fort denne rollen gå over til Amerikas forente stater, og ut gjennom den kalde krigen ble USA bare tydeligere og tydeligere Norges hovedallierte. Enkelte omtalte med god grunn forholdet mellom Norge og USA som en allianse i alliansen.

I de aller seneste år har imidlertid trekk ved amerikansk utenrikspolitikk vakt betydelige motforestillinger i Norge såvel som i mange andre europeiske land. Blant enkelte europeiske NATO-allierte har det styrket tilløp til å søke å danne en politisk motvekt og et korrektiv til USA. I Norge har dette gitt ny næring til spørsmålet om USA er like selvsagt som før i rollen som landets hovedallierte i NATO.

Spørsmålet blir i så fall hva som skal tillegges vekt i valget av hvem man først og fremst skal sette sin lit til som alliert eller mulig beskyttermakt. For Norge ble Storbritannia ikke bare gjennom første halvdel av forrige århundre stilltiende oppfattet som det siste, men også gjennom det meste av tiden i union med Sverige i århundret forut. Og hverken før eller etter 1905 nøyde man seg på norsk side bare med en slik stilltiende oppfatning. Man søkte også bevisst å unngå å skyve Storbritannia fra seg som sannsynlig beskyttermakt i tilfelle væpnet hjelp utenfra skulle trengs. Det òg var en del av det Mowinckel i 1929 kalte “en klok utenrikspolitikk” – “bedre enn kanoner”.²⁰⁹

Historikeren Roald Berg har imidlertid påvist at tross oppfatningen av Storbritannia som sannsynlig beskyttermakt og det norske ønske om å beholde Storbritannia som det, var synet på det britene foretok seg, og på britisk politikk i sin alminnelighet, tidvis heller forbeholdent, dels klart fordømmende i mange og innflytelsesrike kretser i Norge.²¹⁰ Ikke minst rundt

209. Se note 206.

210. Roald Berg, “Norge og England på 1800-tallet: Litt om følelser og interesser i storpolitikken” i Sven G. Holtsmark, Helge Ø. Pharo og Rolf Tamnes (red.), *Motstrøms. Olav Riste og norsk internasjonal historieskrivning* (Oslo: Cappelen, 2003), s. 89–109. Berg påpeker blant annet at “i innflytelsesrike kretser var

århundreskiftet vakte Boerkrigen og den britiske fremferd der overfor boerne i Syd-Afrika meget sterke reaksjoner i Norge. Men heller ikke det later til å ha svekket den stilltiende, og like etter 1905 endog såvidt åpent antydde forhåpning på norsk side om at Storbritannia ville opptre som beskytter av norsk selvstendighet om denne skulle bli truet.

Likeså kom skepsis overfor sider ved britisk politikk ved flere anledninger til syne fra fremtredende norske politikere i mellomkrigstiden, blant annet fra både Koht og Mowinckel. Men da førstnevnte i desember 1939 opplyste utenrikskomiteen om det foruroligende telegrammet fra legasjonen i Berlin om sovjetiske hensikter, var sistnevntes umiddelbare reaksjon: “Det må Storbritannia få kjennskap til.”²¹¹ Storbritannia var den antatte og foretrukne beskytter av Norge og dets selvstendighet. Utover følelsen av en betydelig grad av samhörighet med det demokratiske Storbritannia gjennom felles oppslutning om en del grunnleggende politiske verdier, var det som talte her, en antatt britisk egeninteresse av å beskytte Norge og en antatt britisk militær evne til å gjøre det.

Det er en betraktningssmåte som fortsatt synes aktuell, og som stiller spørsmålet om USA som Norges fortsatte hovedallierte i et noe annet lys enn de motforestillinger overfor sider ved amerikansk utenrikspolitikk i øyeblikket som har bidratt til å rette oppmerksomheten mot dette spørsmålet nå. Valg av hovedalliert dreier seg om hvem man skal sette sin lit til hva gjelder væpnet hjelp utenfra i tilfelle man skulle få behov for det. Da er det vanskelig å komme utenom interesse av å yte slik hjelp og evne til å gjøre det.

Samtidig kan nettopp en slik betraktningssmåte befordre en viss realisme overfor den eller dem man legger opp til å få hjelp av om nødvendig – slik synet på Storbritannia som sannsynlig beskyttermakt hos mange nordmenn i første halvdel av forrige århundre illustrerer: Storbritannia ble ikke forventet å beskytte Norge ut fra omsorg for norske interesser og behov, men ut fra et ønske om å ivareta britiske interesser og behov. Selv om det ble antatt at norske interesser i mange situasjoner langt på vei ville sammenfalle med britiske, var dessuten en slik forståelse av de britiske motiver samtidig en beskyttelse mot illusjoner om at Storbritannia ikke kunne komme til å opptre på tvers av og til skade for det Norge så seg tjent med, og en grunn til å være på vakt mot og søke å forebygge at så skulle skje. Slik realisme er neppe heller blitt uaktuell.

---

holdningen til Storbritannia både engstelig, hatefull og foraktfull gjennom store deler av 1800-tallet” (s. 90), men fremholder samtidig at “[f]ølelsene fikk ikke blokkere for det politiske behovet for en beskytterstat i en verden av truende stormakter” (s. 101).

211. Se note 60.

Litteraturliste

- A Summary Report of the Eighth European-American Workshop Held at Tromsø, Norway 4–6 September 1978* (Los Angeles: European-American Institute of Security Research).
- Angell, Norman, *The Great Illusion* (London: Heinemann, 1910).
- Andrén, Nils, “Sverige alliansfritt mellan öst och väst” i Nils Andrén (red), *Säkerhetspolitik i Norden* (Stockholm: Centralförbundet Folk och försvar, 1984), s. 91–118.
- Berdal, Mats R., *The United States, Norway and the Cold War, 1954–60* (London: Macmillan, 1997).
- Berg, Roald, “Det land vi venter hjelp af”, *FHFS notat*, nr. 6 1984.
- Berg, Roald, *Norge på egen hånd 1905–1920. Norsk utenrikspolitikks historie*, bind 2 (Oslo: Universitetsforlaget, 1995).
- Berg, Roald, “Norge og England på 1800-tallet: Litt om følelser og interesser i storpolitikken” i Holtsmark, Pharo og Tamnes (red.), *Motstrøms* (Oslo: Cappelen, 2003), s. 89–109.
- Bjørnson, Bjørnstjerne, “Det store Tyskland og det lille Norge”, *Verdens Gang*, 28. november 1896.
- Bjørnson, Øyvind, *På klassekampens grunn (1900–1920). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 2 (Oslo: Tiden, 1990).
- Diesen, Sverre, “Manøverkrigføring – kjerne og konsekvenser” i *Norsk Militært Tidsskrift*, nr. 11, 1997 (s.4–12).
- Eriksen, Knut Einar og Helge Øystein Pharo, *Kald krig og internasjonalisering 1949–1965. Norsk utenrikspolitikks historie*, bind 5 (Oslo: Universitetsforlaget, 1997).
- Evensmo, Sigurd, *Ut i kulda* (Oslo: Gyldendal, 1978).
- Forsvarets fellesoperative doktrine: Del A – Grunnlag* (Oslo: Forsvarets overkommando, februar 2000).
- Forsvarssjefens grunnsyn for utvikling og bruk av norske militære styrker i fred, krise og krig* (Oslo: Forsvarets overkommando/Operasjonsstaben, november 1995).
- Forsvarssjefens Forsvarsstudie 2000. Sluttrapport* (Forsvarets overkommando, 2000).
- Freedman, Lawrence, *The Evolution of Nuclear Strategy* (London: Macmillan, 1981).
- Fure, Odd-Bjørn, *Mellomkrigstid 1920–1940. Norsk utenrikspolitikks historie*, bind 3 (Oslo: Universitetsforlaget, 1996).
- Gjeseth, Gullow, “Forsterkninger: Fra antagelser til erkjennelse” i Skogan (red.), *I frigjørings spor...* (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), s. 55–70.
- Hansen, Andreas M., “Tidens tanker. Vort forsvar”, *Samtiden*, 1906 (s. 610–20).
- Hegland, Jon Rustung, *Marineholmens Historie. En skildring av Sjøforsvarets i Bergens Distrikt 1807–1962* (Oslo: Gyldendal, 1966).
- Hetland, Tom M.: “Då Moskva sa nei til Norden”, *FHFS notat*, nr. 4 1984.
- Hobson, Rolf og Tom Kristiansen, *Total krig, nøytralitet og politisk splittelse. Norsk forsvarshistorie*, bind 3: 1905–1940 (Bergen: Eide, 2001).
- Holst, Johan Jørgen, “Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv”, *Internasjonal Politikk*, nr.5, 196 (s. 463–490).

- Holst, Johan Jørgen, *Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv* (Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt, 1967), bind I: "Analyse", bind II: "Dokumentasjon".
- Holst, Johan Jørgen og Daniel Heradstveit (red.), *Norsk utenrikspolitikk* (Oslo: TANO, 1985).
- Holst, Johan Jørgen, "Atomvåpen, ansvar og norsk utenrikspolitikk", *NUPI-notat*, nr. 321 (Juni 1985), samt i *Internasjonal Politikk*, Temahefte I, 1985 (s. 71–87).
- Holst, Johan Jørgen, "Petroleum i norsk sikkerhetspolitikk", *NUPI-notat*, nr. 344 (Desember 1985).
- Holtfodt, Th., "Norges militærpolitikk innenfor Folkeforbundet", *Samtiden*, nr. 1, 1927 (s. 26–42).
- Holtmark, Sven G., Helge Ø. Pharo og Rolf Tamnes (red.), *Motstrøms. Olav Riste og norsk internasjonal historieskrivning* (Oslo: Cappelen, 2003).
- Hovi, Jon og Raino Malnes (red.), *Normer og makt* (Oslo: Abstrakt, 2001).
- Tønne Huitfeldt, "NATO and the Northern Flank", *FHFS notat*, nr. 6 1986.
- Innstilling I fra Forsvarskommisjonen av 1920* (Kristiania: Industritrykkeriet, 1922; også vedlagt som særskilt hefte til *St.prp.nr.33 1926*).
- Innstilling fra Undersøkelseskommisjonen av 1945* (Oslo: Aschehoug, 1946), bind I: "Utenriks- og forsvarspolitikk under regjeringen Nygaardsvold til 7. juni 1940".
- Innstilling fra Forsvarskommisjonen av 1946* (Oslo: Arbeidernes Aktietrykkeri, 1949).
- Innst.S.nr.43, Stortinget 1949, Hemmelige saker* (Stortingets arkiv).
- Koht, Halvdan, *Noreg og den utanrikspolitiske situasjonen* (Oslo: Det norske Arbeiderpartis forlag, 1939).
- Koht, Halvdan, *Norway neutral and invaded* (London: Hutchinson & Co., 1941).
- Koht, Halvdan, *Norge neutralt och överfallet* (Stockholm: Natur och Kultur, 1942).
- Koht, Halvdan, *Norsk utanrikspolitikk fram til 9.april 1940* (Oslo: Tiden, 1947).
- Kommanderende Generals utredning om Organisasjon av et landforsvar til ca. 20, 15 og 10 millioner kroner* (Oslo: Steenske boktrykkeri Joh. Bjørnstad A/S, 1930; også vedlagt som Trykt bilag nr.1 til *St.meld.nr.23 1930*).
- Lange, Halvard, "Forhandlingene om et skandinavisk forsvarsforbund. Utviklingen i verden 1947-48 tvang til omvurdering av Norges politikk", *Arbeiderbladet*, 12. oktober 1966.
- Lundestad, Geir, "Nasjonalisme og internasjonalisme i norsk utenrikspolitikk: Et faglig-provoserende essay", *Internasjonal Politikk*, Temahefte I, 1985 (s. 39–54).
- Maurseth, Per, *Gjennom kriser til makt (1920–1935). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 3 (Oslo: Tiden, 1987).
- Møter for lukkede dører, Stortinget 1925-1939*, CD-ROM (Oslo: Stortingsarkivet, 2000).
- NOU 2000:20*, "Et nytt forsvar".

- Posen, Barry R., "Inadvertent Nuclear War? Escalation and NATO's Northern Flank", *International Security*, Fall 1982 (Vol. 7, No. 2), s. 28–54.
- Pugh, David, "Selvstendighetsspillet: Norge, svenskekongen og NATO", *Internasjonal Politikk*, nr. 3, 1980 (s. 487–522).
- Rammer for forsvarssjefens militærfaglige utredning*
(odin.dep.no/fd/norsk/publ/utredninger/andre/010011-220017/dok-bn.html)
- Riste, Olav, "Frå integritetstraktat til atompolitikk: Det stormakts-garanterte Norge 1905–1983", *FHFS-notat*, nr. 2 1983.
- Riste, Olav (ed.), *Western Security in the Formative Years* (Oslo: Universitetsforlaget, 1985).
- Riste, Olav, "Isolasjonisme og stormaktsgarantier", *Forsvarsstudier*, nr.3 1991.
- [Ruge, Otto], "Norges stilling under en europeisk krig", Et foredrag av generalstabschefen, oberst Ruge, *Vor Hær*, nr. 7 1936 (s. 49–53).
- Ruge, Otto, *Felttoget*, redigert av Olav Riste (Oslo: Aschehoug, 1989).
- Sanness, John, "Svensk mønster for norsk alliansefrihet?", *Internasjonal Politikk*, nr. 4, 1977 (s. 593–612).
- Skodvin, Magne, "Norwegian Neutrality and the Question of Credibility", *Scandinavian Journal of History*, nr. 1–2, 1977 (s. 123–145).
- Skogan, John Kristen, "Begrensninger, forutsetninger og utfordringer i norsk sikkerhetspolitikk", *NUPI-rapport*, nr. 14, Januar 1973.
- Skogan, John Kristen, "Norsk sikkerhetspolitikk i brytningen mellom allianse og nøytralitet" i Holst og Heradstveit (red.), *Norsk utenrikspolitikk* (Oslo: TANO, 1985), s. 35–57.
- Skogan, John Kristen (red.), *I frigjøringsens spor. Artikler i anledning frigjøringsjubileet 1995* (Oslo: Universitetsforlaget, 1995).
- Skogan, John Kristen, "Norsk sikkerhetspolitikk: en oversikt" i Hovi og Malnes (red.), *Normer og makt* (Oslo: Abstrakt, 2001), s. 13–55.
- Skogan, John Kristen, "Sikkerhetspolitikk: mål, utfordringer og virkemidler" i Hovi og Malnes (red.), *Normer og makt* (Oslo: Abstrakt, 2001), s. 57–94.
- SOU 1994:11*, "Om kriget kommit... Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949-1969", Betänkande av Neutralitetspolitikkommisjonen, Bilagor.
- "Spesialkomiteen for særlige utenrikspolitiske spørsmål og beredskapssaker", *Stortingets utenriks- og konstitusjonskomité. Referat av komitémøter i 1949* (Stortingets arkiv).
- "Stenografisk referat av møter i Spesialkomiteen for særlige utenrikspolitiske spørsmål og beredskapssaker i 1948", *Stortingets utenriks- og konstitusjonskomité. Referat av komitémøter i 1948* (Stortingets arkiv).
- Struksnes, Eilert (red.), *Norsk Utenrikspolitisk Årbok 1980* (Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt, 1981).
- Sverdrup, Jakob, "Veien til Atlanterhavspakten: 9.april 1940 – 4.april 1949" i Skogan (red.), *I frigjøringsens spor...* (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), s. 35–54.
- Sverdrup, Jakob, *Inn i storpolitikken 1940–1949. Norsk utenrikspolitikk historie*, bind 4 (Oslo: Universitetsforlaget, 1996).

- Tamnes, Rolf, "Norway's Struggle for the Northern Flank, 1950-1952" i Riste (ed.), *Western Security...* (Oslo: Universitetsforlaget, 1985), s. 215–243.
- Tamnes, Rolf, "Nordområdene i amerikansk strategi etter andre verdenskrig", *Internasjonal Politikk*, Temahefte II, 1985 (s. 8–56).
- Tamnes, Rolf, *The United States and the Cold War in the High North* (Oslo: Ad Notam, 1991).
- Tamnes, Rolf, *Oljealder 1965–1995. Norsk utenrikspolitikk historie*, bind 6 (Oslo: Universitetsforlaget, 1997).
- Wergeland, Henrik, *Norges Konstitutions Historie* (Kristiania: 1914).
- Wolfowitz, Paul, "The Spectrum of Contingencies: Design and Off-Design Cases" i *A Summary Report of the Eighth European-American Workshop Held at Tromsø, Norway 4–6 September 1978*, s. 2–38.
- Ørvik, Nils, *Sikkerhetspolitikken 1920–1939*, bind I: "Solidaritet eller nøytralitet?" (Oslo: Johan Grundt Tanum, 1960), bind II: "Vern eller vakt" (Oslo: Johan Grundt Tanum, 1961).

Særskilte stortingsmeldinger og stortingsproposisjoner, kronologisk:

- St.prp.nr.33 1920*, "Om Norges tilslutning til Folkenes Forbund".
- St.prp.nr.33 1926*, "Om ny hærordning".
- St.meld.nr.23 1930*, "Om ny forsvarsordning".
- St.prp.nr.57 1931*, "Om ny forsvarsordning".
- St.meld.nr.32 1945–46*, "Plan for en første reising av Norges forsvar".
- St.prp.nr.122 1950*, "Ekstraordinære tiltak for å øke tempoet i utbyggingen av Norges forsvarsberedskap".
- St.prp.nr.23 1957*, "Om hovedretningslinjer for Forsvaret i årene framover".
- St.meld.nr.28 1960–61*, "Gjennomføringen av målsettingen i St.prp.nr.23 for 1957, om hovedretningslinjer for forsvarer i årene framover".
- St.meld.nr.84 1962–63*, "Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1964–68".
- St.meld.nr.15 1963–64*, "Forsvarssjefens forslag til forsvarsprogram for perioden 1964–68".
- St.meld.nr.37 1967–68*, "Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1969–1973".
- St.meld.nr.31 1972–73*, "Om virksomheten i Forsvaret i tiden 1969–72".
- St.meld.nr.9 1973–74*, "Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1974–78".
- St.meld.nr.94 1978–79*, "Forsvarskommisjonens utredning og hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1979–83".
- St.meld.nr.16 1992–93*, "Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1994–98".
- St.meld.nr.22 1997–98*, "Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1999–2002".
- St.meld.nr.38 1998–99*, "Tilpassing av forsvarer til deltagelse i internasjonale operasjoner".
- St.prp.nr.45 2000–2001*, "Omlegging av Forsvaret i perioden 2002–2005".
- St.prp.nr.42 2003–2004*, "Den videre modernisering av Forsvaret i perioden 2005–2008".